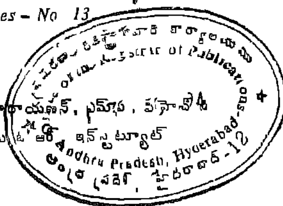
S.V University Oriental Series – No 13

సాధారణ సంపాదకుడు
ఆచార్య ఎస్ శంకరనారాయణన్, ఎమ్.ఏ, పిహెచ్.డి
డైరెక్టర్, యస్ వి యు ఓ. ఆర్. ఇన్‌స్టిట్యూట్

తరిగొండ వెంగమాంబ విరచిత

జలక్రీడా విలాసము

(యక్షగాన నాటకము)

పరిష్కర్త
డా॥ కె జె కృష్ణమూర్తి, ఎమ్.ఏ, పిహెచ్ డి,
రీడర్ ఇన్ తెలుగు
యస్ వి యు ఓ. ఆర్. ఇన్‌స్టిట్యూట్

శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ
ప్రాచ్య పరిశోధనాలయము
తిరుపతి
1985

ప్రథమ ముద్రణము : 1985

500 ప్రతులు

ముద్రణము
శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ ముద్రణాలయము
తిరుపతి

FOREWORD

Tarigonda Vengamāmba a Saint-Poetess (c 1730 to 1817 A D) a native of Tarigonda, near Vāyalpādu, Chittoor District, Andhra Pradesh, was a staunch devotee of the Lord Sri Venkateswara of the Tirumala Hills She had composed many works, about twenty in number The list of her works includes some major works like *Śri Bhāgavatam*, *Śri Venkatāchala Māhātmyam*, *Vāsiṣṭha Rāmāyanam*, etc and the minor works like the *Visnu Pārijāta*, *Ramā Parinaya*, *Śivanāṭaka*, etc The present work the *Jalakrīdā Vilāsa* is one of her minor works It is a Yaksagāna Nāṭaka having Lord Śrī Krsna's Bālakrīdā for its theme This work is being published for the first time by Dr K J Krishnamoorthy, Reader in Telugu, Sri Venkateswara University Oriental Research Institute, who has specialised in the works of Tarigonda Vengamāmba This edition is based on the palm-leaf manuscript of the collection of Sri Venkateswara University Oriental Research Institute I am happy now that this edition is being brought out by the Oriental Research Institute as an offering to the world of scholars

I wish Dr K J Krishnamoorthy to bring out his editions of Tarigonda Vengamāmba's other works in due course

Dr S Sankaranarayanan,
Director,
Sri Venkateswara University
Oriental Research Institute

TIRUPATI,
12th September, 1985

విషయ సూచిక

పీఠిక

1 ప్రక్రియ

ఆంధ్ర వాఙ్మయమున 'యక్షగాన' మను సారస్వతప్రక్రియ మిగుల విశిష్టమైనది. ఆ విశిష్టతకు కారణములు అనేకములు. వానిలో ముఖ్యమైనవి ఈ క్రిందివి.

1. యక్షగానము తెనుగునందలి దేశిసాహిత్యస్వరూపమును సమగ్రముగా పుణికి పుచ్చుకొని మధుర కవితలతో అగ్రగణ్యమై అలరుచుండుట.
2. యక్షగానము శ్రవ్యములలో శ్రవ్యము, దృశ్యములలో దృశ్యమునై, ఆ యుభయ ప్రయోజనములచే బాల గోపాలమునకు ఆనంద దాయకమగు నపూర్వ కళా స్వరూపముగా విలసిల్లుచుండుట.
3. యక్షగానము పేరునకు సాంస్కృతికమైనను, కాలక్రమమున గీర్వాణ రూపకముల ప్రభావితమైనను, అది అంతస్స్వరూపమున తెలుగు వాఙ్మయ వ్యక్తిత్వమును ఉద్దీపింపజేయు స్వతంత్ర సారస్వత ప్రక్రియయై యుండి, తరువాతి కాలములలో తమిళ కర్ణాటభాషలయందు వెలువడిన యక్షగానములకు ఆదర్శమగు ఒజ్జబంతిగా వెలసి యుండుట.
4. యక్షగానము వైవిధ్యమువలని విస్తృతి, సమన్వయమువలని ఏకరూపత, ప్రయోజనమువలని ప్రశస్తి — అను లక్షణముల మూలముగా ఆంధ్రమున ఏ యితర సాహిత్యశాఖకు తీసిపోని పేరుప్రఖ్యాతులను గడించి యుండుట.

తెలుగున యక్షగాన మెంత విశిష్టమైనదో దాని పుట్టుక అంత విచిత్రమైనది. ఆదిలో అది దేవతారాధనకై ఉద్దిష్టమైన ప్రత్యేక గాన పద్ధతిగా ఆవిర్భవించినది. 'యక్షుల' యొక్క గానము యక్షగానము. యక్షులు గంధర్వ, విద్యాధరాదులవలె దేవయోనులు[1] (Demi-gods). వారల అధిపతి కుబేరుడు. అతడు 'ధనపతి'[2] కావున యక్షజాతి లక్ష్మికి కుదేవతలగుట సహజము

1, 2 చూ. అమరకోశము, 1వ కాం., 11 శ్లో. మరియు 68 శ్లో. (వావిళ్ల ముద్రణ – 1938)

యక్షుల 'యక్షరాత్రి' (దీపావళి) పండుగ ఉత్సవ సమయములలో యక్షిణి, విఘ్నేశ్వరుడు, దుర్గ దేవత మహిమలు ప్రత్యేక ఫలముల గానము చేసెడువారు యక్షుల పైన తెల్పినటుల దేవయోనులైనను మానవులకు సన్నిహితులయిన విషయము ఎట్టి సందేహము లేక గ్రహింపదగినది. యక్షుల రాజగు కుబేరుడు 'మనుష్యధర్ముడు'[1] అను నామము పొందెను. అటులనే[2] యక్షులు మానవులతో సాన్నిహిత్యమును కలిగి యుండిరనుట నిర్వివాదము.

యక్షజాతులందే కొందరు కవు ప్రాచీనకాలము ద్వారా హిందూ దేశము నలుమూలల, పల్లె పట్టణములందు, రాష్ట్ర గ్రామ సరిహద్దు ప్రజల నాకర్షించు చుండిరి. ఆ యక్షుల ప్రత్యేకగానసంస్కృతి రానురాను తరతరములచేతను ఆదరించబడి జనరంజకముగా వర్ధిల్లుచుండగా, క్రమముగ 'యక్షగాన'ము పుట్టుకకు ఈ ప్రక్రియ ఆవిర్భవించుటకు మూలకారణమై నిలిచెను. ఈ విషయమునే ఈ క్రింది గాథ భంగ్యంతరముగా నిరూపించుచున్నది.

తెలంగాణ ప్రాచీనకాలమునుండి నెలకొనియున్న కులములలో 'జక్కులవా'రొకరు. వీరి కులదేవత కామవల్లి మహాలక్ష్మి. ఆమెయే ఆదిలక్ష్మి కామేశ్వరి. ఈ దేవతను ఆరాధించు నిమిత్తము వరము పొందిన ఆహ్వానింపగా వచ్చిన 'ధర్మరు యక్షుల' సంతతికి చెందిన వారే జక్కులవారని చెప్పబడుచున్నది. ఆ దేవిని కొలుచు వారు ఆ ఐతిహ్యమును వివరించి చూపుచు "యక్షులు" అను పదమునుండి "జక్కులు" అను పదము ఏర్పడినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ ఐతిహ్యమును తెలియజేయు వ్యాఖ్య ఇట్లున్నది.

'కామవల్లియు పెన్నె ఐశ్వర్యరూపమున
కామాల కల్ప ఆకారము దాల్చె
చూపిన మహిమల మురిసి రబ్బనిపి

1, 2 చూ. అమరకోశము, 1వ కాం., 68 మరియు 69 శ్లో.
(వావిళ్ల ముద్రణ – 1938)

3 'యక్ష' శబ్దమునకు 'యజ్ఞము', 'పూజ' – ఇత్యాద్యర్థములు కూడ కలవు
See A Sanskrit English Dictionary (New Edition–1951) by Sir Monier Monier Williams, Page 838
ఈ యర్థమును గ్రహించి "యక్షార్థమై (పూజార్థమై) యక్షులచే చేయబడు గానమే యక్షగానము" అనియు నిర్వచింపవచ్చును

ఆ పార్వతీశ్వరుం డతి సంభ్రమమున
యురవ్వ ఉక్కుల సిద్ధర బిలిచి
సురువప్ప ప్కం ముృడుని రెసి
ఉరునులు పుచ్చెల్ ఉపకరణములు
పరముప్ప తగినవి గ రం యుప్ప
సుత్యాం రంగముల్ మునుర్బారు సేసి
ఒత్యంతముటముల్ నరగన వేళ
సందెముల్ పోసముర్ శృంగారములను
అందముర్ ఎపోయు పందములును
ఒ తెల నంరసుందగా సి
పెరెకు ముగ్రలు ఒక్కం బిలు
'రమణ వ చంకవారంపర్యసెల్ల
పమలాక్షి గౌయ్నడీ కామవల్లిమును
కామవల్లని నెయ్యి ఘుసుల్ల మున్న
ప్రెమతో పుసు రాల ప్రింగసు జెపరు
సెంగన ఉబ్బ పూంగొలుండు
ఒంగిగా నర లద్దరు లడుగ॥
వెకుల కంకపలపురం బపుడు
యొక చర్తంటుక సొలచుసుందే॥

కామేశ్వరీ చరిత్రము, ప్రాతప్రతి,
—R No 1945 (Paper), పుట, 37,
S V U O R Institute Library

ఈ గాధను గ్రంధస్థము గావించిన కవి రేటూరి భవనమాత్యుడు[1] అంత ప్రాచీనుడు కాకపోయినను, ఆ కథ యంతకు మున్నుంటే పూర్వకాలముననె ఆంధ్రదేశమున ప్రచారములో నుండెనని క్రీడాభిరామమునందలి ఏక్కలపురం ప్రవర్ణన, ఏక్కల దేలుపు సన్నివేశము — మొదలగునవి చాటుచున్నవి[2]

1 ఈ కవి కాలము క్రీ శ 16వ శతాబ్ది చూ ఆంధ్రకవి తరంగిణి, 11వ సంపుటము పుట 134

2 చూ క్రీడాభిరామము 136 – 139 పద్యగద్యములు ఈ చారిత్రక కావ్యమున వర్ణితములైన విషయములు క్రీ శ 14వ శతాబ్ద్యారంభ కాలమునకు చెందినవి

తెలుగు దేశమందలి జక్కుల కులమునకు చెందినవారె కన్నడ దేశపు 'ఎక్కలగాణాలు' పేరి ప్రసిద్ధి కర్ణాటవాఙ్మయమున ఎంతో కాలం నుండి కనుపట్టుచున్నది. వాటిలో అభినవ పంపడను బిరుదు వహించిన నాగచంద్రుడు (క్రీ.శ. 12వ శతాబ్ది) రచించిన మల్లినాథ పురాణములో ''కుసుమాపాదియైన తుమ్మెద ఝంకారం కమలదళయైన లక్ష్మిని కీర్తిస్తూ పాడే 'ఎక్కల' గానంతో పోల్చి వర్ణించడమైనది''[1] అని నేను వ్రాసియున్నది. ఇందలి ఉపమానమును బట్టి కన్నడ దేశపు 'ఎక్కలు' లేక 'ఎక్కలగాణులు' అను జక్కుల వలెనె లక్ష్మీ ప్రశస్తిని గానమొనర్చెడు శ్రావ్యగాయకులని స్పష్టమగుచున్నది.

'యక్షు'లనువారు బౌద్ధయుగమునకు పూర్వకాలమున ఉత్తర దేశమునుండి మతప్రచారార్థమో, వ్యాపారనిమిత్తమో వచ్చియుండి, క్రమముగ కర్ణాటాంధ్రదేశములను వ్యాపించి యుండిరనియు, పైన పేర్కొన్న ఎక్కలు, ఎక్కల గాణులు అట్లు స్థిరపడిన ఆ యక్షుల సంతతియై యుండిరనియు పరిశోధకుల అభిప్రాయము.[2]

జక్కులవారు తమ కులవృత్తిగా కమనీయ మహాలక్ష్మీ మాహాత్మ్యమును నుద్దేశించి పాడెడి పాటలు ప్రాంతాలలో భక్త్యుద్రేకమును రేకెత్తించెడి ప్రత్యేక దేశీయ ఫణితిలో నృత్యసహితముగా ఆలపింపబడుచుండెడివి. అట్టి ఉద్రేకజనకమైనవిగా నున్నవి నేడును పెద్ది పోతురాజు కథనగును.[3] శివరాత్రి వంటి పర్వదినములలో శ్రీశైలాది పుణ్యక్షేత్రములందు జరిగెడు ఉత్సవములలో, జాతరలలో జక్కులవారో, లేక వారి ననుకరించిన మరికొందరో యక్షగంధర్వాది విచిత్ర వేషములను ధరించి ఆటపాటలతో గేయములను పాడ యారంభించినపుడు[4] వారి 'ఆటపాటలు' లక్షణ ప్రకాశికముగా ప్రముఖముగా అలరింపజొచ్చెను. 'జక్కుల పాటల' చరిత్రలో దీనిని పరిణతగా భావింపవచ్చును.

1 చూ. 'కన్నడ యక్షగానాలు' (వ్యాసం), శ్రీమునుకుట్ల సంగమేశం, భారతి 1956 ఫిబ్రవరి సంచిక, పుట 67

2 చూ. 'ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర' ప్రథమ భాగము, పుటలు 13 మరియు 14, డా. యస్వీ జోగారావు ఎమ్.ఏ., పిహెచ్.డి.

3 చూ. కీ.శే. వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారి 'క్రీడాభిరామ' పీఠిక, తృతీయ ముద్రణము పుట 104

4 ''ఆడుచు గంధర్వ యక్షవిద్యాధర, రాజులై పాడెదు నాడెడువారు''

(Contd. in next page)

అటు పిమ్మట ఆ 'పాటం బాణీల' ఎరికొన్ని పౌరాణిక గాథలు, క్షేత్ర మహిమలు అజ్ఞాతకవుల నోళ్లనుండి అవతరించి విరివిగా ప్రచారమునంది పండితులను సైతమాకర్షింప గల్గినవి [1] అట్లు పండితుల దృష్టి నాకర్షించుటతో

— పండితారాధ్య చరిత్ర, ప్రథమ ముద్రణము, పర్వతప్రకరణము, పుట 43

ఈ గ్రంథము క్రీ శ 13వ శతాబ్దికి చెందిన రచన పై ద్విపదలో పాల్కురికి కవి సూచించిన యక్షవేషధారణ నేడాంధ్రదేశమున కారణాంతరములచే అంతరించి పోయినను అది కన్నడదేశ యక్షగానప్రదర్శనములలో ఈనాటికిని నిలిచియుండుటను కన్నులార గాంచవచ్చును కన్నడదేశ యక్షగాన శాఖలో "యక్షగాన బడగతిట్టు బయలాట" (North Style of Yaksagāna) అనునది మిక్కిలి ప్రాచీనమైనది ఈ ప్రదర్శనములలో పాల్గొను పాత్రములు ఇంచుమించు అన్నియు చాలవరకు ఒకే విధమగు వేషధారణగలవై కన్పట్టును ఆ వేషధారణలో ముఖ్యముగా ఇట పేర్కొనదగినవి వెడల్పాటి ఉష్ణీషములు (headdresses) ఇవి రావియాకు ఆకృతి గలిగి మిగుల విశాలములై పైకి మొనదేలియుండును వీటిలో పెద్దవారి ఉష్ణీషములకు "ముండాసు" అని, చిన్నలు ధరించు వాటికి "కేదగె ముందలె" అనియు కన్నడమున పేళ్లు

See 'Yaksagāna A Dance Drama of India' (1977) by Martha Bush Ashton & Bruce Christie, Page 54

పైన పేర్కొన్న శిరోవేష్టనములు పాల్కురికి సోముని (క్రీ శ 13వ శతాబ్ది) నాటికే యుండినవనుటకు, పారంపర్యముగా వచ్చుచున్న కన్నడ యక్షగాన (బడగతిట్టు బయలాట) సంప్రదాయమే ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము

1 "కీర్తింతు రెద్దాని కీర్తి గంధర్వులు
గాంధర్వమున (గాంధారమున ?) యక్షగానసరణి"

— భీమఖండము, 3వ ఆశ్వా, 65 ప

'గంధర్వులు దక్షవాటీ క్షేత్రముయొక్క కీర్తిని ('గాంధార' గ్రామమున ?) యక్షగాన సరణిలో కీర్తించుచుందురు'రని పై పంక్తియొక్క తాత్పర్యము

భీమఖండముయొక్క రచనాకాలము క్రీ శ 1430 ప్రాంతము చూ కీ శే పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారి 'ఆంధ్రసాహిత్య చరిత్ర', పుట 349

పై సీసపాదములో 'గాంధారమున' అనునది సరియైన పాఠమని, అదియే కవి ప్రయుక్తమై యుండునని నే నూహించుచున్నాను గంధర్వులు కీర్తించునది గాంధర్వముననే గనుక మరల 'అట్లు చెప్పుటలో పునరుక్తియేగాని, విశేషమేమియు లేదు అట్లుగాక, శ్రీనాథ మహాకవి 'యక్షగాన సరణి'ని గూర్చి పేర్కొనుచు, ఆ సరణి 'గాంధారగ్రామము'నకు చెందియున్నట్లు పై పద్యపాదమున సూచించెనని భావించుట మిగుల సమంజసము ఈ క్రింది ఆంగ్ల వాక్యములు కూడ పై ఊహను బలపరచుచున్నవి

(Contd in next page)

'ఎక్కలపాటలు' 'యక్షగానము' అనెడు సాంస్కృతిక నామధేయమును సంపాదించెను. ఈ తీరున 'ఎక్కలపాటల' ప్రత్యేక శైలి 'యక్షగాన' మను పేర విస్తృత సాహిత్యమందిరమున ప్రాణప్రతిష్ఠనందు ప్రయత్నించుచుండిన (క్రీ. 13, 14 శతాబ్దుల మధ్య) కాలముననె ఆపేరు అటు కన్నడమునకు ప్రాకియుండును. ఇది మలి దశ. ఇంచుమించు క్రీ.శ. 15వ శతాబ్ది పూర్వార్ధము పర్యంతము ఈ దశాపరిమితిగా గుర్తింపవచ్చు.

తెలుగులో యక్షగానరచన క్రీ.శ. 14వ శతాబ్దము నుండియు కొనసాగినట్లు స్పష్టమైన నిదర్శనము లున్నవి.[1] ఆ రచనలు నేడు మృగ్యములైనవి కాని క్రీ.శ. 15వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధమున రచింపబడిన ఒకటి రెండు యక్షగానముల పేళ్ళు మాత్రము వినబడుచున్నవి. ప్రోలుగంటి చెన్నశౌరి రచించిన 'సౌభరి చరితము (ఎక్కల కథ)' అట్టివానిలో నొకటి. వెల్లంకి తాతంభట్టు కవిచింతామణిలో ఉదాహరించిన 'లక్ష్మీకల్యాణము' మరియొకటి.

> "He (K S Karanth) suggests that its earliest form was Gāndhāragrāma, which developed into Ekkalagāna, and finally evolved into a style known as Yaksagāna
>
> Karanth believes Ekkalagāna to be a musical style derived from Gāndhāragrāma because both are thought to share the same characteristics — that either the fifth note of the rāga scale was not used or the style used only five notes of the usual eight—note rāga scale In addition, the Gāndhāra note, (the third note) of a rāga scale and the probable śruti note of Gāndhāragrāma was also the sruti note for Ekkalagāṇa"
>
> — 'Yakṣagāna A Dance Drama of India' (1977),
> by Martha Bush Ashton & Bruce Christie, Page 20

1 1) పదకవితా పితామహుడైన తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుడు (క్రీ.శ. 1408–1503) సంకీర్తన లక్షణము (సంస్కృతము)న యక్షగానములందలి పదములను గూర్చి పేర్కొనియున్నట్లు ఆయన మనుమడగు చిన తిరుమలయ్య (క్రీ.శ. 1495–1553) తన 'అనువాదము' నందలి ఈ క్రింది పద్యమున తెల్పియున్నాడు

(Contd in next page)

పోగా, క్రీ. 16వ శతాబ్దినుండి లభించుచున్న యక్షగానములు నేటి కిని లభించుచున్నవి. వాటిలో చక్రపురి రాఘవాచార్యుని విప్రనారాయణచరిత్ర, కందుకూరి రుద్రకవి సుగ్రీవవిజయము, దినపతి ఓబయమంత్రి గరుడాచల విలాసము, తాళ్లపాక అక్కమహాదేవి బోదోల్లాసము మున్నగునవి ప్రసిద్ధములు. అటుపిమ్మట ఆ యొరవడిలో అనేక యక్షగానకృతులు వివిధ ప్రాంతములలో విరివిగా వెలువడి ఆ వాఙ్మయశాఖను పరిపుష్టము గావించినవి. ఇట్లు యక్షగాన రచనలు అందుబాటులోనికి వచ్చిన దశను మూడవ దశగా పరిగణింపదగును. ఇది ముఖ్యముగా క్రీ.శ. 19వ శతాబ్ది వరకు కొనసాగినది. ఈ సుదీర్ఘ దశలో యక్షగాన రచనా, ప్రదర్శనములపై ప్రభావమును ప్రసరింపజేసిన రెండు ముఖ్య ఘట్టములు కలవు. ఒకటి కూచిపూడి భాగవతుల 'పండితపోషణము', రెండవది తంజావూరు నాయకరాజుల 'రాజపోషణము'.

పై రెండు ముఖ్య ఘట్టములు కొంచెము వెనుకముందుగా క్రీ.శ. 17వ శతాబ్ద్యారంభకాలమున తటస్థించినవి. ఇందు మొదటి ఘట్టము యక్షగానమున కభినయ శాస్త్రానుగుణమగు గౌరవమును ప్రసాదింపగా, రెండవది సంస్కృత నాటకపు మెరుగులను హవణించినది. ఈ రెండింట ప్రభావము యక్షగాన చరిత్రలో మరొక మలుపును సృజించినది. అప్పటినుండి యక్షగానములు 'పారిజాతములు'గా, 'కలాపములు'గా, 'భాగవతములు'గా, 'యక్షగాన నాటకములు'గా,

"గీ. యక్షగానపదంబులు నవ్విధమున
సముచితానేకవిధ తాళ సంగతులను
నవరసాలంక్రియా సవర్ణంబు లగుచు
నలరునని హరికీర్తనాచార్యు లనియె"

— సంకీర్తన లక్షణము (తెనుగు), 66 వ

చూ 'తాళ్లపాకవారి లఘుకృతులు' (1935), పుట 149

11) "నాదృష్టిలో 14వ శతాబ్దమునకు చెందిన యక్షగాన మొకటి తాటాకులలో మూలుగుచున్నది"

— 'యక్షగాన వాఙ్మయము' (1973), పుట 7,
డా. నిరుదురాజు రామరాజు, ఎమ్. ఏ., పిహెచ్. డి.

అన్వేషించినచో తాటాకులలో అజ్ఞాతవాసము చేయుచున్న ఇట్టి రచన లింకెన్నోని బయల్పడు అవకాశమ్ము కలదు,

'యక్షగాన ప్రబంధములు'గా పలుతెరగుల పర్యాయ నామములతో అసంఖ్యాకముగా వెలువడినవి 'యక్షగాన' వాఙ్మయశాఖ పరిణత ఫలముల నొసంగుచుండిన యీ కాలమున (క్రీ శ 18, 19 శతాబ్దముల నడుమ) నెందరో యక్షగాన కవులు, కవయిత్రులు వెలసిల్లిరి అట్టివారిలో కావ్యకాధిష్ఠితయైన కవయిత్రి తరిగొండ వెంగమాంబ

2 రచయిత్రి

వెంగమాంబ ప్రాచీనకవయిత్రుల కోవలో కాలక్రమమున చిట్టచివరి రచయిత్రి ఈమె జీవితయాత్ర క్రీ శ 1750-1850 సంవత్సరముల నడిమి నూరేండ్ల కాలమున కొనసాగినట్లు స్థూలముగా నిర్ధారింపవచ్చును[1] ఆ కాలములో సహస్ర చంద్ర దర్శన మొనర్చిన ఈమె[2] దాదాపు 85 సంవత్సరములు జీవించి యుండును ఈ కవయిత్రి పుట్టుకచే చరితార్థమైన గ్రామము తరిగొండ ఇది చిత్తూరు మండలమున[3] వాయల్పాడుకు ఉత్తరముగా నాలుగుమైళ్ల దూర

1 i) "The Dwipada Bhagavatham ద్విపద భాగవతము also was written by a poetess who was living in the year 1840''
—సి పి బ్రౌనుదొరగారి తెలుగు–ఇంగ్లీషు నిఘంటువు (1862), పీఠిక పుట XII

పై పలుకులు నిస్సంశయముగా ద్విపద భాగవత రచయిత్రియగు తరిగొండ వెంగమాంబ నుద్దేశించి రచించినవే ద్విపద భాగవతము ఈ కవయిత్రి అపరవయస్సున రచించిన రచనలలో నొకటి

ii) తరిగొండ వెంగమాంబ క్రీ శ 1730–35 సంవత్సరముల నడిమి కాలమున జన్మించి, క్రీ శ 1817 ఈశ్వర సంవత్సరమున పరమపదము నొందియున్నట్లు ఇటీవల నూతనముగా లభించిన యాధారముల సాహాయ్యమున ఈ పరిష్కర్తచే "తరిగొండ వెంగమాంబకృతులు — సవిమర్శక పరిశీలనము" అను సిద్ధాంత వ్యాసమున నిరూపింపబడినది

2 తరిగొండ వెంగమాంబ సహస్రచంద్రదర్శన మొనర్చిన విషయమును ఆమె ప్రశిష్యయగు వెంగమ్మగారిచే, తాను తిరుపతి కొండ కేగినపుడు వినియున్నట్లు విద్యావాచస్పతి విక్రాల రామచంద్రాచార్యులుగారు "తరిగొండ వేంగమాంబా విజయము" (1932) అను గ్రంథమున పేర్కొనియున్నారు చూ పుట 80

3 చిత్తూరుజిల్లా యేర్పడక పూర్వము (అనగా క్రీ శ 1911కు ముందు) తరిగొండ గ్రామము, తత్పరిసరప్రాంతములు కడప మండలములో చేరియుండినవి

మును సుప్రసిద్ధి ఈ గ్రామనామ మేర్పడుటకు కారణముగ చెప్పెడు గాథ యొకటి కలదు[1]

ఇప్పటికి కొన్ని శతాబ్దముల క్రిందట రాయదుర్గమను ప్రాంతమున తీవ్ర క్షామము సంభవింపగా, ఆ ప్రాంతపు అధిపతియై యుండిన చిట్వేచర్ల రామానాయుడను నాతడు సపరివారముగా ఆ యూరు వదలి ఈనాడు తరిగొండ యున్న ప్రదేశమునకు వచ్చెను అప్పుడా ప్రాంతము తృణ కాష్ఠ జలసమృద్ధి గలిగి వాసయోగ్యముగా గన్పట్టెను అందుచే ఆ గ్రామస్థులెల్లరు (బ్రాహ్మణప్రముఖులను పేరు గల) ఆ చుట్టుపట్ల ప్రాంతమున కొంత కాలము వసింప నిశ్చయించిరి ఒక నాటి యుదయమున రామానాయుని ధర్మపత్ని కుండలో పెరుగుచిలుకుచుండగా సాదు మాటిమాటికి కవ్వమున కేదియో తగులజొచ్చెను పరిశీలింపగా అది యొక సన్నని నల్లరాయి ఆమె దానిని వెలికి తీసిపారవేసినను మరల నదే రాయి కుండలో ప్రత్యక్షమగుచుండెను ఈ విచిత్రమును భార్యవలన నెరింగిన రామానాయుడు అదేదో 'దైవమాయ'యై యుండునని భావించెను

ఆ రాత్రి స్వప్నమున నాతనికి లక్ష్మీనృసింహస్వామి కనిపించి తా నచట శిల గ్రామ శిలారూపమున పెరుగు చిలుకు కుండ (తరికుండ)లో వెలసినట్లును, అందువలన తన నచట ప్రతిష్ఠింపవలసినదనియు ఆదేశించెను అందుకు వలయు ధనము ఆ ప్రాంతమునగల 'మూరెళ్ళ గవి' యనుచోట లభించుననియు స్వామి సూచించెను రామానాయు డా ధనముతో నచట లక్ష్మీనృసింహాలయమును నిర్మించెను ఇట్లు, తరికుండ యందు వెలసిన దేవుడు ప్రతిష్ఠితుడైన గ్రామమగుటచే, ఆ యూరికిని 'తరికుండ' అను సంకేత మేర్పడెను ఆ 'తరికుండ'యే క్రమముగా 'తరిగుండ'యై, జన వ్యవహారమున 'తరిగొండ'గా స్థిరపడెను

తరతరములుగ తరిగొండలో నివసించుచుండిన కుటుంబములలో కానాలవా రొకరు వారు నందవరీక శాఖీయులు వాసిష్ఠ గోత్రులు ఆ వంశీయుడైన

1 చూ 1) శ్రీ మహాభక్త విజయము (1966), పుటలు 400–404
— శ్రీ పాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి

ii) శ్రీ తరిగొండ వెంకమాంబ జీవిత రత్నాకరము, పుటలు 1–5
— రామిసెట్టి జంగమయ్య

కానాల కృష్ణార్యుడు వెంగమాంబయొక్క తండ్రి, తల్లి మంగమాంబ. ఈ పుణ్య దంపతుల నోము ఫలముగ జన్మించిన వెంగమ్మ బాల్యము నుండియు భక్తిభావన, తాత్త్విక ధోరణి గలిగి మనస్విగా మసలుకొనుచుండెడిది. తల్లిదండ్రు లామె భక్తిభావనకు తొలుదొలుత మురిసినను, రాను రాను వైరాగ్య ధోరణితో గూడిన ఆమె వింత వర్తనము మాత్రము వారికి నచ్చక పోయెను. అందుచే వారామెకు ఆనాటి సాంఘికాచారము ప్రకారము బాల్యముననే వివాహము గావించిరి. వరుడు శ్రీవత్స గోత్రజుడగు ఇంజేటి వెంకటాచలపతి. పెండ్లియైన కొలది కాలమునకే ఆతడు విధివశమున అకాలమృతి నొందగా వెంగమాంబలో బీజప్రాయముగ అణగియున్న భక్తివైరాగ్యధోరణి ప్రబుద్ధము కాదొడగినది. ఈ జన్మాంతర సంస్కారము సుబ్రహ్మణ్యయోగి యను ఆధ్యాత్మిక గురువర్యుని ఉపదేశ ప్రభావమున చక్కని సాధనామార్గములలో వికసించి, అచిరకాలముననే వెంగమాంబను బ్రహ్మజ్ఞానిగా నొనర్చినది.

ఇట్లు కడు పిన్నవయస్సుననే ఆత్మవేత్తయైన వెంగమాంబ తన అనుభూతిని రచనద్వారా సామాన్య జనులకు సుబోధమగు భాషలో లోకమున కందింప సంకల్పించెను. ఒకవైపు పూర్వాచార పరాయణులు కల్పించెడి ఇక్కట్టులను ఏకాకిగా ఎదుర్కొనుచునే ఇంకొకవైపు రచనా వ్యాసంగమును నిర్వహించిన వెంగమ సాహితీమూర్తిమత్త్వము (Literary Personality) నిరుపమానము! వితంతువయ్యు సువాసినీ వేషమున వర్తించుచుండుటచే పుష్పగిరి పీఠాధిపతి ఆ యూరికి వచ్చి, సభ చేయించి వెంగమాంబను పిలిపించి ప్రశ్నించెను. స్వాములవారితో వినయపూర్వకముగా మాటాడుచునే, ఆయనను వాదమున నిరుత్తరుని గావించిన వెంగమాంబయొక్క సుజ్ఞాన విశేషమున కెల్లరు నచ్చెరువందిరి. చివరకు ఆ స్వాములవారామె నభినందించుచు వెడలిపోయిరి.

ఐనను, మొండివైఖరిగల తరిగొండ గ్రామణులు కొందరు, వెంగమ్మను వెలివేయవలసినదనియు, లేనిచో తాము వారి కుటుంబమును కులమునుండి బహిష్కరించి ఆంక్షలు విధింతుమనియు ఆమె తండ్రిపై నొత్తిడి కల్గించుచుండిరి. తత్ఫలితముగా వెంగమ పుట్టినిల్లు వదలి తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహాలయమును చేరెను. కాని, అచ్చటను ఆమె కాటంకము లెదురైనవి. ఆలయమందలి యాంజనేయ విగ్రహము చాటున ధ్యానసమాధినిమగ్నయై యుండగా ఒకనా డచటి యర్చ

కుడు వెంగమాంబను గాంచి, యసూయపడి, కోపముతో తుంబెంద్రకులపట్టు యావలకు లాగెను ఏకాగ్రతకు భంగము కలుగగా, నామె కన్నులు దెరచి చూచెను ఆ చూపుల తీవ్రతకు తాళజాలక భీతిల్లి, పూజారి యామె పాదములపై బడి తన తప్పిదమును క్షమింప వేడుకొనెను ఈ సంఘటన మూలమున, అటనుండి వెడలిపోవలసినదిగా స్వామి తనను ఆదేశించినటుల భావించి, వెంగమ ఆ యూరును శాశ్వతముగా వీడి, సుప్రసిద్ధమగు వేంకటాచలపుణ్యక్షేత్రమును జేరెను

ఆ కాలమున హాథీరాంజీ మఠాధిపతిగా నుండిన మహంతు వెంగమాంబ గొప్ప భక్తురాలని గుర్తించి ఆమె యుండుటకు ఒక కుటీరమును చూపించి, దేవస్థానమునుండి యామెకు దినవెచ్చము పంపు నేర్పాటు గావించెను తదుపరి కొన్నాళ్లకు తాళ్లపాక చిన్నన్న వంశీయు లొకరు తమ యింటి ప్రక్కనున్న చిన్న మిద్దె యింటిని వెంగమాంబ నివసించుటకై యొసగెను ఆ యింటి పొరుగున నున్న అక్కారామయ్య దీక్షితు లనెడు అర్చకు డామెకు నిర్హేతుకముగా కష్టములు కల్గించుచుండెను[1] అట కొంతకాలముండి, అంతరాత్మ ప్రేరణచే ఆయమ తిరుమలకు పండ్రెండు మైళ్ళ ఉత్తరముగా నున్న తుంబురుకోనయను అరణ్య ప్రదేశమును జేరి, అచటి కొండగుహలో కొన్ని వత్సరములు తీవ్ర తపస్సాధన గావించెను

వెంగమాంబ తుంబురు కోననుండి తిరుగ తిరుమల చేరిననాటనుండి ఆమె మహానుభావత సర్వులకు విదితమయ్యెను తులసీ సుమమాలికలను సమర్పించు నిమిత్తము, కర్పూర హారతి నొసంగుటకు 'ఆనందనిలయుని' సన్నిధి కామె నిత్యము వచ్చుచు పోవుచుండునపుడు సేవకుడు మొదలుకొని అర్చకుని వరకు గల ఆలయ పరివారమంతయు ఆమె యెడల మిగుల భక్తి శ్రద్ధలతో మెలగుచుండిరి వెంగమాంబ ప్రతివత్సరము జరిపెడి నృసింహజయంత్యుత్సవముల మూలమునను, భక్తివేదాంతభావ గర్భితములైన రసవద్రచనలవలనను ఆమె కీర్తి తెలుగుదేశము నలుగడల వెన్నెలవలె అలముకొనెను అనా డామె మఠము 'అష్టఘంటము'[2]

1 చూ శ్రీ తరిగొండ వేంకమాంబ చరిత్రము (1916), పుటలు 39, 40
—శ్రీరంగప్రకాశదాస విరచితము

2 "శ్రీవేంకటాచల మాహాత్మ్యమను గ్రంథమును వ్రాసిన పరమభక్తురాలు పూజ్య మాతృశ్రీ తరిగొండ వెంగమాంబగారివద్ద ఎనిమిది ఘంటములలో నొక ఘంటమును నిర్వహించిన చంద్రశేఖరపిళ్ల, విశ్వనాథపిళ్లకు ముత్తాత"

(Contd. on next page)

లను పేర ఎనిమిదిమంది వ్రాయసకాండ్రచేత నిరంతరము సందడిగా నుండుచు, దర్శనీయమగు పవిత్ర సారస్వత కేంద్రముగా ప్రకాశించుచుండినది

వెంగమాంబ లేబ్రాయముననే వేంకటాచలము చేరినందున ఆమె రచనలలో ఏ రెండు మూడో తప్ప, తక్కిన కృతులన్నియు ఆ పుణ్యక్షేత్రమునందే అవతరించినవి ఆ 'కవితాతపస్విని'యొక్క అమృత లేఖిని నుండి వెలువడిన రచనలలో ఇదివరకు తెలియవచ్చినవి ఈ క్రిందివి [1]

1	నారసింహాంకిత శతకము	(పద్యము)
2	నారసింహ విలాస కథ	(యక్షగానము)
3	ఏనాటకము	(,,)
4	రాజయోగసారము	(ద్విపద)
5	కృష్ణనాటకము	(యక్షగానము)
6	పారిజాతాపహరణము	(,,)
7	రమాపరిణయము	(ద్విపద)
8	చెంచునాటకము	(యక్షగానము)
9	శ్రీకృష్ణమంజరి	(మంజరీద్విపద)
10	శ్రీరుక్మిణీనాటకము	(యక్షగానము)
11	గోపికానాటకము	(,,)
12	శ్రీభాగవతము	(ద్విపద)

ఈ వాక్యములు కార్వేటినగర వాస్తవ్యులు, పండితులు, నవతితమవృద్ధులు, ఇటీవలనే కీర్తిశేషులునైన మధురకవి ముకుందదైవజ్ఞులు (ముకుందపిళ్లగారు) రచించిన "రక్షమాం శరణాగతం" (1973) అను సంస్కృత శతకముయొక్క తొలిపలుకునందలివి పై పంక్తులలో పేర్కొనబడిన చంద్రశేఖరపిళ్ల శతక రచయితయగు ముకుందదైవజ్ఞులకు మాతామహుడు ఈ చంద్రశేఖరపిళ్ల బాల్యమున ఇంటిలో తనకేర్పడిన వైమనస్యము వలన నెవ్వరికి తెప్పక కార్వేటినగరప్రాంతమునుండి నేరుగా తిరుమలకేగి, క్రమముగా తరిగొండ వెంగమాంబగారి సన్నిధిని 'అష్టఘంటముల'లో నొకడుగా కుదురుకొనెనని ముకుందదైవజ్ఞులుగారు నాతో చెప్పియున్నారు

1 చూ A Descriptive Catalogue of the Telugu Manuscripts in the G O M Library, Madras, Vol IV (1936), పుటలు 1328, 1329.

13 శ్రీ వేంకటాచల మాహాత్మ్యము (పద్యము)
14 అష్టాంగ యోగసారము (పద్యము)
15 ముక్తికాంతా విలాసము (యక్షగానము)
16 వివిధ కీర్తనలు (గేయము)
17 వాసిష్ఠ రామాయణము (ద్విపద)

పైన పేర్కొనిన కృతులలో కొన్ని నేడు లభ్యములు. లభ్యములైన వాటిలో కొన్ని ఇంకను అముద్రితములు. ఈ అముద్రితములలో ముద్రణ భాగ్యమునకు నోచుకొన్నవి కొన్ని. ఈ కొన్ని కృతుల ముద్రిత ప్రతులు కూడ నేడు అరుదుగా లభించుచున్నవి. అని యుట్లుండ, వెంగమాంబ గారియొక్క రచనయైన ఈ జలక్రీడావిలాస యక్షగానము ఇప్పటివరకు అముద్రితమైనది. దీనితో ఈ కవయిత్రి రచన లిప్పటికి పదునెనిమిది యని తేలినది.

3. రచన

1. వ్రాతప్రతి

ఈ యక్షగానము యొక్క తాళపత్ర ప్రతి శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ ప్రాచ్య పరిశోధన సంస్థ గ్రంథాలయమున గలదు. దీనిసంఖ్య 7627. ఈ ప్రతి స్వరూప వివరణ ఇది:

కొలతలు 41.5 సెం.మీ. × 3.5 సెం.మీ. 54 తాళపత్రములు. పుటకు 6 పంక్తులు, పంక్తికి దాదాపు 100 అక్షరములు. వ్రాత స్పష్టమైనది. లేఖకదోషము లంతగా లేవు. ఒకటి రెండు చోటుల కొద్దిగ శైథిల్యమున్నను గ్రంథ సమగ్రతకు భంగము లేదు. లేఖకుని పేరు, లేఖన కాలము ఉన్నదగునని యుండెడి చివరి (55వ) పత్రము లోపించినది.

కనుక, ఈ వ్రాత ప్రతి లేఖకుని పేరును, లేఖన కాలమును స్థూలముగా ఊహించుటకొక వీలు కలదు. ఈ ప్రతిని శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్య పరిశోధన సంస్థకు విక్రయించినవారు కీ.శే. మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు. వారే క్రీ.శ. 1935-36 సంవత్సరములలో మదరాసు ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయము వారికి, తాము సేకరించుకొని యుండిన వెంగమాంబ రచనలగు విష్ణుపారిజాత,

రమాపరిణయమును 'కాపీ' చేసికొనుటకు ఇచ్చినవారు[1] మరియు వారే ఈ కవయిత్రి రచించిన 'తరిగొండ నృసింహ శతకము'ను S V O Journalలో ప్రప్రథమముగా ప్రకటించిరి[2] ఇవన్నిటిని బట్టి ఆలోచింపగా, మానవల్లి కవి గారు ఈ కవయిత్రి రచనల ప్రతులను కొన్నిటిని ఒకేచోటనుండి సేకరించి యుండిరని తోచుచున్నది వారు సేకరించిన ఆ ప్రతులలో విష్ణుపారిజాతము చివర వ్రాయసకాని పేరు, లేఖన కాలము, రమాపరిణయము చివర లిఖించిన కాలము మాత్రము క్రింది రీతిగ తెల్పబడియున్నవి

విష్ణుపారిజాతము లేఖకుడు తరిగొండ వెంగమ్మగారికి మునిమనుమడగు గిరి డిమి[ట్ట] గంగాధరప్ప కాలము క్రీ. శ. 1896వ సం॥ మార్చి నెల 16వ తేదీ

రమాపరిణయము కాలము హేవిళంబి సంవత్సర కార్తీక శుద్ధ షష్ఠి (అది క్రీ. శ. 1897 అక్టోబరు నెల 31వ తేదీ ఆదివారముతో సమానము)

కావున ప్రకృత జలక్రీడా విలాస ప్రతిని సైతము పై గంగాధరప్పయే క్రీ. శ. 1896-1897 సంవత్సరముల మధ్యకాలమున వ్రాసియుండునని నిశ్చయింప వచ్చును

వెంగమాంబ ద్విపద భాగవతావతారికలో తానంతకుమున్ను రచించిన పదునా కండు గ్రంథముల పేళ్లను పేర్కొనినది ద్విపద భాగవతానంతరము ఆమె వేంకటాచల మాహాత్మ్యమును రచించినది[3] ఇక, ముక్తికాంతా విలాస, వాసిష్ఠ

---

1 చూ A Triennial Catalogue of The Telugu Manuscripts in the G O M Library, Madras, Vol VI (1949), పుటలు 2261, 2269

2 చూ Journal of Sri Venkateswara Oriental Institute, Vol V, No 1 (1944) పుటలు 1—16

3 సీ 'దారునిర్మితమైన దారూధిపల్కించు, గాయకపురుషుని కరణిగాను
పురుషోత్తముడు దయాపూర్ణుడై నా జిహ్వ, యందు(దా వసియించి యరుదుగాను
బలికించు(గావున భాగవతపురాణ, మమర నే ద్విపదకావ్యంబుగాను
ద్వాదశస్కంధముల్ తగజెప్పి హరికి నే, నర్పించి శ్రీవేంకటాద్రిమహిమ
తే మవనిపై రమ్యపద్య కావ్యంబొనర్చి శ్రీనివాసునికే సమర్పింపనుంటి''
— శ్రీ వేంకటాచలమాహాత్మ్యము, 1ఆశ్వా, 22ప (వావిళ్లముద్రణ–1914

రామాయణములు ఈ కవయిత్రి చివరి రచనలైనట్లు వాటియందలి వస్తుతత్త్వ, రచనా రీతులు తార్కాణములు. కావున ప్రకృత కృతియగు జలక్రీడా విలాసము వేంకటాచల మాహాత్మ్య, ముక్తికాంతా విలాసములకు నడిమికాలమున రచింపబడినట్లు నిర్ణయింపవచ్చును.

2 కథాసంవిధానము

ఈ కృతి వెంగమాంబ తుది రచనలలో నొకటై యుండుటే గాక, వస్తుతత్త్వము ననుసరించి, రచనా కౌశలమును బట్టి ఆమె రచించిన యక్షగానములలో అగ్రగణ్యమై యెంచబడుచున్నది. ఈ కృతికి బమ్మెర పోతనామాత్యుని భాగవతమందలి దశమస్కంధ పూర్వభాగము ఆధారము. ఈ భాగము దాదాపు 1800 గద్య పద్యములలో విస్తరిల్లియున్నది. అందుండి వెంగమ ఆవశ్యకమనుకొన్న భాగములను గైకొని, వానిని నాటకోచితముగా తీర్చిదిద్ది, 'కలికి కృష్ణుని' బాల్యలీలలను కడుమనోజ్ఞరీతిని స్వేచ్ఛగా గానమొనర్చినది.

కంసుడు దేవకీవసుదేవులకు రథము నడుపుట మొదలుకొని, శ్రీకృష్ణుడు జలక్రీడలాడుచున్న గోపికలను కరుణించువరకుగల కథాంశము ఇందు గలవు. వీటిలో కొన్ని మిగుల విపులముగా వర్ణింపబడినవి. కొన్ని కథాంశములు సంగ్రహముగా తెలుపబడినవి. మరికొన్ని నామమాత్రముగా పేర్కొనబడినవి. ఈ కథాంశము లన్నింటిలోను చివరిది, ఈ కథకు శిఖరాయమానమైనది జలక్రీడా (గోపీవస్త్రాపహరణ) ఘట్టము గనుక, ఈ నాటకమునకు 'జలక్రీడా విలాస'మను పేరు సార్థకమై యున్నది.

ఇందలి కథా సంవిధానమున వెంగమాంబ కడు స్వాతంత్ర్యమును ప్రదర్శించినది. భాగవత దశమస్కంధ పూర్వభాగమందలి కథలలో కొన్నిటిని మాత్రమే ఆమె స్వీకరించినది. అట్లు స్వీకరించిన వాటిలో అత్యంత విపులముగ వర్ణించిన ఘట్టములు మూడు. అందులో నొకటి శ్రీకృష్ణావతార ఘట్టము. ఇది—కంసుడు తేరుదోలుట మొదలుకొని పురోహితుడు శ్రీకృష్ణుని జన్మఫలమును చెప్పుటయును సన్నివేశము వరకు — ఈ యక్షగానమున ఇంచుమించు మూడవవంతు విస్తరించి యున్నది. రెండవది— బాలకృష్ణుడు గోకులమున జేయు దుడుకు పనులు, గోప

కాంతల ఫిర్యాదులు, వలసపోయెదమని యశోదతో పల్కుటలు — పిటస్నిలతో ఈ గ్రంథమున దాదాపు ఒకొక్క మూడవ వంతు పరిమితిలో విస్తరిల్లి యున్నది మరొకటి—గోపికలు జలక్రీడలాడుచుండగ శ్రీకృష్ణుడు వారి చేలముల నపహరించిన ఘట్టము

పూతనాపహరణము, శ్రీకృష్ణుడు ఆవులించి వదన గహ్వరమున బ్రహ్మాండమును చూపించిన ఘట్టము, గోపికలు పార్వతీవ్రత మొనర్చుట — అనునవి ఇందు విపులీకరించఁబడిన మరికొన్ని సన్నివేశములు

శకటాసురభంజనము, తృణావర్తవిదళనము, బలరామ కృష్ణుల నామకరణము, మృద్భక్షణ సన్నివేశము, యమళార్జున భంజనము, కాళియమర్దనము — మున్నగు సన్నివేశములను ఈ కవయిత్రి నాతివిస్తరముగ, నాటకానుకూలముగ వర్ణించినది వత్సాసుర, బకాసుర, అఘాసురాది రాక్షసుల సంహరించుట, (అనంతర కథలుగా) బ్రాహ్మణస్త్రీల రక్షించుట, గోవర్ధనోద్ధరణము, చాణూర కంసాది దుష్టుల దునుమాడుట, వసతిమధ్యమున ద్వారక గట్టుట, అష్టభార్యలయందు పెక్కండ్రు పుత్రులఁ గనుట — మొదలగునవి అందు మాట మాత్రమున సూచింపబడినవి

ఇక ఈ కవయిత్రి స్వీకరింపక వదలిన భాగవత కథాంశములలో శ్రీకృష్ణ బలరాముల బాలక్రీడాభివర్ణనము, యశోదానందుల పూర్వజన్మ వృత్తాంతము, నందాదులు బృందావనమునకు వచ్చుట, శ్రీకృష్ణుని చల్దులు, బ్రహ్మ గోవత్సములను, గోపబాలురను అంతర్ధానమొందించుట, బలరాముడు ధేనుకాసుర, ప్రలంబాసురులను వధించుట, కాళియుని పూర్వకథ, గోగోప గోపికా సంఘమును కార్చిచ్చు చుట్టుకొనుట, శ్రీకృష్ణుడు దవాగ్నిని మ్రింగుట, గ్రీష్మ, వర్ష, శరత్, హేమంత ఋతువర్ణనలు — ముఖ్యమైనవి ఈ ఘట్టములను వెంగమాంబ నాటకీయతా దృక్పథముతో పరిత్యజించినది

౬. కవితా విశేషములు

ఈ యక్షగానమందలి కవితా విశేషములలో మొదట పేర్కొనదగినవి ఇందలి స్వరూపవర్ణనలు వాటిలో ముఖ్యమైనది శ్రీకృష్ణావతార వర్ణనము ఇది సంస్కృత

భాగవతమున రెండే రెండు శ్లోకములలో నున్నయున్నది[1] ఆ మూలభావము పోతనరచనలో నొక సీసపద్యముగా పెంపొందినది[2] వెంగమ ఆ తన వర్ణనను యథాతథముగా గైకొనక, ఇష్టదైవమగు శ్రీకృష్ణుని దివ్యమంగళ స్వరూపమును మణిమకుటము మొదలుకొని పాదాంగుష్ఠము పర్యంతము నుతియింపముగా భావనచే ఆ భావనను ఇరువదియైదు ద్విపదపంక్తులలో ప్రత్యక్షముగా ఆవిష్కరించెను. (చూ. పుటలు 18, 19)

వెంగమ ఈ కృతిలో అటనట లీలాశుకుని కృష్ణకర్ణామృతములోనుండి శ్లోకముల భావములను స్వీకరించి, నాటిని స్వీయభాషచే చక్కగా పెంపొందించి వర్ణించినది మచ్చున కొకటి

యశోద కృష్ణుని నిదురపుచ్చుటకై రామాయణకథను చెప్పు సందర్భమందలిది

శ్లో॥ రామో నామ బభూవ హుం, తదబలా సీతేతి హుం, తౌ పితు-
ర్వాచా పంచవటీతటే విహరత స్తస్యాహరద్రావణః ।
నిద్రార్థం జననీ కథామితి హరే ర్హుంకారతః శృణ్వతః
సౌమిత్రే! క్వ ధనుర్ధనుర్ధనురితి వ్యగ్రా గిరః పాంతు వః ॥
— 2 ఆశ్వా, 72 శ్లో.

ఈ శ్లోక భావమిది

'రాముడనువా డొకడుండెను. అతని భార్య సీత. ఆతడు తండ్రి యాజ్ఞ ననుసరించి పంచవటియందు విహరించుచుండగా, రావణుడు అతని భార్య నపహరించెను' అనగానే అంతవరకు హుం, హుం — అని ఊ కొట్టుచు కథ వినుచుండిన కృష్ణుడు 'లక్ష్మణా! విల్లు, విల్లు, విల్లెక్కడ ?' అని ఆవేశముచే తొట్రుపడుచు పల్కెను. ఆ తొందర పల్కులు మిమ్ము రక్షించు గాక!'

1 ఆ రెండు శ్లోకములు 1 "శ్లో॥ తమద్భుతం బాలక మంబుజేక్షణం"
2 "శ్లో॥ మహార్హవైడూర్య కిరీటకుండల"
అనునవి — 10 స్కం, 3 అధ్యా, 9, 10 శ్లో.

2 "సీ॥ జలధరదేహు నాజానుచతుర్బాహు, సరసీరుహాక్షు విశాలవక్షు" అను పద్యము — 10 స్కం, పూర్వభాగము, 112 ప.

పై శ్లోకమున కృష్ణుని నిదురపుచ్చుటకై యశోద కథ చెప్పినట్లున్నది. ఈ యక్షగానమున (పారుగండ్లకు సానీయానందునవలన) పొద్దు పోవుటలేదని, ఒక 'ఊకుడుకత'[1] చెప్పవలసినదని శ్రీకృష్ణుడడుగగా యశోద కథను చెప్పినట్లు మార్పు గావింపబడినది. మరియు పై శ్లోకమున కథచెప్పుట పూర్తిగాకముందే "హరి వ్యాగ్ర గిర పొంతు న" అను కవి వాక్యముతో అసమగ్రముగా ముగింపబడినది. వెంగమాంబ, శ్రీకృష్ణుని విరామేచ్ఛను చెప్పుటకై యశోదచే తదనంతర కథను చెప్పించినది. రాముడు రావణాది రాక్షసుల సంహరించి సీతతో సాకేతపురి జేరి ప్రజలను పాలించెనని, యశోద కథను పూర్తిచేయుటతో, శ్రీకృష్ణుడు ఉపశమనమునొందె యథాపూర్వకముగ పల్లకిపై గూర్చుండెను (చూ పుటలు 121—124). ఇట్లు లీలాశుకుని భావనాధారముగా రామాయణ కథను సమగ్రము, సంగ్రహమునైన ఊకుడుకథగా వర్ణించిన వెంగమాంబ కవన కౌశలము నిజముగా నిరుపమము!

పోతన భాగవతములో పేర్కొనబడిన శ్రీకృష్ణుని దుడుకుచేతలను వెంగమాంబ ఈ యక్షగానమున జానపద జీవనానుగుణముగా విస్తరించి వర్ణించియున్నది. ఈ కృతియందలి కథాంశములు కొన్ని లోకరూఢి ననుసరించి వర్ణింపబడియుండుట ఈమె కవితయందలి ఇంకొక విశేషము. ఇందులకు రెండు ఉదాహరణలు

1 కంసుడు చెల్లెలి శిశువులను నేలపై గొట్టి చంపినట్లు భాగవతమునందు, పోతన రచనలోను గలదు[2]. కాని, శిశువులను పైకెగురవైచి కత్తి మొనకు చంపెనను కథాంశమే జనసామాన్యమున జానపదగేయములందు ప్రచారము నందియున్నది. వెంగమాంబ ఈ కథాంశమునే స్వీకరించినది (చూ పుట 30)

1 ఊకొట్టుచు వినెడు కథ

2 చూ 1) "శ్లో తాం గృహీత్వా చరణయో" అను శ్లోకము
— 10 స్కం, 4 అధ్యా, 8 శ్లో
ii) "వ అని యయ్యెడ నక్క సలపరించుకొనుచు" అను వచనము
— 10 స్కం, 153 వచనము

2 శ్రీకృష్ణుఁడు జలక్రీడలాడుచున్న గోపికల వస్త్రముల దొంగిలించి చెట్టెక్కిన సమయమున ఆతనివెంట చక్కని గోపబాలురుకూడ ఎక్కినట్లు మూలములో నున్నది[1] పోతనయు నట్లే వర్ణించినాడు[2] కాని, శ్రీకృష్ణుఁడొక్కఁడే చెట్టెక్కినట్లు లోకప్రసిద్ధి దీనిననుసరించియే రచయిత్రి తన రచనలో చక్కని గోపకుల సంపదిని నడవనీయక గావించ కుండునట్లు సమయోచితముగ, దూరమున నిల్పి, ఔచిత్యమును పోషించినది పైగ, మూలములో, పోతనకృతిలో కృష్ణుడెక్కినది నీపము (కడిమిచెట్టు) కాగా, దేశీయ కథనుసార మిందది పొన్నతరువుగా మారినది (చూ పుట 142)

పాత్రల యీ పాత్రల స్వభావములను స్వీకరించుట యందును, చిత్తవృత్తులను చిత్రించుటయందును, సన్నివేశములను మిగుల స్వాభావికములుగా, సహజముగా మలచి రంజింపజేయుట యందును ఈ రచయిత్రి సిద్ధహస్త యను విషయమునందలి ప్రత్యంశము చాటుచున్నది

1 నాటకీయత

వెంగమాంబ యక్షగానములు నాటకీయతకు పెట్టినది పేరు[1] సంవాదాత్మకశైలిలో సాగెడు దరువులు, పదములు, చిన్న చిన్న పద్యములు, అనల్ప విస్తృతములై ఏకధాటిగ సాగిపోవు సన్నివేశములు—మున్నగునవి ఈ యక్షగానముయొక్క నాటకీ

1 చూ "శ్లో తాసాం వాసాంస్యుపాదాయ" అను శ్లోక
— 10 స్కం, 22 అధ్యా, 10 శ్లో

2 చూ "శా ఉద్యద్గంధగజేంద్రగౌరవమునన్" అను పద్యము
— 10 స్కం, 820 ప

4 i) "All the above works of Vengamamba strictly adhere to the technique of Yaksagana The style and the nature of conversations employed by the poetess reveal her mastery over the Telugu language"
— 'Literary and Philosophical Works of Tarigonda Vengamamba, A Woman Saint
— N Venkata Rao
See *The Madras University Journal*, Vol XXX, No I, p 24

ii) "వెంగమాంబ యక్షగాన కృతులన్నియు మంచినాటకపు వాటము గల్గియుండును"
చూ ఆంధ్రయక్షగానవాఙ్మయ చరిత్ర, ద్వితీయ భాగము, పుట 115
— డా యస్వీ జోగారావు, ఎమ్ ఏ, పిహెచ్ డి

యుల సంవాదమును చాటుచున్నవి. ఉచ్చటచ్చట గల సుదీర్ఘ వచనములు, వర్ణనలు మొదలగునవి శ్రవ్యకావ్యలక్షణమువైపే మొగ్గుచూపుచున్నను, ఇందు ప్రదర్శనానుకూలంబు సమృద్ధిగా కలదనుటలో సందియములేదు. మొత్తముపై నిది కవయిత్రిచే శ్రవ్య, దృశ్య — ఉభయ ప్రయోజనాత్మకముగా సృజింపబడెనని చెప్పదగును. "విరివిగా వినవచ్చె విఘ్నేశ్వరుండు" (పుట 3), "కలికి కృష్ణుడిచట నాటకంబు సల్పవచ్చు విన్పుకరుణారా!" (పుట 6) ఇత్యాది వాక్యములీ యభిప్రాయమును బలపరచుచున్నవి.

ఈ యక్షగాన రచనా స్వరూపమందలి కొన్ని ప్రత్యేకతలీ సందర్భమున పరిశీలింపదగియున్నవి.

1 ఈ యక్షగానము ఈ కవయిత్రి యిష్టదైవమగు తరిగొండ లక్ష్మీ నృసింహస్వామిక అంకితము. ఆ దేవునకు, శ్రీవేంకటేశ్వరునకు, అట్లే ఈ కథానాయకుడగు శ్రీకృష్ణునకు అభేదభావమును వెంగమ్మ ఈ నాటకమున పాదుకొల్పినది. ఆ భావనతోనే ఆ యిరువేల్పుల ప్రస్తావన దరువులలోను సందర్భోచితముగా స్మరించినది. ఇట్లు ఈ రచన అంతటా 'తరిగొండహరి పదాంకితమై' వరగుట ఇందలి ప్రత్యేకత.

2 ఈ కృత్యాదిని గల మొదటి రెండు దరువులు, దక్షిణదేశమున 'తోడయమంగళం'[1] అని ప్రసిద్ధిచెందిన కీర్తనలకు అనుకృతులుగా ఏర్పడినవని తెలియుచున్నది.

*తోడయ మంగళము		[illegible]
1 నాటరాగము, జంపె తాళము	1	నాటరాగము, జంపెతాళము
జయ జానకీరమణ!		శ్రీరుక్మిణీలోల!
జయ విభీషణ శరణ!		శృంగార [illegible]!

1 'తోడయమంగళం' (తోలిమంగళము) అను పేర దక్షిణాదిని వినిపించు సంకీర్తనలు. ఇవి తాళ్ళపాక కవులు రచించినవి.
చూ. ఆం. య. గా. వా. చరిత్ర, అనుబంధము, పుట 339

* 'తోడయమంగళ' మందలి కీర్తనలకు అనుకరణలు సహజీ, గిరిధర కవి, మాతృభూతకవి, మేరట్టూరు వేంకటరామశాస్త్రి మున్నగువారు రచించిన దక్షిణాంధ్ర యక్షగాన కవుల రచనలయందు కొల్లలుగా కానవచ్చుచున్నవి.

2 మధ్యమావతిరాగము, ఆదితాళము 2 మధ్యమావతిరాగము, ఆదితాళము

**నారాయణ! తే నమో నమో నందనందన! తే నమో నమో

నారద సన్నుత! నమో నమో నా, నందప్రియుడయి! తే నమోనమో

పై కీర్తన వెంగమాంబ 'ఛేదయమంగళ' మందలి వర్తనలకు ఉపకరించుటలో, సంకీర్తనాచార్యులగు తాళ్ళపాక కవుల ప్రభావము రూపేకు గల శక్తి, 7 రవములే కారణములు

2 ఈ నాటకారంభమున విఘ్నేశ్వర పాత్రకు ప్రవేశము కల్పించకపోవుట ఇంకొక ప్రత్యేకత. విఘ్నేశ్వరుడు నటింపకున్నను, గ్రంథకర్తచే స్తుతింపబడి, భక్తులచే పూజితుడై, తన వృత్తాంతమును తెల్పుచు విఘ్నకారుడనెడి నాటకమునకు దూరముగా ఉన్నాడని ఊహించవచ్చును. ఇది యీ పాత్రప్రవేశమునకుగల ప్రథమ ప్రయోజనము. ఈ పద్ధతి శహాజీ మొదలగు దక్షిణాంధ్ర యక్షగాన కవుల రచనలందు అరుదుగా కనవచ్చును. వెంకమాంబ యీ సంప్రదాయమును అటనుండియే స్వీకరించియుండును.

3 ఇందలి దరువులలో పెక్కింట పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణముల విభజనము కానవచ్చుచుండుట మరొక ప్రత్యేకత. సంకీర్తనలకు సహజమైన ఈ లక్షణమును దరువులలో ప్రవేశపెట్టుటలో ఈ కవయిత్రి స్వతంత్రత వ్యక్తమగుచున్నది.

4 ఈ నాటకము నందలి దేశీయరచనా విశేషములలో ఆయా సందర్భానుగుణమైన విభిన్నగతులు గల దరువులు, ఏలలు, తోపెటలు, జంపెలు, జావిడి, ధ్రువపదము, లాలి, కందార్థ్యాలు, కోలాట దరువు మొదలగునవి సెలయేరుల్లా కథాసూత్రమును పట్టుకొని, పటుతరముగా, సుకుమార భావ సంపద వెదజల్లుచున్న ఈ వివిధ గేయములు పాఠకుని హృదయముపై చెరగని ముద్ర వేయుచున్నవి.

** ఈ కీర్తన తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుని అధ్యాత్మ సంకీర్తనలలో ఉన్నది.
చూ. అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు వాల్యూం 11, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన ప్రచురణ (1955), పుటలు 183–184.
ఇదే కీర్తన 'పురందరవిఠల! తే నమో నమో' అను ఛాపతో పురందరదాసుల పదములలో కన్నడ దేశమున మిగుల ప్రచారములో నున్నట్లు 11వ సంపుట పరిష్కర్తయైన శ్రీ రాళ్ళపల్లి అనంత కృష్ణశర్మగారు పేర్కొనిరి. చూ. వాల్యూం 11 పీఠిక, పుట 2

భాష

ఈ కృతి యందలి భాష శిష్టము, సరళము, సుందరము, మెత్తని తత్సమములు మేళవించిన తెలుగు పలుకుల సొంపు ఇందలి భాషకు సహజాలంకారమై ఒప్పుచున్నది. పంజరము, కరుకు, నిర్వాణము, బాధ్యము, భారతి, సళుకు, నిండా, సుళ్ళుమాటలు, చురుకు — వంటి మాండలిక ప్రయోగములు, కుసిలించు, దిండీలు, కప్పరపాటు, ఉడ్డుగుడుచు, కరకరి, తీడుకొను, గారడము — వంటి ప్రౌఢ ప్రయోగములు, బహుసుండ్, పరబిడ్డలు, ఘనపట్టుచెర – వంటి స్వాభావిక సమాసములు, పెడరించు, పలికించు, ఫాలార్ధబ్బడు — వంటి ఎమాత్న ప్రయోగములు, మొగమొగంబులు జూచుకొనుట, సిగపట్లబెరము, బ్రతుకులు బంగారమై పొర్లుట, దాసి గొప్పులు ఛేటనీరు గ్రోలును — వంటి లోకోక్తులు ఈ యక్షగానమును ఆయా పాత్రలకు అన్వర్థముగా రంగరించియున్నవి

వెంగమాంబ ఈ నాటకమున భాషావిషయమై కావించిన నూత్నప్రయోగ మొకటి ఇట ప్రస్తావింపదగియున్నది. ఆయా పాత్రలకు ప్రయుక్తమైన వ్యావహారిక భాషతో ఈ కవయిత్రి ఇందు పాత్రోచితమును నైపథ్యమునేగాక, వయోనుగుణమైన వైవిధ్యమును ప్రదర్శించినది. 'అవ్యక్తం బాలభాషితం' అను సూక్తి ననుసరించి బాలరామకృష్ణులను ముద్దుముద్దుగా పలికెడు 'బాలభాష' (ముద్దు మాటలు)లో మాటాడించి, ఆటపాటలలో, సంభాషణలలో వారిని అచ్చపు తెలుగు బాలకులుగా తీర్చిదిద్దినది (చూ. పుటలు 51–55, 91–94, 108–113, 117–121, 124–127)

ఇక, ఇందలి పాత్రోచిత వ్యావహారికమునకు పురోహితుని మాటలు చక్కని యుదాహరణము. నందగోపునకు కుమారుని జాతక ఫలమును వివరించు ఆ ఘట్టమున పురోహితుడు "జననీ జన్మసౌఖ్యానాం" అను శ్లోకమును చదివి, ఆ శ్లోకమునకు వివరణగా వక్కాణించిన "యిప్పుడు సద్భావం ఫలించుచున్నది గనుక, జన్మసౌఖ్యాలకున్ను, కుల వృద్ధి వర్ధమానం అయ్యేటందుకున్ను, పూర్వజన్మ పుణ్యావశేషము తెలియుటకున్ను నాకు తోచినట్లు బాగా వివరించి చెప్పినాను" ఇత్యాది వాక్యములు ఈ కవయిత్రికి గల వ్యావహారిక జ్ఞానమును చూచాయగా సూచించుచున్నవి (చూ. పుట 37)

ఇందువలన, వెంగమాంబ వాసిష్ఠ రామాయణము వంటి వేదాంత గ్రంథము నకు వ్యాఖ్యను వ్రాయదలపెట్టియుండినచో అది తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యుల 'భగవద్గీతా వ్యాఖ్య' వలె ఆహ్లాదకారియై యుండెడిదని భావింపవచ్చును

ఈ కృతియందలి కొన్ని వృత్తములలో స్తుతి సుందరములైన సంస్కృత శ్లోకములు, చూర్ణికలు మొదలైనవి రచింపబడియుండుట భాషాగతముగ మరి యొక విశేషము ఇట్టి భాషావైచిత్రివలనను, పెక్కురీతుల ఛందోవైవిధ్యము చేతను ఈ యక్షగాన శైలి చమత్కారకమై, రసానుగుణముగా నిర్వహించబడుచున్నది

5 ప్రాశస్త్యము

"కావ్యేషు నాటకం రమ్యం, నాటకేషు శకుంతలా" అన్నట్లు, దృశ్య రచనా విశేషములలో యక్షగానము రమ్యము, యక్షగానములలో సైతం రమ్యతరములు ఈ 'కవితా తపస్విని' కృతులు[1] ఆ కృతులలో మిగుల కమనీయమైనది ఈ [illegible] నాటకము

ఈ ఇతివృత్తమును గైకొని, తెనుగున యక్షగాన రచన చేసిన వారిలో 'అక్కయ ప్రధానుడు' ఆద్యుడుగా గనబడుచున్నాడు
(చూ అనుబంధము II)

1 i) "In this branch of literature Vengamāmba occupies a prominent place No doubt there are some poets and poetesses who composed Yakṣagānas But nobody has witten half-a dozen Yakṣagānas as Vengamāmba These works reveal not only her proficiency in Sāhitya, but in Sangīta also, as Yakṣagāna is a combination of the two arts"

— N Venkata Rao

See · *The Madras University Journal*, Vol XXX No I, Page 24

ii) "ఆమెవలె ఎన్ని యక్షగానములు ఇంత సమర్థముగా రచించిన కవయిత్రులు లేరు పురుష కవులు నరుదు"

— ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర, ద్వితీయ భాగము, పుట 116

— డా యస్ వి జోగారావు, ఎమ్ ఏ , పి హెచ్ డి

ఇతనికి తరువాత అట్టి రచనలు చేసిన కవులలో పేర్కొనదగు వారొకరిద్దరు వెంగనామాత్యునికి పూర్వులు ధరణి రామరాజు మొదలగువారొకరిద్దరు రాయేకు సమకాలికులు లక్ష్మీనివాసాత్త తరువాతివారు ఈ యందరి కవుల రచనలతో ఏకైక 'కవయిత్రీ కృతి'గా ఈ యక్షగానమునకు అద్వితీయ స్థానము కలదు

వెంగనామాత్యుని యొక్క పరిణత ప్రతిభ, పండిత లోకానుభవము, పరినిష్ఠిత మధుర భక్తి భావన రచనలుములై ఈ కృతిగా అవతరించినవి ఇందులకు, ప్రస్తావన ప్రార్థన మొదలుకొని గ్రంథాంత ద్విపద వరకు గల ఈ రచనాంశములు ఉదాహరణము! వేయుమాటలు సౌందర్యాదులని కొన్ని దరహాసమే వ్యాప్తి కేంద్రముగ వెల్లివిరిసిన ఈ కవయిత్రి పరిశ్రమము నిర్గదేశకవిత సౌందర్యము ఈ యక్షగాన నాటకము లలితనాటకము లక్షణందునయువై లరుచున్నది

4 పరిష్కరణ

ఈ గ్రంథ ప్రచురణకు ఆధారమైనది ఇండియాఆఫీసు నందున్న 7627 సంఖ్యగల తాళపత్రప్రతి ఇట్లు ఒకే యొకప్రతి ఆధారమైనందున ఇందు పరభేదములు కనబడుటకు లేకపోయినప్పటికిని, అక్కడ విషయములలో ఇది చక్కగా పరిష్కరింప దగినదైనప్పటికిని ఈ ప్రాతప్రతిని పరిష్కరించుటలో ఆనుసరించిన పద్ధతులు సంగ్రహముగా ఇవి

1 యథావద్గ్రహణ

ఈకవయిత్రి లేఖన మందలి వెలువడిన ఈ 'దేశీరచనా స్వరూపము'ను యథాతథముగ ప్రదర్శించు పూనికలో (లేఖక దోషములు తప్ప) ప్రాతప్రతియందలి గ్రంథము ఎంతవరకు ఉన్నది యున్నట్లుగ ప్రచురించినది ఈ యుద్దే శముతోనే ప్రక్షిప్తగా సంధులను చేయుటగాని, ఉన్న సంధి రూపములను మార్చుటగాని చేయలేదు అన్య దేశ్యములు, కుడిరేఫలు, దంత్యచ, జలను వ్యవహారములు, పద్యములు మున్నగువానిలో సైతము ప్రవేశపెట్టలేదు

ముఖ్యముగా ఇందలి వ్యావహారికభాషా ప్రయోగమగు పలు తెరగుల వైవిధ్య ముతో ఎంతవరకున్నందున, దాని స్వరూపాపకలకి భంగము కలుగని తీరున పరిష్కరణ కార్యము నిర్వహించబడినది

ఇందు సవరింపబడిన వానిలో మొదటివి వ్రాత దోషములు. ఇవి లేఖకుని భ్రాంతిచేతను, ఏమరుపాటునను, లక్ష్మణ సింగ్ ప్రతిలో చోటుచేసికొనినవి. వీటిలో అధికాక్షరములు, అక్షర లోపము, ఒకదాని కింకొకటి వ్రాయుట, గణితమునకు సంబంధించిన దోషములు, పునరుక్తులు, ఒక పద్యమును మరొక పద్యముగా పేర్కొనుట, ఒక పద్యముతో, దరువుతో ఇంకొక పద్యమును కలిపి వ్రాయుట — మున్నగు రకములుగా నున్నవి. ఇట్టివి సముచిత రీతిని సవరింపబడినవి.

ప్రాచీన లేఖన సంప్రదాయమునకు చెందిన వలపలగిలక, నిండుసున్నకు తరువాతి హల్లు ద్విత్వమునొందియుండుట, (అంప్పు, అంమ్మ — ఇత్యాదులలోవలె) అనుచానిక ద్విత్వములకు, (మంన్మథుడు, బ్రంహ్మ, చింన్హము — ఇత్యాదులలోవలె) అనునాసిక సంయుక్తములకు పూర్వమున పూర్ణబిందువు వ్రాయుట — మొదలైనవి రెండవ తెగకు చెందును. ఇవి నేటి వ్రాతపద్ధతి కనుగుణముగా సవరింపబడినవి.

ఈ యక్షగాన పరిధిలో ప్రధానమగు గేయభాగముగాక, రక్కసధనియందు ఎక్కువగ ద్విపద, ఎడనెడ కందము, తేటగీతి, ఆటవెలది, అరుదుగ సీసము, చంపకమాల, మత్తేభము వంటి పద్యములు నెలకొనియున్నవి. ఒకే లేఖిని నుండి వెలువడినను పద్యములందలి భాష గేయము యందలి భాషకన్న ఎక్కువగా యతి, గణ, ప్రాసాది ఛందోనియమములకు ఒదిగియుండుటవలన ఆ రెంటింటి భాషా స్వరూపములో ఇంచుక భేదా గోచరించుట సహజము. ఈ సహజత్వమును మనసున నిడుకొనియే ఇందు పరిష్కరణ కొనసాగింపబడినది. ఉదాహరణమునకు 'యకారంబును, వు, వూ, వో, వో యను తెలుఁగు మాటలకు మొదట లేవు'[1] అను వ్యాకరణిక నియమము పద్యభాగమున కన్వయించునట్లు, వ్యావహారిక భాషా ప్రచురమగు గేయభాగమునకు అనువు పడదు. అందువలన 'వున్న, వూరు, వొకడు, ఎరి' వంటి మాటలు గేయభాగమున యథాతథముగా చూపబడినవి. ఇక, 'చంతకు, జప్పవమ్మ, జారనీక, జాతామే' — వంటివి అర్థదృష్ట్యా 'చెంతకు, చెప్పవమ్మ, జేరనీక, జేతామే' — ఇత్యాదిగా సవరింపబడినవి.

1. చూ. బాలవ్యాకరణము, సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము, సూ. 17

ఇచ్చట ఈ గేయ భాగమును గూర్చి చెప్పదగిన ముఖ్యాంశ మింకొకటి కలదు ఇందలి దరువులు, ఏలలు మొదలగునవి చాలవరకు దీర్ఘాక్షరములతో తిగసాగిన తీరున లిఖింపబడినవి అట్టి దీర్ఘములచే కొన్ని యెడల శబ్ద స్వరూపము మారి, అర్థస్ఫూర్తి క్లిష్టత నొందినది అందుచే అట్టి దీర్ఘములు అర్థావగతికి అనుకూలించునంతమేర, ఆ గేయపు నడకకు అనుగుణముగా సవరింపబడినవి మొత్తము మీద ఇట్టి స్వల్ప సవరణలు ఈ కవయిత్రి ప్రయోగించిన వ్యావహారిక భాషా స్వరూపపు పరిధి నతిక్రమింపక, కడు మెలకువతో కావింపబడినవి

3 పూరణలు

తాళపత్ర ప్రతిలో అచ్చటచ్చట కొన్ని శిథిల భాగములు కలవు అట్టి శిథిల భాగములలో, వాటి ముందు వెనుకల ఉన్న పదముల సందర్భ బలమునుబట్టి పూరింప వీలయినవి మాత్రము పరిష్కర్తచే పూరింపబడినవి అట్లు పూరించిన ఆ భాగములు చదరపుకుండలీకరణములలో నిర్దేశింపబడినవి వైదిల్యము లేకున్నను, లేఖకుని ఏమరుపాటువలననో, లేక అతని కాధారమైయుండిన అసలు మాతృకలో ఆ చోట్లు శిథిలమై యుండినందుననో, మరే కారణము చేతనో ఈ ప్రతిలో అక్కడక్కడ కొన్ని అక్షరములు, పదములు, సంధివచనములు లోపించిన చోటులు కన్పట్టుచున్నవి కాని, అట్టివి సకృత్తుగా నున్నవి అట్టి స్థలములు కూడ పరిష్కర్తచే పూరింపబడినవి అవి కేవలపూరణములు అట్టి చోటులు పూరితభాగములకు మామూలు కుండలీకరణము లుంచబడినవి కావున, అవి మూల భాగములు కావని గ్రహింపవలెను అట్లే ఈ గ్రంథము నందలి 'ఇష్టదేవతా ప్రార్థన' వంటి ఉపశీర్షికలను (sub headings) పరిష్కర్త చేర్చినవిగా భావింపవలెను

ఇటుపిమ్మట పేర్కొనవలసినవి విరామ చిహ్నములు తాళపత్ర లేఖనమున నిలువు గీతయే విరామ చిహ్నము ప్రకృత పరిష్కరణలో కామా, సెమికోలను, తలక్రిందు కామాలు, అడ్డగీత (hyphen), ఆశ్చర్యార్థక చిహ్నము మొదలైనవి ఆవశ్యకమైన చోటుల గుర్తింపబడియున్నవి ప్రధానముగా ఇది నాటకము గాన "అనియె, పలికె, అనుచున్నాడు, పలికిరి" — ఇత్యాది వచ్యర్థక క్రియలు వచ్చినచోటు లన్నింట ప్రశ్నప్రతిలోకై 'కొను' తరచుగా వాడబడినది

4 వివరణలు

ఈ యక్షగానమందలి కొన్ని పదప్రయోగములు, అర్థవిశేషములు వివరణార్హములై యున్నందున, వాటికి ఆయా పుటలలో అధోజ్ఞాపికల (Foot notes) రూపమున సముచిత రీతిని వివరణాలు సమకూర్చబడినవి. అవసరమైన చోట్ల ఆ వివరణములకు నిఘంటువులు మొదలగు ఆకరములు సైత మీయబడినవి.

5 ప్రత్యంతరము

ఈ నాటక మీ విధమున పరిష్కరింపబడి, దీని ముద్రణ సగపాలు పూర్తియై, సాగుచుండిన సమయమున ఈ గ్రంథమునకు మరియొక తాళపత్రప్రతి లభించినది. ఇది కర్నూలు యస్. టి. బి. సి. కళాశాల ఆంధ్రోపన్యాసకుడైన శ్రీయుత పైడిపాటి జయరామరెడ్డి ఎమ్. ఏ., గారు సేకరించిన తాళపత్రగ్రంథ సంచయమున "జలక్రీడలు" — అను పేరుతో నున్నది. ఇది చిత్తూరు మండల మందలి యొకానొక గ్రామమున సేకరింపబడినది. దీనికి 'P ప్రతి'యను సంకేత ముంచబడినది. ఈ P ప్రతియందును వ్రాయసకాని పుష్పిక (లేఖకుడు, కాలము, మున్నగు వివరములు) గల చివరి యాకు లోపించినది.[1] ఈ ప్రతితో ప్రకృత ప్రతిని సరిపోల్చి చూడగా, రెండిటియందలి రచనా స్వరూపము (text) — లేఖకుల దోషములు నటుంచి — ఇంచుమించు ఒకే తీరుగా నుండుట గోచరించినది. ఈ P ప్రతిలో లభించిన పాఠాంతరములు, శిథిలభాగ పరిపూరకములగు పాఠములు ఈ గ్రంథము చివరి (1)వ అనుబంధమున నీయబడినవి. ఈ రౌడ తమ ప్రతిని పరిశీలింప నొసంగిన సహృదయ మిత్రులు శ్రీ జయరామరెడ్డిగారికి పరిష్కర్త మిగుల కృతజ్ఞుడగుచున్నాడు.

శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్య పరిశోధన సంస్థ ప్రచురించిన తరిగొండ వెంగమాంబ కృతులలో ఈ జలక్రీడా విలాసము మూడవది. మొదటిది శ్రీ తరిగొండ నృసింహశతకము. కీ. శే. మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు సంపాదించి ప్రకటించినది.[1] రెండవది కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు పరిష్కరించిన రమాపరిణయము (ద్విపద కావ్యము)[2] 'ఆ పరితోషా ద్విదుషాం' అన్నట్లు, ఈ

1 చూ *Journal of Sri Venkateswara Oriental Institute*, Vol V, Part II (1944), పుటలు 1 — 18

2. చూ శ్రీ వేంకటేశ్వర లఘు కృతులు (1948), పుటలు 169—191

పరిష్కరణ కార్యమునకు చరితార్థతను ప్రసాదించునది సహృదయులగు ప్రాజ్ఞుల ఆమోదమే

6 కృతజ్ఞతలు

ఈ మధురకవిరాకృతిని పరిష్కరించుటలో ప్రధాన ప్రోత్సాహకులైన సహృదయులు ఆచార్య బిరెడ్డి చెన్నారెడ్డి ఎమ్.ఏ., పిహెచ్.డి (Ex-Director S V U O R Institute) గారికి నా కృతజ్ఞతాభివందనములు. ఈ యక్షగానము నందలి భాషావిశేషములను గూర్చి, పెక్కు ప్రాంతీయ పదముల అర్థములను గూర్చి తెలియజేసిన సహృదయ వత్సలులు ఆచార్య జి.యస్. రెడ్డి ఎమ్.ఏ., ఎమ్.లిట్., పిహెచ్.డి (Professor & Head Dept of Telugu Studies, S V University) గారికి నా కృతజ్ఞతాపూర్వక నమోవాకములు. ఈ గ్రంథమీ రీతిగ వెలుగు చూచుటలో ముఖ్య కారణులైన సహృదయులు ఆచార్య యస్. శంకరనారాయణన్ ఎమ్.ఏ., పిహెచ్.డి (Director, S V U O R Institute) గారికి నా కృతజ్ఞతాభివాదములు.

ఈ గ్రంథప్రచురణ కనుమతించిన శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయాధికారులకు, దీని నింత ముచ్చటగా ముద్రింపజేసిన యస్.వి. యూనివర్సిటీ ప్రెస్ ఉద్యోగులు శ్రీ కె.వి.ఎస్. రాజు (Foreman), శ్రీ వి.ఆర్. సోమశేఖర్ (Deputy Foreman) గార్లకు, తదితర సిబ్బందికి నా ధన్యవాదములు.

సిద్ధార్థి శ్రీకృష్ణజయంతి

తిరుపతి, [illegible] కృష్ణమూర్తి

15–8–1979

తరిగొండ వెంగమాంబ

విరచిత

జలక్రీడా విలాసము

ఇష్టదేవతా ప్రార్థన

ఉ శ్రీ రమణీ మనోరమణ! చిన్మయ! విశ్వశరీర! ఘోరసం
సారలతాలవిత్ర! నవసారసనేత్ర పవిత్ర! భక్తమం
దార! కృపాంతరంగ! పరతత్త్వము నీవని నమ్మి, ముక్తికై
కోరి భజింతు నిన్ను తరిగొండ నృసింహ! దయాపయోనిధీ!

దరువు, నాట రాగం, ఝంపె తాళం

శ్రీరుక్మిణీలోల! — శృంగార సుఖలీల!
కారుణ్య రసమూల! — కనకరుచి చేల!
సూరిజన నుతశీల! — సురుచిర గుణజాల!
ఘోరదనుజవిఫాల! — గోపాల బాల! ॥జయ జయా॥ 1

పరిపూర్ణ విజ్ఞాన! — భావదివ్యధ్యాన!
పరవశాత్మాధీన! — భక్త సంతాన!
సురమునీంద్ర నిధాన! — శోభితాహిశయాన!
పరమాంబరస్థాన! — బ్రహ్మాభిధాన! ॥జయ జయా॥ 2

వరద! తరిగొండపుర — వాస! శేషగిరీశ!
వరనీల సంకాశ! — వనధిజాధీశ!
సరసాత్మ! జగదీశ! — [సాధుహృ][1] దయనివేశ!
ద్విరదరిపు మదనాశ! — దేవదేవేశ! ॥జయ జయా॥ 3

---

1 ఈ శిథిలపూరణ ఈ కవయిత్రి రచించిన 'విష్ణుపారిజాత' యక్షగానమునందలి ఇదే దరువు ననుసరించి చేయబడినది

మధ్యమావతి రాగం, ఆది తాళం

నందనందన ! తే నమో నమో ॥పల్లవి॥

సా, నందహృదయ ! తే నమో నమో
నందనందన ! తే నమో నమో ॥నందనందన॥ ॥ఉ ప॥*

నా[రాయణ !][1] పరిపూర్ణ సుధాకర (వర)[2]
నా ! మాధవ ! తే నమో నమో
నారద సనకసనందన నుతపద
నలినయుగళ ! తే నమో నమో ॥నందనందన॥ 1

సమర విభీషణ ! సజ్జన పోషణ !
విమలచరిత ! తే నమో నమో
కమనీయాం [గ ! వికా][3] ర విరహిత ! వి
నమదుద్ధర ! తే నమో నమో ॥నందనందన॥ 2

వర తరిగొండ నివాస ! పరాత్పర !
నరమృగవర ! తే నమో నమో
గురుతర పన్నగ గిరినాయక ! బహు
నరపూజిత ! తే నమో నమో ॥నందనందన॥ 3

వ అని యిష్టదేవతా ప్రార్థనంబు జేసిన తదనంతరంబున

విఘ్నేశ్వరుని రాక

ద్విపద శ్రీపార్వతీ గర్భ — సింధు చంద్రుండు
పాప విముక్తుండు — భక్తావనుండు
సకల విఘ్నహరుండు — సామజాస్యుండు
ప్రకట విజ్ఞాన సం — పన్నుడై, విమల

---

* ఉ ప అనగా ఉపపల్లవి

1, 3 శిథిలపూరణలు 2 కేవల పూరణము

ఈ మూడును 'విష్ణుపారిజాతము' నందు గల ఇదే గేయము ననుసరించి పూరింప బడినవి.

నాగోపవీతంబు — నవ్యమౌంజి[యును]
బాగొప్ప ధరియించి — ప్రబల మూషకము
పై నెక్కి మురియుచు — పాలాశదండ
మూనికెగా బట్టి — యుదరంబు మీద
తుండ మల్లాడ, కాం — తుల నొప్ప చంద్ర
ఖండంబు శిరముపై — కర మొప్పచుండ
సలలిత పాశాంకు — శములు ధరించి
యలరార తరిగొం[డ — హరియైన] శేష
గిరివాసుడగు బాల — కృష్ణులవయిన (?)[1]
విరివిగా వినవచ్చె — విఘ్నేశ్వరుండు

అట తాళం

గణనాయకుడు వచ్చెనూ, నటింపుచు
 గణనాయకుడు వచ్చెనూ ॥పల్లవి॥

గణనాయకుడు వచ్చె — గజ్జె లందెలు మ్రోయ
ఘణఘణామని మొల — ఘంటలు గదలగ ॥గణనా॥ అ ప॥

ముజ్జగముల కాది — మూలము తానని
బొజ్జల్లాడింపుచు — భూరితేజముతోడ ॥గణనా॥ 1

వేడుకగా జల — క్రీడా విలాసము
నాడాడ వృద్ధిజే — యదలంచి ముదముతో ॥గణనా॥ 2

వర తరిగొండ ని — వాసుడు వేంకట
గిరివాసుడగు బాల — కృష్ణు చర్యలు జూడ ॥గణనా॥ 3

ఇట్లు వచ్చిన గణేశ్వరునకు నమస్కరించి, స్తోత్రంబు జేసెద

---

[1] 'బాలకృష్ణులవయిన' (లీలలను) అను అధ్యాహారముతో అర్థమును సమన్వయించు కొనవలెను

గణనాయక స్తుతి

దర్వు, ఆట తాళం

గణనాయ[కా శరణు, గణనా] యకా శరణు
గణనాయకా శరణు, గణనాయకా ! ॥పల్లవి॥

శ్రీ శివవరపుత్ర ! — చిరతర ఘనచిత్ప్ర
కాశ ! మమ్మేలు శ్రీ — గణనాయకా ! ॥గణ॥ 1

భవరోగ సంహార ! — భక్త చిత్త విహార !
కవిజన మందార ! — గణనాయకా ! ॥గణ॥ 2

మునిజనపా[లన ! — మూషక వాహన !]
ఘన సుగుణసంతాన ! — గణనాయకా ! ॥గణ॥ 3

నీరధి గంభీర ! — నిగమ గోచర ! విశ్వ
కారణ విగ్రహ ! — గణనాయకా ! ॥గణ॥ 4

అలరార నిను నమ్మి — నటువంటి మాపాలి
కలిగియుండుము నీవు — గణనాయకా ! ॥గణ॥ 5

తాపత్రయంబును — తలగించి మము [బ్రోచి]
కాపాడవయ్య ! శ్రీ — గణనాయకా ! ॥గణ॥ 6

తలగక విఘ్నకా — రుల ద్రుంచి, బ్రహ్మ స
త్కళలో నన్నుంచు శ్రీ — గణనాయకా ! ॥గణ॥ 7

ఆరూఢి తరిగొండ — హరికి సోదరియైన
గౌరి కుమార ! శ్రీ — గణనాయకా ! ॥గణ॥ 8

అని ప్రార్థింపుచున్న సమయంబున మరిన్ని కొందరు వచ్చి, 'స్వామీ ! నీ వెవ్వరు ? నీ యభిధానం బెయ్యది ? జననీ జనక సహోదరాదు లెవ్వ ?' రనిన విఘ్నేశ్వరుం డిట్లనుచున్నాడు

అమలసుశాంతాత్ముడగు హిమనగరాజు
గన్న కూతురు నన్ను గన్న తల్లి

గుణిగాకనే యుండి గుణగణాకర శక్తి
కలితుడైనట్టి శంకరుడు తండ్రి
పరగ షణ్ముఖ వీరభద్రు లిద్దరు సహో
దరులు, జాహ్నవి మారుతల్లి నాకు
మైనాకు డొకమేనమామ, శ్రీ తరిగొండ
హరి యొక్క మేనమామయ్యె నిట్టి

గీ వరుస లేమన్న, మా తల్లి వరుసచేత
నతడు మామయ్యె, నొకతల్లియైన గంగ
వరుసచేతను తరిగొండ నరమృగేంద్రు
డమర మాతాత యయ్యె నో యనఘులార!

గీ అజుడు మును సృష్టి బుట్టించునపుడు నన్ను
పూజగావింపగా వృద్ధినొందె సృష్టి
గాన, పూజించువారి విఘ్నముల నణతు
నందుచేతను విఘ్నేశుడండ్రు నన్ను

వ అనిన విని వారు సంతసించి విఘ్నేశ్వరునకు షోడశోపచార పూజలు సమర్పించి
మ్రొక్కి, హే లంబోదరా! శ్రీమన్ నృసింహార్పితంబుగా నా యొనర్పం
బూనిన[1] జలక్రీడా విలాసంబను కృతి నుద్ధరింపవలయునని ప్రార్థించిన
సమ్మతించి విఘ్నేశ్వరుండు సకల విఘ్నకారుల నుద్దేశించి యిట్లనుచున్నాడు

గణేశ్వరుని ఆజ్ఞ

దర్వు, ఆది తాళం

చేరరాకు డిందు విఘ్నకారులారా!
నే నా, ధారమైతి కృతికి విఘ్నకారులారా! ॥పల్లవి॥

మీరెల్ల నాయాజ్ఞ విఘ్నకారులారా!
యింక, మీరేరు హెచ్చరికె విఘ్నకారులారా! ॥చేర॥ 1

1 'ఇంజేటి వెంగమాంబ యొనర్పంబూనిన' — అని గ్రహింపదగినది

క్రూరములు విడిచి విఘ్నకారులారా !
దూరమున జనుడీ విఘ్నకారులారా ! ॥చేర॥ 2

కలికికృష్ణు[1] డిచట విఘ్నకారులారా !
నాటకంబు సల్పవచ్చు విఘ్నకారులారా ! ॥చేర॥ 3

ఘనతరిగొండాధిపుడు[2] విఘ్నకారులారా !
వింతగా నిందె జూచి విఘ్నకారులారా ! ॥చేర॥ 4

వ అని యిట్లు విఘ్నకారుల నియమించి, యీ కృతి రచియింపుమని గణేశ్వరుం డాజ్ఞాపించిన, మహాప్రసాదంబని తదనంతరంబున గోపాల ప్రార్థనంబు చేసెద

బాలగోపాల స్మరణము

దర్వు

బాలగోపాలం భజే, హే మానస !
బాలగోపాలం భజే ॥పల్లవి॥

బాలగోపాలం — భర్మసుచేలం ॥బాలగో॥ ॥ఉ ప॥
శ్రీసతిలోలం — భాసురచేలం ॥బాలగో॥ 1
మన్మథాకారం — మందరోద్ధారం ॥బాలగో॥ 2
నిగమసంచారం — నిర్జరాధారం ॥బాలగో॥ 3
కౌస్తుభాభరణం — కంససంహరణం ॥బాలగో॥ 4
తరిగొండాధీశం — తరణి సంకాశం ॥బాలగో॥ 5

వ అని యిట్లు బాలగోపాల స్మరణంబు జేసి, యీ కృతి రచియించెద

---

1 'మనోజ్ఞుడగు కృష్ణుడు' అని భావము 'కలికి' అను విశేషణమునకు 'మనోజ్ఞమైన' అని యర్థము (చూ శబ్దరత్నాకరము, పుట 159)

2 'ఘనతరిగొండాధిపుని' అని ద్వితీయావిభక్త్యంతముగా ఉండదగును

జలక్రీడా విలాసము

ద్విపద శ్రీ విష్ణునాథుని — క్షేత్రపాలకుని
ఆ వనందుర్గను — హరుని, సద్గురుని
దలచుచు, మాయిష్ట — దైవతంబనగ
నలర మమ్మేలు చౌ — డాంబను గొలిచి
ఆ వరాహస్వామి — నా హయాననుని
శ్రీవాణి నా విరిం — చిని, శ్రీనివాసు
నలమేలు మంగమ్మ — నలర నుతించి
లలి జలక్రీడావి — లాస సత్కృతిని
శృంగారముగ విర — చించి యుంజేటి
వెంగమాంబిక భక్తి — విశ్వాస మొదవ
శ్రీ తరిగొండ నృ — సింహుడనంగ
ఖ్యాతిగా వెలయు వేం — కట గిరీంద్రునకు
తనియ సమర్పింప — దలచె! తత్క్రమము
జనులెల్ల విను డతి — సంతోషముగను

కథా ప్రారంభము

చిరమతియగు పరీ — క్షిన్నరేంద్రుండు
సురుచిరాత్మకుడైన — శుకునకు మ్రొక్కి
పరగ శ్రీ కృష్ణుని — బాల్యలీలలను
తిరమైన దయతోడ — దెలుపవే! యనిన
నా పార్థివేంద్రున — కా శుకుం డనియె
భూపాల! వినుమది — భూరి రాక్షసులు
జననాథులై పుట్టి — సాధు బాధలను
పనిబూని జేయ న — ప్పాప కర్మలను
భరియింపలేక భూ — భామ చింతించి
సరసిజ భవున కా — చందంబు దెలుప
విని బ్రహ్మదేవుండు — విష్ణుదేవునకు
వినిపింప, నజున కా — విష్ణు డిట్లనియె

అనిమిషులను గోప — కావళిగాను
ఘనమునీంద్రులను గో — గణములుగాను
సురకాంతలను గోప — సురతులుగాను
ధరణిపై బుట్టించు — తదనంతరమున
వారిలో ఘనుడైన — వసుదేవునకును
కూరిమితో నేను — కొడుకునై పుట్టి
అజుడ ! భూభారంబు — నణతు పొమ్మనిన
త్రిజగంబులకు మేలు — దీపించె ననుచు
దేవతలను, మరి — దేవతాంగనల
పావనులైన తా — పసుల నిద్ధరను
అరసి గోపతులు, గో — పాంగనల్ గాను
కరమర్థి వెలయు గో — గణములు గాను
భూరి సాహసమున — బుట్టించె నజుడు
వారిలోగా యదు — వల్లభుండైన
శూరసేనుండను — సుస్థిరాత్మునకు
ధీరాత్ముడగు వసు — దేవుండు పుట్టి
మరికొన్నినాళ్లకు — మధురాపురమున
వరకన్యయైన దే — వకి బెండ్లియాడి
ముదమొప్ప రథమెక్కి — ముదితయు దాను
కదలిపోవుచు నుండ — గాను కంసుండు
వసుదేవు డుండిన — వరరథం బెక్కి
పసమించు వేడ్కతో — పలికె నిట్లనుచు

కంసుడు రథము నడుపుట

దరువు, ఆది తాళం

నా చెల్లెలి కో వసుదేవా !
యా, నందముగా నో వసుదేవా !

రహిమీరగ నో వసుదేవా !
సా, రథ్యము జేసెద వసుదేవా ! 2

తరిగొండేశుడు వసుదేవా !
నాకు, దయ బుట్టించెను వసుదేవా ! 3

గీ. అనుచు కంసుడు బల్కగా విని ముదమున
పరగ వసుదేవు డిట్లనె భావ ! నీవు
రాజవై యుండి నాకు సారథ్య మిపుడు
చేయదగదన్న, కంసుడు చెలగి పలికె

గీ నా సహోదరిపై ప్రేమ నాకు చాల
కలిగియున్నది గనుక, వేడ్కను రయమున
మీకు సారథ్య మొనరించి మేలువాడ
నగుదు. నరమర నీకేల ? యమల చరిత !

ద్విపద అని పూర్వసారథి — నావల ద్రోసి
కని వాని చేతి ప — గ్గంబు లందికొని
మొనకోల చేపట్టి — మొనసి గుఱ్ఱముల
పనిబూని రొప్పుచు — పటు తీవ్రగతిని
తరిగొండ హరి మెచ్చ — [త] న నేర్పులన్ని
నరులెన్న వసుదేవు — నకును జూపుచును

దరువు, ఆది తాళం

నడిపెను కంసుడు — నవ్వుచు రథమును ॥పల్లవి॥

కడువడిగా తుర — గముల దరుముచును ॥నడిపెను॥ ॥అ ప॥

సరవిని చెలియలు — సంతోషింపను
మరదికి వేడుక — మల్లడి గొనగను[1] ॥నడిపెను॥ 1

---

1 'పెనగొనగా' (మూ శ ర పుట 608)

రాజసమతి దూ — ర్గమముగా నురుకగ
పూజిత సాత్విక — బుద్ధి చెలంగగ ॥నడిపెను॥ 2

తరిగొండన్నకే — సరి తను క్రమింగుట
యరి మురి[1] నెరుగక — యులరుచు నచ్చుట ॥నడిపెను॥ 3

క. ఈరీతి జెలగి కంసుడు
సారధ్యము జేయుచున్న సమయమునందే
కారణమును భావింపుచు
వారక యావేళ గగనవా ణిట్లనియెన్

అశరీరి పల్కులు

ఏలలు

ఓరీ వోరీ! నీకూ చేటు — మీరీ వచ్చే దెరుగాలేకా
తేరూ దోలూచున్నావేమిరా? వో కంసాభూపా!
— తెలివి నీవూ గలిగీ బ్రతుకూరా! 1

యిలలో నీ దేవకి గన్నా — యెనిమిదోవాడూ, నీ ప్రాణ
ములనూ వేగా నపహరించురా! వో కంసాభూపా!
— ముచ్చాట నీ కింకా నేలారా? 2

చెలగీ తారిగొండానారా — సింహుతోడై నే దబ్బారా
పలుకాలే దీ మాటా నిజమేరా! వో కంసాభూపా!
— బ్రతుకూ నీ కీమీదా లేదురా! 3

గీ అనుచు నశరీరి తన కపు డాప్తముగను
పలుకగా విని కంసభూపతి భయంబు
నొంది, దేవకి విరికొప్పు నొడిసి పట్టి
కత్తి ఝళిపించి గొంతుపై కదియనుంచె

---

1 'తొందరపాటువలన' అని యర్థము (చూ ఆంధ్రవాచస్పత్యము, ప్రథమ భాగము, పుట 127)

వ అప్పుడు గడగడ వడంకుచున్న దేవకికి వసుదేవు డడ్డంబు వచ్చి, కంసుని చేతి కత్తి బిగబట్టి యిట్లనుచున్నాడు

దర్వు, ఆది తాళం

ఇది నీ చెల్లెలు భోజేంద్రా !
నీ, విటు జంపుదువే భోజేంద్రా ? 1

నీ క్షేమమునే భోజేంద్రా !
యిది, నిరతము గోరును భోజేంద్రా ! 2

తరిగొండేశుడు భోజేంద్రా !
యీ, తగవును మెచ్చడు భోజేంద్రా ! 3

ద్విపద ఓ కంసభూప ! నే — నొక్క సామెతను
నీకు జెప్పెద విను — నీ, వదెట్లనిన
కాకోదరాస్యల — గ్నంబైన కప్ప
యాకలిచే చెంత — నరిగెడు తుట్టె
పులుగును[1] దా మ్రింగ — బోయెడు వేళ
బలిమిచేతను పాము — పట్టి మ్రింగినను
తానందె మృతినొంది — తర్లిన మాడ్కి
మానవు డత్యంత — మదయుక్తుడగుచు
తనకన్న బలమందు — తక్కువలైన[2]
మనుజుని ద్రుంచి లా — మనియెద ననెడి
సన్నాహ మొనరించు — సమయంబునందె
తన్నె మ్రింగును కాల — దందశూకంబు
కావున నీ కాల — గతి గానరాదు
వావి చెల్లెలు: బిడ్డ — వలెనుండు నబల

---

1 గుంపుగా కూడియుండు, రెక్కలుగల చిన్నపురుగులలో నొకటి

2 తక్కువయైన — అను ఏకవచనమునకు మారుగ బహువచన ప్రయోగ విశేషము

నీ మేలునే కోరు — నీ కీడు గోర
దీ ముగ్ధ నిపుడు నీ — వేల త్రుంచెదవు ?
ఈ కామినీ మణి — యొనిమిదో చూలు
నీకు మృత్యువటంచు — నీవు భీతిలకు
మిలమీద నిది గన్న — యొనిమిదో సుతుని
నళుక కిచ్చెద పుట్టి — నప్పుడె త్రుంపు
మడరార తరిగొండ — హరితోడె భీతి
పడుచున్న దీని ద్రుం — పకుము భోజేంద్ర !

(వ అనిన విని వసుదేవునితో కంసు డిట్లు పల్కుచున్నాడు ')

క విను వసుదేవుడ ! దీనికి
జనియించిన సుతులనెల్ల జంపుటకై, పు
ట్టిన యప్పుడె నా కిచ్చెద
నని చెప్పిన దీని విడుతు నఘచరిత్రా !

(వ అనిన విని వసుదేవు డిట్లను చున్నాడు)

గీ పుట్టినటువంటి బిడ్డల పురిటిలోనె
నేను నీచేతి కిచ్చెద, నేడు దీని
విడువుమన్నను, దేవకిన్ విడిచి కంస
భూవరుం డేగె, సతి గూడి పోయె శౌరి

దేవకీవసుదేవుల చెర

ద్విపద. పూని కొన్నాళ్ల కా — భోజకులేంద్రు
డానక దుందుభి — నడర దేవకిని
మరచి తా నుండక — మధురాపురమున
చెర బెట్టియుండె న — చ్చిక దలంపకను

ఆమీద దేవకి — కార్గురు సుతులు
భూమిపై వరుసగా — బుట్టిన యుపుడె
గని వసుదేవుండు — కంసభూపతికి
మొనసి యిచ్చిన, వాడు — మూర్ఖుడై ద్రుంచె
అనఘ సప్తమగర్భ — మందు శేషుండు
మొనసి దేవకియందు — ముదమొందు తరిని
చెదరని హరి యాజ్ఞ — చే యోగమాయ
కదిసి యాదేవకి — గర్భస్థమైన
ఘనతరతేజము — గైకొని పోయి
మొనసి రోహిణి గర్భ — మున నుంతుగాక ।
యని నిశ్చయింపుచు — నద్భుతంబుగను
మనము రంజిల మహీ — మండలంబునకు

దర్వు

మాయ వచ్చెనూ, విష్ణు — మాయ వచ్చెనూ ॥పల్లవి॥

ఘనతోయజనా — భుని యాజ్ఞ తొలగక
శిరసావహించి ॥మాయవచ్చెనూ॥ ॥ఉ.ప॥

దేవకి గర్భమునందు — దీపించే శేషుని తేజ
మావేళ రోహిణిగర్భ — మందుంచెదనంచు పొంచి ॥మాయ॥ 1

శివము, నద్వైతము, నిర్వి — శేషమైన బ్రహ్మమందు
సంతోషాశ్చర్యమును[1] వి — స్తారముగా గర్పించిన ॥మాయ॥ 2

పన్నగాద్రిమీద నిల్చి — ప్రజలనెల్ల రక్షింపుచు
నన్నేలిన తరిగొండ — నరహరి కధీన యగుచు ॥మాయ॥ 3

గీ వెలయ నీరీతి వచ్చిన విష్ణుమాయ
దేవకీ గర్భమందున్న తేజ మొడిసి ।

---

1. సంతోషముతో గూడిన ఆశ్చర్యము

పట్టి, రోహిణికుక్షిలో బెట్టి చనియె
కడుపు బళువైన రోహిణి జడిసి భ్రమసె

ద్విపద అప్పుడా రోహిణి — యాశ్చర్యమంది
తెప్పున పిండంబు — తేరకు వచ్చె
నేడు నా కడుపులో — నిలుచు టేమనుచు
చేడెలనెల్ల నీ — చిత్రంబు నడిగి
తెలిసికోవలెనంచు — దిగులుతో లేచి
చెలి నొక్క దానిని — జీరి యిట్లనియె

దర్వు, ఆది తాళం

ఈ వింతలేమె ? వోయమ్మా !
నాకు, నీవైన దెల్పు మోయమ్మా ! ॥పల్లవి॥

పురుషుడు మధురా — పురమున నుండగ
గరిమను తేరకు — గర్భము నిలిచిన ॥ఈ వింత॥ 1

పరగ కడుపులో — పర్వత ముండిన
కరణి నున్న దిదె — క్రొడి గర్భంబిది ! ॥ఈ వింత॥ 2

తరిగొండ నృకే — సరియగు వేంకట
గిరిపతి నాకెటు — కీర్తి నొసగునో ? ॥ఈ వింత॥ 3

క అన విని యాచెలి యిట్లనె
వనఘపతివ్రతవటంచు నందరు ధరలో
నిను మెచ్చుదు రళుకేలను ?
తనయుని నీ కిచ్చెనేమొ దైవము తరుణీ !

బలరాముడు జన్మించుట

ద్విపద అని యిట్లు చెలి పల్కె — నవల వింతగను
ఘనతరధావళ్య — కాంతులతోడ

బలముతో తగు దీర్ఘ — బాహులతోడ
వలనైన సుందర — వదనంబుతోడ
కళల నొప్పెడి గొప్ప — కన్నులతోడ
తళుకైన నిలకుం — తలపంక్తితోడ
సుతు డుదయించిన — జూచి యా భామ
హితమొప్ప చేతుల — నెత్తి, సంతోష
కలితాత్మయగుచు వేం — కట గిరీశ్వరుని
తలచి, యా తరిగొండ — ధాముని మదిని
భావించి మ్రొక్కి, నా — పట్టిని మీరు
బ్రోవరే! యని భక్తి — పొసగ నిట్లనియె

దర్వు, ఆది తాళం

గొడ్డురాలనగుచు నేను — గోడు గుడుచుచుండగాను
బిడ్డను నా కిచ్చినాడు — బిసరుహాక్షుడూ 1
దేవళ్లంద రిటకు వచ్చి — దీర్ఘాయువు గలిగి సుతుడు
జీవింపుచు నుండుట కా — శీర్వదింపుడీ! 2
తరిగొండ నివేశ! శేష — గిరివాసా! నా కొడుకును మీ
రరమర జేయక కావు — డయ్య! మ్రొక్కేనూ 3

గీ అనుచు దేవళ్ల బ్రార్థించి, యాదరించి
యొనర రోహిణి సుతు సాకుచుండె. నంత
విష్ణుతేజంబు దేవకీ విమలగర్భ
గోళమున జేరె కంసుని గూల్పదలచి

దేవకి గర్భచిహ్నములు

ద్విపద ఆ రీతి దేవకి — యమల గర్భమున
నారాయణస్వామి — నవ్యతేజంబు
వలనుగా నిల్పె. దే — వకి కటు మీద
తలకొని యోకిలిం — తలు భుట్ట సాగె

వరముఖాబ్జము పొందు — వర్ణమై యొప్పె
దరనిభ కంఠమం — తయు పన్నమయ్యె
ఘను కొని కుచకుంభ — ములు పొదిలించె[1]
మొనసి యంత తదగ్ర — ముల నల్పు మించె
తను మధ్య మంతకం — తకు స్థూలమయ్యె
పెనుపొందు నాభి గం — భీరమై మెరసె
చాల కటిప్రదే — శము వృద్ధి బొందె
ప్రాలుమాలిక బుట్టె — పరగ నానాట
నిదురయందును రక్తి — నిరతంబు గల్గె
నదిగాక మృద్భక్ష — ణాసక్తి చెలగె
అన్నోదకము లస — హ్యంబులై తోచె
పన్నుగా కనులలో — బడలికె నిలచె
ఆతతంబుగ కోర్కె — లధికంబులయ్యె
నూతన కాంతి మే — నున నిండియుండె
కరమొప్ప నిటువంటి — గర్భచిహ్నంబు
లరసి దేవకి మది — నచ్చెరువంది
లోగుచు చెరసాల — లోనుండి వచ్చి
వేగ నీవల చెలిన్ — వీక్షించి పలికె

దర్వు, ఆది తాళం

ఓయమ్మలార యేమమ్మ ? ॥పల్లవి॥
విను డీయద్భుతంబు నేమమ్మ ? ॥వోయమ్మ॥ ॥ఉ ప.॥

కాంతిగ సప్తమ — గర్భము నిలచెను
వింతగ మాయమై — వెడలి చనియె మును ॥వోయమ్మ॥ 1

అలరారగ నిపు — డష్టమ గర్భము
నిలిచెను కంసుడు — నిగుడెటు లేసునా ?[2] ॥వోయమ్మ॥ 2

---

1 ఇది 'పొదలించెన్' అను క్రియయొక్క వ్యావహారిక రూపము 'వర్ధిల్లెను' అని దీని భావము (చూ శ ర పుట 526)

2 'నిగుడి + ఎటులేసునా ?' అని విభజనము

గురుతర వేంకట — గిరి నిలయుండగు
తరిగొండాధీ — శ్వరు డెటు బ్రోచునో? *వోయమ్మ॥ 3

క అని దేవకి చింతింపగ
వనజజ శంకర మునీంద్ర వాసవముఖ్యుల్
చనుదెంచి, దేవకీ సతి
ఘనగర్భమునందు వెల్గు కమలదళాక్షున్

వ తమ మానసంబుల భావించి మ్రొక్కి, అనేక ప్రకారంబుల వినుతించి, మరిన్నిట్లనుచున్నారు

బ్రహ్మాదుల ప్రార్థన

శ్లో॥ సత్యం జ్ఞాన సుఖండరూప మమలం చక్రాయుధం శ్రీకరం
నిత్యం నిర్గుణ మవ్యయం నిరుపమం నిర్వాణబోధప్రదం।
ప్రత్యక్షానుభవామృతం సుఖకరం పాపాద్రివజ్రాయుధం
దైత్యారిం తరిగొండశేషకుధరాధ్యక్షం భజేఽహం సదా॥

గీ దేవకీదేవి గర్భమందే ముదమున
నొదిగియుండగనేలనే ?[1] యుర్విమీద
నీవు జనియించి మము బ్రోవు నీరజాక్ష!
యనుచు ప్రార్థించి, దేవకి నాదరించి

జంపె

పలికి రిట్లనుచు నో — బామ దేవకి! నీవు
కలగ నేమిటికి? నీ — గర్భంబునందూ 1

1 ఈ సంబోధనము ఆప్యాయతను సూచించును త్యాగరాజు ఇష్టదైవమగు శ్రీరాముని ఒకానొక కీర్తనలో "మరచితే ఏమిసేతునే? ఓ రాఘవ!" అని ఇట్లే చనువుతో సంబోధించియున్నాడు (చూ 'త్యాగరాజకీర్తనలు', మొదటికూర్పు, పుట 25, సంపాదకుడు — విస్సా అప్పారావు)

విశ్వగర్భుడు జేరి — వృద్ధియగుచున్నాడు
శాశ్వతుండై యెల్లి — జనియించు నతడా 2

తరిగొండహరి మిమ్ము — దయను రక్షించు నిక
వెరువవద్దని వారు — వీడుకొని చనిరి 3

శ్రీకృష్ణ జననము

ద్విపద అపుడు పరబ్రహ్మ — మైన విష్ణుండు
కపట రాక్షస గణ — కంఠీరవుండు
శ్రీ పన్నగాచల — శిఖరవాసుండు
నాపాలి తరిగొండ — నారసింహుండు
గణనాధిక ప్రభా — కలితమై, దివ్య
మణిమయంబగు హేమ — మకుటంబుతోడ
అలకల సొంపు ఫా — లార్ధాబ్జుతోడ[1]
తళుకైన భ్రూలతా — ద్వంద్వంబుతోడ
విమలావృత కటాక్ష — వీక్షలతోడ
కమనీయమగు టెక్కు — గల నాసతోడ
దళమైన తెంబాయ — దగు మోవితోడ
ధళధళ వెలిగెడి — దంతాళితోడ
చందంబు గులికించు — హాసంబుతోడ
ఐందవ బింబోప — మాస్యంబుతోడ
మరారత్న కుండల — యుగళంబుతోడ
సిరుల జొంపము లీను — చెక్కిళ్లతోడ
దర సుదర్శన గదా — తామరసముల
ధరియించు పటుచతు — ర్బాహులతోడ
ఘనకౌస్తుభాంచిత — కంఠంబుతోడ
వనమాలికాహార — వ రంబుతోడ

---

1 'ఫాలమునెడు అర్ధచంద్రునితో' అనగా 'అర్ధచంద్రునివలె అందమైన నొసటితో' అని భావము

వనధిజ కిరవైన — వక్షంబుతోడ
వనద సంకాశమౌ — వర్ణంబుతోడ
అపరిమితాబ్జభ — వాండంబు లొప్ప
నుపమింప సూక్ష్మమౌ — నుదరంబుతోడ
ఘనుడైన హాటక — గర్భున కనిక
మునికియౌ నాభి — పయోజంబుతోడ
నాదిత్య నిభమేఖ — లావృత దివ్య
దేదీప్యమాన దీ — ధితి కటితోడ
భూరి తటిల్లతా — పుంజవిస్ఫూర్తి
వారించు కాంచన — వసనంబుతోడ
మరకత స్తంభ స — మానమై చాల
నొరపు గల్గిన యూరు — యుగళంబుతోడ
వారిధి కన్యకా — వరహస్తయుగళ
సారోపచరిత స — జ్జంఘలతోడ
నార్తరక్షణ బిరు — దాంకంబు లగుచు
స్ఫూర్తితో మ్రోయు నూ — పురములతోడ
నిగమాంత వీధుల — నిరతంబు దిరుగ
దగియున్న పాద ప — ద్మంబులతోడ
మొనసి వామాంగుష్ఠ — మున సంతతంబు
దనరుచున్నట్టి మం — దాకినితోడ
శతకోటి మన్మథ — సౌందర్య ధుర్య
వితతి విభ్రమమూర్తి — విభవంబుతోడ
వారూఢ కోట చం — ద్రార్కహుతాశ
తారాతటిత్ప్రభా — తతులకు మూల
కారణమైన ప్ర — కాశంబుతోడ
ధీరుడై దేవకి — దేవి గర్భమున
అలర శ్రావణ బహు — ళాష్టమి నాడు
నలువొప్ప రోహిణి — నక్షత్రమందు
నగము రాతిరి వేళ — సంపూర్ణ కళల
జగదీశు డుదయించె — జగతీతలమున

దేవతల ఆనందము – ప్రార్థన

వ ఆ సమయంబున దేవతలు భేరులు మ్రోయించి, కుసుమ వర్షంబులు గురియించి, జయ జయ శబ్దంబులు జేసి, రంత దేవతా స్త్రీలు తమలో దామిట్లనుచున్నారు

దర్వు, ఆది తాళం

విష్ణుదేవుడు బుట్టెనమ్మా।
వసుదేవు నింట, విష్ణుదేవుడు బుట్టెనమ్మా। ॥పల్లవి॥

జిష్ణు ముఖామర సేవితుడై వ – ర్ధిష్ణుండగుచును
దేవకి కడుపున, విష్ణు – దేవుడు బుట్టెనమ్మా। ॥అ ప॥

దర చక్ర గద సారసములా నాలు చేతుల
ధరియించి, మకర కుండలములా
తరచుగ గండ – స్థలముల వెలుగ
సురుచిమణిహారము – లురమున మెరయగ ॥విష్ణు॥ 1

నీల జలద వర్ణము తోనూ, విలసిత కనక
చేలకాంతు లుప్పొంగగానూ
మెలగు మకుటము – మీదట వంగొని
పూల సరంబులు – భుజముల నొరయగ ॥విష్ణు॥ 2

తరిగొండ నారసింహుడైన శేషాద్రి విభుడు
చిరతర బ్రహ్మానందమున
దొరకొని కుజనుల – దురుమాడుచు వరుసగ
సరవిని సుజనుల – సంరక్షింపను ॥విష్ణు॥ 3

వ అని యిట్లు దేవతాస్త్రీలు సంతసింపుచున్న సమయంబున దేవతలు ఇట్లనుచున్నారు

దరువు

విజయీభవా జయ — విజయీభవా
జయ విజయీభవా — దిగ్విజయీభవా ॥పల్లవి॥

అజ రుద్ర వందిత పా — దారవింద ! ముకుంద !
సుజన మందార ! స్వామి ! — విజయీభవా ॥విజ॥ 1

కారుణ్యరసపారా — వార ! వికారదూర !
వీరశేఖర ! స్వామి ! — విజయీభవా ॥విజ॥ 2

సలలిత తరిగొండ — నిలయ ! శేషాచలేశ !
విలసిత చరిత ! స్వామి ! — విజయీభవా ॥విజ॥ 3

దరువు

బహుపరాకురా ! హెచ్చరికె బహుపరాకురా !
హెచ్చరికె బహుపరాకురా ! హెచ్చరికె బహుపరాకురా ! ॥పల్లవి॥

శ్రీలలనాలోల ! విశ్వమూల ! — కాలాతీత ! మమ్ము
పాలించు హెచ్చరికె స్వామీ ! — బహుపరాకురా ! ॥బహు॥ 1

పరమ సాధువుల గొట్టి — బాధించే కంసుని బట్టి
పరిమార్చు హెచ్చరికె స్వామీ ! — బహుపరాకురా ! ॥బహు॥ 2

అభయ మిచ్చి, తరిగొండ — హరి ! భూభార మణగించి మా
ప్రభ నిల్పు హెచ్చరికె స్వామీ ! — బహుపరాకురా ! ॥బహు॥ 3

వ అని యిట్లు దేవతలు ప్రార్థింపుచున్న సమయంబున వసుదేవుం డిట్లను చున్నాడు

దేవకీవసుదేవుల వినుతి

శ్లో॥ శ్రీ నారాయణ మాత్మమూల మనఘం శ్రీవత్సవక్షస్స్థలం
నానాస్థావర జంగమాత్మక జగన్నాథం ప్రధానాశ్రయం।
ధ్యానధ్యేయ మచింత్య మవ్యయపదం ధర్మస్వరూపం, సుపూ
ర్ణానందం తరిగొండ శేషకుధరాధ్యక్షం భజేఽహం సదా॥

వ అని యిట్లు వసుదేవుడు వినుతింపుచున్న సమయంబున దేవకి యిట్లం
చున్నది

చూర్ణిక

శ్రీమదఖిలస్థావర జంగమాత్మక ప్రపంచ హేయ గుణాకార
సముదయాతీత స్వయంప్రకాశం, ఘోరతర కలికలుషనాశం
అపరిమిత సుందర సుకుమార నవయౌవనా లంకృత స్వశరీర
విజిత శతకోటి మన్మథ ధనం, సత్య ధర్మక్షాత్ర సదనం
సకల విశ్వ సర్జన కారణ పరాది జ్ఞానేచ్ఛాక్రియాశక్తి ప్రము
ఖానేక ప్రబల శక్తి సమేతం, నిఖిల నిగమాంత నిర్ణీతం
బహు విచిత్ర మాయా వినిర్మిత బ్రహ్మాండ భాండ బృంద
భరితానంత శరీరం, సచ్చిదానందసారం
అనేక జన్మ పుణ్య పరిపాక జ్ఞాన భక్తి ప్రకాశాతిశయ
పరమ భాగవత జనపరివృత శేషశైలాగ్ర నివేశం, తరిగొండ
పురవరాధీశం లక్ష్మీనృగేశం భజేఽహం, భజేఽహం, భజేఽహం

శ్లో॥ సంతాపాంబుధిబాడబం యురుచిరస్వాంతం జగత్కారణం
శాంతం స్వచ్ఛ మమేయ మాద్య మమలం జాంబూనదాభాంబరం।
క్షాంతం భవ్యసుఖాశ్రయం శుభకరం సంసారభూజచ్ఛిదం
దాంతం శ్రీ తరిగొండ శేషకుధరాధ్యక్షం భజేఽహం సదా॥

వ అని దేవకీ వసుదేవులు మరిన్నిట్లనుచున్నారు

ద్విపద శ్రీకమలాలోల! — జితదైత్యజాల!
నీకతో వినుము మా — విన్నపం బొకటి
యాకాశవాణి నా — డాడన మాట
కా కంసు డులికి, క్రూ — రాత్ముడై మమ్ము
చెరబెట్ట, పుట్టిన — చిన్న బిడ్డలను
పొరిగొనె నందుచే — పుత్రశోకమున

పొరలుచుండగ, మాకు — పుత్రుండవగుచు
హరి నీవు బుట్టితి — వానంద మొదవ
కంసు నిప్పుడు బట్టి — ఖండించి మాకు
హింస దప్పింపవే — యిందిరాధీశ!
యన విని తరిగొండ — హరి వారి గాంచి
యెనసిన దయతోడ — నిట్లని పలికె

ఊరడింపు

తలిదండ్రులార! యో — ధన్యాత్ములార!
విలసితమతులార! — వినుడొక్కమాట
మగటిమి మీర నా — మహిమంబు జూప
తగదివు డెట్లన్న — దప్పక వినుడి!
ఈ కంసుడను నీచు — నిలమీద గూల్ప
నాకు కాలముగాదు, — నాటనుండియును
చెరబెట్టి మిమ్ము హిం — సించిన కంసు
దరియురి తెగు కాల — మతివేగ మొదవు
దసర నందాక నే — తాళక యిపుడె
చెనకిన, కార్యంబు — చెడిపోవు గనుక
ఇన్నినా ళ్ళోర్చితి, — రిక కొన్నినాళ్ళ
పన్నుగా నోర్చుడీ! — పదర[1] నేమిటికి?
తక్కక నను పర — స్థలమందు జేర్చి
యిక్కడ మీరుండు, — డిక కొన్నినాళ్ళ
ఒరిగిన వెనుక ని — చ్చటికి వచ్చెదను
వెరువవద్దనుచు శ్రీ — వేంకటశైల
పతియైన తరిగొండ — పట్టణాధిపుడు
హితము జెప్పుచు మరి — న్నిట్లని పలికె

1 పదరు = త్వరపడు (చూ శ ర పుట 463)

దరువు, ఆది తాళం

తల్లడించవద్దు తల్లి — దండ్రులారా!
నాకు, దయ మీయందు గద్దు — తల్లి దండ్రులారా! 1

ధరలో కంసు నణతు — తల్లిదండ్రులారా!
నే మీ, తాపము వారింతు — తల్లిదండ్రులారా! 2

తరిగొండ నరహరిని — తల్లిదండ్రులారా!
నే మీ, తపము ఫలించేను — తల్లిదండ్రులారా! 3

ద్విపద లసి పల్కె దేవకి — నపు డాదరించి
వనజాక్షు డనియె న — వ్వా[1] పూర్వమందు
వలయు స్వాయంభువ — మన్వంతరమున
తెలియ పృశ్నియనే ప — తివ్రత వీవు
శౌరివె సుతప ప్ర — జాపతి యపుడు
మీరిద్దరును నియ — మించి తపంబు
గావింప, నె వచ్చి — కరుణతో మెచ్చి
'కావల నదేమి — కామింపు' డనిన
నపుడు మదీయ మా — యావిష్టు లగుచు
వరమార్గమం — దాసక్తి విడిచి
నాయంత పు — త్రకు నియ్యుమనుచు
[1] మార్చు — గిరి, రందుచేత
నెరయ నా సరివాడు — నేనె గావునను
కర వర్ధితో పృశ్ని — గర్భు డనంగ
నాకాంపమందు మి — యందు బుట్టితిని
ఒకట[2] కశ్యపు — డదితి యనంగ
నేదిరి తనయున — మీరు జనింప

1 '...' అని యర్థము (చూ. శర. పుట 175)

2 'అకట' అను దానికి వ్యావహారికరూపము 'అటు పిమ్మట' అను అర్థమున ప్రయోగింపబడినది

నాదరం బెంగ నే — నప్పుడు — మీకు
వసుధపై బుట్టితి — వామనుండనగ
సందృశ లీలతో — నది నా ద్వితీయ
జననంబు మూడవ — సారి మీ కిచట
తనయుడనైతి, తొ — ల్తను మూడుపూర్లు
కొడుకు నిమ్మని మీరు — కోరి పల్కితిరి
పుడమి తత్కారణం — బున మూడు పూర్లు
నెనరుతో మీయందు — నేను బుట్టితిని
వినసి తద్వృత్తాంత — మిప్పుడు మీరు
నెరుగ జెప్పితి బుట్ట — నింక నెన్నటికి
నరుదుగా తరిగొండ — హరినైన నన్ను
తనయుండనుచు మీరు — దలపుచునుండి
ఘనతరమైన మో — క్షము బొందు డనిన
విని దేవకీదేవి — వెరగు నొందుచును
దనుజారి నీక్షించి — తగ నిట్టు లనియె

పరగ బ్రహ్మాండ తతుల గర్భమున దాచి
బ్రహ్మలను గాంచి పెంచి, ప్రపంచమెల్ల
పాలనము జేయుచుండెడ పరమపురుష !
యెరిగి నాగర్భమం దెట్టులుంటి వీశ ?

అని దేవకీ(దేవి) వెరగు నొందుచున్న సమయంబున వసుదేవుం డిట్లను చున్నాడు

ఆకాశవాణి మాటల
కా కంసుం డులికి, పుట్టినప్పుడె నిను దా
జేకొని శిక్షించెదనను
నీ కష్టము బాయుటెట్లు ? లీశ్వర ! చెపుమా

(అని చింతించుచున్న తండ్రితో శ్రీకృష్ణుం డిట్లనుచున్నాడు)

ఉపాయము

ఆ వె. వినుము తండ్రి! యొక్కనెంవు జెప్పెద మంద[1]
యందు నందుభామ యాడు శిశువు
నొనర గాంచు, నచటి కుపమగా[2] నను జేర్చి
యచటి యాడు శిశువు నిచట జేర్చు

ద్విపద అన విని వసుదేవు — డంగీకరించె
ననువంద దేవకి — హరి కిట్టులనియె
వనజాక్ష! నిన్ను స — ర్వముని ప్రముఖులు
కనుగొంటిమందురు — గాని, యీదివ్య
తనువు గానగలేరు — తన్మూర్తి నిపుడు
కనుగొంటి మాంసనం — కలితదృష్టులను
కనజాల నిక కృపా — కంధివై యిచట
నొనరిన నీమూర్తి — నుపసంహరించి
మనుజ బాలకుడవై — మమ్ముద్ధరింపు
మన విని తరిగొండ — వారి వేడ్క నపుడు

దర్వు, ఆది తాళం

శ్రీనారాయణుడు తిరో — ధాన మొందెనూ ||పల్లవి||
పూని తల్లిదండ్రు లపుడు — పులుకు పులుకున[3] జూడగా
శ్రీనారాయణుడు తిరో — ధాన మొందెనూ ||అ. ప.||
తల్లిదండ్రులకు బాగ — నుల్లాసముజేసి వేగ ||శ్రీనారా|| 1
తక్కక నందుండి లేచి — తన దివ్యరూపము దాచి ||శ్రీనారా|| 2
తరిగొండ నరకేసరి — వరశేషాచలవిహారి ||శ్రీనారా|| 3

---

1 'మంద' యనగా వ్రేపల్లె ఆవులమంద లుండు చోటు గావున 'మంద' యనబడినది 'వ్రజము' అనునది దీనికి సమానమైన సాంస్కృతికరూపము
2 ఉపమ = ఉపాయము (సూ. శ. ర. పుట 90)
3 'కనురెప్పలను పలుమారు త్వరత్వరగా మూసి తెరచుచు' అని భావము

గీ. ఇటు తిరోధానమొంది లక్ష్మీశ్వరుండు
చిన్ని ముద్దుల పాపడై చేతు లెత్తి
తన్ను గానక చింతించు తల్లిదండ్రి
సుందరను నేల వ్రాలి సమ్మోద మొదవ
గీ. కావు కావున నేడ్చుచు కనులు దెరచి
చూడ, దేవకి సుతుమోము జూచి వగచి
మంద కంపింపజాలక కుంది, శిశువు
నెత్తికొని ముద్దులాడుచు నిట్టు లనియె

దర్వు, ఆది తాళం

నిన్ను మంద కెట్లంపింతు — నీలవర్ణా!
య్యా, చన్నుబా లెవ్వారికిత్తు — సత్యపూర్ణా!
ఆరుగురు సుతుల కంసు — డణచె నన్నా!
ని, న్నారకె కన్నుల జూచు — చుండె నన్నా!
తరిగొండ నారసింహుని — దయతో నన్నా!
నీవు, తిరముగా భూమిపై వ — ర్థిల్లుమన్నా!

క. అని కొడుకును దీవించుచు
తన పెనిమిటి చేతి కిచ్చి 'తడయక చను నీ'
వనగా, వసుదేవుండా
తనయుని చేపట్టి జరుగుతరి ముదమొప్పన్

ఆ.వె. మందలో యశోద మగువను గని మేను
మరచియుండె యోగమాయచేత
నట్టి సగము రాత్రి నానకదుందుభి
జరిగి జరిగి పోవు సమయమందు

ద్విపద సరగున వసుదేవు — సంకెల లూడె
మరి చన యమున దా — మార్గంబు నిచ్చె
నందున వసుదేవు — డా ముద్దు సుతుని

మందకు గొనిపోయి — మాయగా నందు
కొమ్మముందర తన — కొడుకును బెట్టి
యమ్మాయ యను బాల — నపుడు గ్రహించి
క్రమ్మర మధురకు — గ్రక్కున వచ్చి
సమ్మతిగా తన — సతి చేరి కొసర
ప్రేమతో నయ్యాడు — బిడ్డ నందించె
నామీద నచ్చట — నయ్యాడు శిశువు
కావు కావున నేడ్వ — గా వేగ లేచి
కావలివారలా — కంస భూపతికి
చెప్పిన భీతిల్లి — చెచ్చెర లేచి
కప్పరపాటున[1] — ఖడ్గంబు బెరికి
సరభసంబున మించి — ఝళిపించికొనుచు
పరగ దేవకి యున్న — భవనంబునకును

కాలకంసుడు

దరువు, ఆది తాళం

కంసుడు వచ్చెనూ కాలా — కంసుడు వచ్చెనూ ॥పల్లవి॥
జీవహింస జేయుటకు మదిలో — నించుక
వెరువక యుండే ॥కంసుడు వచ్చెనూ॥ ॥అ.ప॥

కోరమీసము దీడుకుంట[2] — గుడ్లు బిక్కరించుకుంట[3]
శూరుడై దేవకియున్న — సూతికా గృహములోకి ॥కంసుడు॥ 1

తల విరియ బోసుకొని — దాక్షిణ్యమంతయు మాని
చెలియలి బిడ్డను పూని — శిక్షించేను విడువనాని ॥కంసుడు॥ 2

---

1 కప్పరపాటు — సంభ్రమము (చూ ౩ ర పుట 149)

2 ఇది 'తీడుకొనుచు' అను అసమాపకక్రియయొక్క వ్యావహారిక రూపము
తీడు = వాడిచేయు (చూ ౪ ర పుట 350)

3 ఇది 'బిక్కరించుకొనుచు' అను అసమాపకక్రియకు వ్యావహారిక రూపము

తరిగొండవాసుడు శేష — గిరిధాము డద్దము వచ్చి
విరివిగా వద్దన్నగాని — విడువ నింక శిశువునాని ॥కంసుడు॥ 3

వ (అప్పుడు) కంసుండు దేవకితో నిట్లనుచున్నాడు

ద్విపద ఓ దేవకీదేవి ! — యొనర నీ విచట
నాదరంబుగ గాంచి — నట్టి డింభకుని
తెప్పున బట్టి నే — తెగటార్చవలయు
నిప్పుడు నిల్పరా — దెంతైనగాని
ధరణిపై నీ సహో — దరుని, కోపమున
పొరిగొన బుట్టిన — పుత్రుని మీద
నీకు మోహంబేల ? — నెనరెల్ల మాని
నీ కొడుకును దెమ్ము — నేను ద్రుంచెదను
అడరార తరిగొండ — హరి యుద్ధమైన
విడువను తే తెమ్ము — వేగ డింభకుని

వ అనిన విని దేవకిదేవి బిడ్డ నెత్తుకొని కంసునితో నిట్లనుచున్నది

దరువు, ఆది తాళం

అన్నా ! యీ శిశువు ఆడదిరా ! ॥పల్లవి॥

సంపన్నా ! నిను జంపదు గదరో ! ॥ఉ ప ॥

మగవాడైనను — పగమీరగ నిను
తెగజూచునని — దిగులుపడందగు ॥నన్నా॥ 1

సొరెకు కత్తిని — ఝళిపించిన, మది
నారటమైనది — యకటా ! ద్రుంపకు ॥మన్నా ! ॥ 2

తరిగొండన్నృకే — సరి తోడే ![1] యీ
వరసుత నిప్పుడు — వధియింపక పో ॥నన్నా ! ॥ 3

---

1 'తరిగొండ నృకేసరి తోడు' గా అనగా 'తరిగొండ నృకేసరి వీూది ఒట్టు'గా వధియింపక పొమ్మని తాత్పర్యము

వ (అప్పుడు కంసుం డిట్లనుచున్నాడు)

గీ ఉవిద ! యష్టమ గర్భమం దుదితమైన
పురుషుడే గాని, స్త్రీగాని భూమిమీద
నేల మననిత్తు ? నిపుడు నేనేల విడుతు ?
నెమ్మదిగ బిడ్డ నిక బట్టి తెమ్ము తెమ్ము,

వ (అనిన దేవకి యిట్లనుచున్నది)

గీ కొడుకులకు నోచనైతి. నీ కూతునైన
నేను సాకెద నియ్యరా ! నెనరు మీర
మేనకోడలు గావున దీనిమీద
నలుగవద్దన్న ! మ్రొక్కెదనన్న ! విడువు

వ అనిన విని కంసుండు కోపాటోపంబున దేవకిని గదిమి, శిశువును నాచికొని[1] గగనంబున కెగురవైచి కత్తియొడ్డి చూచుచుండగా, ఆ శిశు వంతరిక్షంబున కెగసి కంసునితో నిట్లనుచున్నది

యోగమాయ పల్కులు

ఏలలు

క్రూరాగుణమూ విడువాలేక — ఘోరాపాపమూలు జేసి
మీరీ గర్వించినావేమిరా ? వోరోరి కంసా !
— మేము నీ కీమీాదా లేదురా ! 1

తనువూ నిజమూ గాదనుచూ — తలచి శాంతి బొందాలేక
చెనటివాడా వైతీవేమిరా ? వోరోరి కంసా !
— శిశువూలా ఖండించేవేమిరా ? 2

1 అపహరించి (చూ శ ర పుట 420)

కారాణా మున్నారీతిని కార్యాము బుట్టూ ననుచూ
ధీరాతా నుండరాదేమిరా ? ఓరోరి కంసా!

— దిగులు పడితే తీరూనేమిరా ?

తల్లాడింపూచుండాగా నీ — చెల్లెలు గన్నా బిడ్డాలా
నెల్లా వధించీనాదేలారా ?[1] ఓరోరి కంసా!

— యేమి ఫలమూ నీకూ వచ్చేరా ?

వరశేషాద్రీ నిలయూడై — తారిగొండా నారాసింహుడూ
ధరను నిన్నూ నిలువానీడురా! వోరోరి కంసా!

— దైవకృతమూ దప్పూనేమిరా ?

ద్విపద ఓరోరి కంస! యో — రోరి పాపాత్మ!
తేరకె పూర్వమీ — దేవకీసుతుల
చంపితి విటు నన్ను — జంపబూనితివి
తెంపరివై నిన్ను — తెగటార్చు దాన
గాను నిన్ జంపెడి — ఘనుడు నాతోడ
తాను జనించి ము — దంబుతో నొక్క
చోట నున్నాడని — సూటిగా బలికి
ధాటిగా నమ్మహో — ద్ధతయైన శక్తి
భరితాష్ట దోర్దండ — భాస్వర యగుచు
మరి యందు నిలువక — మాయగా నెగసి
సురసిద్ధ చారణా — సురకిన్నరాదు
లరుదైన కానుక — లర్పించి పొగడ
బహురూపనామ ని — భ్రాజిత యగుచు
మహితగుణంబుల — మాన్యయై వెలసి
తరిగొండనృహరి సో — దరి యను కీర్తి
నురుముదంబున బొందు — చుండె నిద్ధరను

---

1 'వధించినది ఏలరా ?' అని విభజనము

వ అప్పుడు కంసుండు తేరకు దేవకి బిడ్డలను చంపితినని వగచి, దేవకీ వసు దేవులతో నిట్లనుచున్నాడు

గీ బయలు మాటలు నమ్మి మీ బాలకులను
చంపుటకు మీరు నన్ను క్షమింపవలరు
కారణంబున్న గతి బుట్టె కార్యమనుచు
వారలకు మ్రొక్కె కంసుండు గౌరవమున

వ ఇటు మ్రొక్కి దేవకీ వసుదేవుల నూరడించి, కంసుండు నిజనివాసంబున కరిగె నంత

మందలో పురుటిబిడ్డడు

వ మందలో యశోద మేల్కాంచి మాయా నిద్రా విముక్తయై లేచి, ముందర కావుకావున నేడ్చుచున్న ముద్దు బాలకుం జూచి తన చెలులతో నిట్లను చున్నది

గీ నేను నిదురించినటులుంటి నెలతలార!
ఎపుడు బుట్టెనె యీబిడ్డ యింతులార?
చాల కడుపెంచినది గదే సఖియలార!
బొడ్డు గోయరె యికనైన పొలతులార!

వ అనిన విని చెలులు బిడ్డ బొడ్డు గోసి, నీళ్లు బోయుచున్న జూచి యశోద యిట్లను చున్నది

దరువు

ఉడ్డు కూర్చుకునీ[1] నమ్మా! చిన్ని బిడ్డడు ॥పల్లవి॥
పుడ్డు కూర్చుకునీని[2] నోయమ్మ! నా బిడ్డ

1, 2 'ఉడ్డుగు గూర్చుకొను' అను క్రియాపదము యొక్క వ్యావహారికరూపములు ఉడ్డుగుడుచు = ఊపిరి త్రిప్పలేక బాధపడు (చూ శ.ర. పుట 82) 'ఉక్కిరిబిక్కిరి యగు' అని భావము

డడ్డముగ చేతులొడ్డి నీళ్ల బోయు ॥దుడ్డు॥ ఉప ॥

తక్కక కన్నులు — తలను, పుణికె నొత్తి
ముక్కు చెక్కులు నొత్తి — మోమొంచి[1] లాలబోయు ॥దుడ్డు॥ 1

తొడలు మోకాళ్ల చే — తులు సాగదియ్యుచు
కడుపు నిమిరి మెల్ల — గానె లాలబోయు ॥దుడ్డు॥ 2

తరిగొండపుర నర — హరి వరమున నేటి
వరకు బుట్టిన బిడ్డ — వర్ధిల్లవలె నిప్పు ॥దుడ్డు॥ 3

వ అనిన విని నవ్వుచు చెలులు బిడ్డకు నీళ్లుబోసి, చేటనుంచి, కొలనుపూజించి[2]
దేవళ్లకు మ్రొక్కి, తదనంతరంబున

ద్విపద ఆ యశోదాదేవి — కా చెలు లెల్ల
నాయకం[3] బొప్పగా — నడుము బిగించి
గట్టి కారపు గుట్టి — కల మ్రింగ నిచ్చి
గట్టిగా తల నంట — గా కొంగు గట్టి

---

1 'మోము వంచి' అని విభజనము ఇది వ్యావహారిక సంధిరూపము.

2 'కొలను పూజించుట' దేశీయమగు ఒక ఆచారము శిశువు జన్మించిన వెంటనే, బొడ్డు గోసిన అనంతరము 'మావి'ని ఒక మట్టి పాత్రలో నుంచి, ఇంటిముందు ప్రదేశమున నొక ప్రక్క చిన్న గోతిలో నుంతురు పిమ్మట మట్టితో గోతిని నింపి చదును చేసి, పైనొక బరువైన రాతి నుంచెదరు ఇట్లు 'మావి' ఉంచబడిన ఈ చోటునకే (స్నానార్థమైన) కొలను, కొల్లు — అని వ్యవహారము పుట్టిన నాటినుండి పురుటి రోజు వరకు శిశువుకు, పురుటినాడు జనయిత్రికిని ఈ 'కొల' నున్న చోటనే నీళ్లు పోయుదురు గనుక ఈ పేరు సార్థకము మంత్రసాని మూడు చిన్నరాళ్లను కొలనిబండకు ఆనించి, వాటిని పసుపు కుంకుమలతో అలంకరించును వీటినే కొలనుదేవతలు ('శీత'లు) అందురు వేపాకు, తొన్నలు, ప్రత్తిగింజలు — వీటిని కలియగలిపి, అక్షతలుగా కొలనిదేవతలపై వేయుచు మంత్రసాని పూజించును, ఆ దేవతలకు పప్పుబెల్లములు నివేదించి మ్రొక్కులిడును పిమ్మట ఆ పప్పుబెల్లములను చిన్నపిల్లలకు పంచును 'కొలను పూజించుట' యను మాటలో ఈ సంప్రదాయార్థ మంతయు ఇమిడియున్నది

3 నడికట్టుముడి

కావుబొట్టు[1], విభూతి — కాటుక బెట్టి
వేవేగ కాచుతో[2] — విడె మిచ్చి, సుతుని
తొలగక పుణుక నొ — త్తుచు నాముదంబు
తలనంటి, యట నుగ్గు — ద్రావించి, నల్ల
చుక్కలు నుదుటిపై — సొగసు చెక్కిళ్ల
తక్కక బెట్టి మో — దమున 'యశోద!
చన్నిమ్ము సుతునకు — సంప్రీతి' ననుచు
చెన్నొంద బిడ్డను — చేతి కిచ్చినను
పట్టిని చేతుల — బట్టి యెత్తికొని
నెట్టన చన్ను మ — న్నించి త్రావించి
ఆ యింతి తరిగొండ — హరి నాత్మ నుంచి
పాయక దేవళ్ల — ప్రార్థించె నిట్లు

యశోద ప్రార్థన

దర్బా, ఆదితాళం

దేవళ్లార! నాబిడ్డను — కావు డిప్పుడూ ॥పల్లవి॥
మిమ్ము, సేవింపుచు నేను పూ — జించే నెప్పుడూ ॥దేవళ్లార॥ ఉ ప ॥

గొడ్డుమీరియుండి నే నీ — కొడుకున్ గంటినీ
నీని, దొడ్డవాని జేయుడు పొం—దూగా నంటినీ ॥దేవళ్లార॥ 1

ఆయువు నారోగ్య మియ్యు — డాని యంటినీ
మిమ్ము, వేయు విధముల నేను — వేడే నంటినీ ॥దేవళ్లార॥ 2

తరిగొండ హరికి నీడు — దాసు డంటినీ
గాన, చిరముగ మీరందరు ర — క్షింపు డంటినీ ॥దేవళ్లార॥ 3

---

1 శిశువులకు రక్షగా నొసటిపై నుంచెడు నల్లని బొట్టు దీనినే 'కావిరిబొట్టు' అనియు నందురు (చూ శర పుట 173)

2. తాంబూలములో చేర్చెడు ఒక దినుసు

గీ అనుచు దేవళ్ల బ్రార్థించి యా యశోద
'పరగ బంగరు తొట్లలో బాలు నుంచి
యూచి జోలలు బాడరె యువిధలార!'
యనిన జోలలు బాడి రిట్లనుచు చెలులు

లాలి

లాలి ముద్దులబాల! — లాలి గోపాలా!
లాలి కాంచనచేల! — లలితగుణజాలా! ॥లాలి॥ 1
ప్రవిమలాచార! యా — దవకులోద్ధారా!
కవిబృంద మందార! — కలికలుషదూరా! ॥లాలి॥ 2
నందనందన! సదా — నంద! గోవిందా!
సౌందర్య వదనార — వింద! ముకుందా! ॥లాలి॥ 3
వర చిన్మయాకార! — వనధి గంభీరా!
నిరుపమ సుగుణహార! — నిగమ సంచారా! ॥లాలి॥ 4
శైలజస్తుతనామ! — సంపూర్ణ కామా!
నీలమేఘశ్యామ! — నిర్జర [లలామా!] ॥లాలి॥ 5
తరిగొండ పురవాస! — తారకవిలాసా!
చిరరమ్య దరహాస! — శ్రీశ్రీనివాసా! ॥లాలి॥ 6

దరువు (జోల), ఆదితాళం

జోజో జోజో కృష్ణా! జోజోజో కృష్ణా! ॥పల్లవి॥
నీకు, నాజగాదు[1], పోరుబెట్ట — వద్దు కృష్ణా! ॥జోజో॥ఉప॥
చెలగుచు మామోములు జూ — చేవు కృష్ణా!
నీవు, మొలకనవ్వులు నవ్వేవు — ముద్దు కృష్ణా! ॥జోజో॥ 1
వూచితే హాయిగా నూగు — చుండి కృష్ణా!
మే, మూచకుంటె వూకొట్టేవ — హోరి కృష్ణా! ॥జోజో॥ 2
తరిగొండ నారసింహుడు — దయను కృష్ణా!
నీకు, చిరతరాయు వియ్యవలె — చిన్ని కృష్ణా! ॥జోజో॥ 3

1. 'తగదు' అని భావము

దర్వు, ఆదితాళం

చిచ్చోలా [ల్లా] చిచ్చోల్లా ॥పల్లవి॥

ముచ్చువగలతోను — ముద్దులు జూపేవు
నచ్చు [చూపులతోను] నీ — కనుగవ మోడ్పావు ॥చిచ్చో॥ 1

సోలుచు కనుమూసి — సొక్కినట్లున్నావు
నీలమేఘవర్ణ ! — నిద్దుర జెందేవు ॥చిచ్చో॥ 2

శృంగారముగ కాళ్ల — చేతు లాడింపూచు
నుంగ నుంగ యని — యూరకె పోరేవు ॥చిచ్చో॥ 3

వరతరిగొండనార — సింహుడు నీలోన
నిరవుగ నున్నా — డింకేల పోరేవురా ? ॥చిచ్చో॥ 4

వ అని యిట్లు చెలులు జోలలు పాడుచుండి. రంత నందుం డట్టి పుత్ర జననంబు విని, యమునలో స్నానంబు జేసి, ధనధాన్యంబు లనేక బ్రాహ్మణు లకు (ఇచ్చి) పుత్రోత్సవంబు జేసి, పురోహితునకు భూషణాంబరంబు లిచ్చి మ్రొక్కి యిట్లనుచున్నాడు

గీ ఓ పురోహిత ! బహునాళ్ల కుర్విమీద
నాకు పుత్రుడు బుట్టియున్నాడు. వాడు
జనన మొందిన దివస నక్షత్ర లగ్న
ముల ఫలంబులు జెప్పవె ! ముదముతోడ

పురోహితుడు - జాతక ఫలము

వ అనిన విని పురోహితుం డిట్లనుచున్నాడు .
వినవోయి నందగోపకా !

శ్లో॥ నమయా వీక్షితా ఛాయా, నక్షత్రం నావలోకితం ।
పరోపదిష్టవేళాయాం, లిఖ్యతే జన్మపత్రికా ॥

యిషని జ్యోతిషమందు వుంచున్నది యీరాత్రి మోడము బట్టివున్నది పాదచ్ఛాయా వేయకూడదు నక్షత్రములున్ను కనిపించలేదు నీవు నన్ను అడిగిన ప్రశ్న లగ్నంబట్టి లెస్సగా విచారించి చెప్పసామూ నీ కుమారుడు వుదయించిన దినం శ్రావణ బహుళ అష్టమి రోహిణి నక్షత్రం రోహిణి మృగశిరార్ధం వృషభం కాగా, రాశి వృషభరాశి తత్తద్గ్రహ గతులున్నూ, వీక్షణ విశేషములున్నూ లెస్సగా విచారిస్తిమి కాగా, నీ కుమారుడు జారుడౌ సున్నాడూ। చోరుడున్ను అవుసున్నాడూ చౌషష్టి విద్యలున్ను నీ కుమారునికి వస్సున్నవి యిదిగాకా బాల్యమందు విషగండం, శకటగండం, గాలిగండం, అజగర గండం, అగ్నిగండం, జలగండం, సర్పగండం, వృషభగండం, హయగండం, గజగండం వస్సున్నవి ఆ గండము లన్నిన్ని తప్పిపోస్సున్నావి నీ కొడుకు లోక [ప్రసిద్ధ] జారుడనిన్ని, చోరుడనిన్ని నిందె పొందుసూ వుంచున్నాడూ ఆ రోహిణి నక్షత్ర ఫలం యేమని అంటివైనా, అతని మేనమామకు గండం వస్సున్నది నీ కుమారుడు స్వస్థలం విడిచి పరస్థలం జేరుసున్నాడు బహుమంది పెండ్లాల పెండ్లాడుసున్నాడూ బహుమంది బిడ్డల గనుసున్నాడూ బహుమంది దుర్మార్గుల చంపుసున్నాడూ బహుమంది సన్మార్గుల రక్షిస్తున్నాడూ మహదైశ్వర్య సంపన్ను డౌసున్నాడూ

శ్లో॥ జననీ జన్మసౌఖ్యానాం, వర్ధనీ కులసంపదాం।
ఎదవీ పూర్వపుణ్యానాం, లిఖ్యతే జన్మపత్రికా॥

యిషనేని సిద్ధాంతం వుంచున్నది గనుక, జన్మ సౌఖ్యాలకున్ను, [కులసం]పద వర్ధమానం అయ్యేటందుకున్ను, పూర్వజన్మ పుణ్యవిశేషములు తెలియుటకున్ను మాకు తోచినట్లు లెస్సగా విచారించి చెప్పినామూ

నేను పెద్ద బ్రాహ్మణ్ని జటాంత స్వాధ్యాయిని నాల్గు వేదములున్ను, ఆరు శాస్త్రములున్ను, పదునెనిమిది పురాణములున్ను,
[చది]విన వాణ్ని బిడ్డలు గలవాణ్ని జ్యోతిషము లెస్సగా చదివినవాణ్ని కాగా, నేనే దానపాత్రుణ్ని ఆత్మస్తుతి, పరనిందా, ధనకాంక్ష లేని నావంటి మహానుభావునికి యేమి దానము చేసినా మీకు అనంతపుణ్యం వస్సున్నది నాకేగాని, తక్కిన భ్రష్టులకు యెవ్వరికి దానము [చేయరాదు] మాకు మూడు హస్తములు గలవు మూడు హస్తములలో ఆహవనియ్యా, గార్హ

పత్య, దక్షిణాగ్నులనే త్రేతాగ్నులున్ను మూడు హస్తములయందున్ను వుంచు న్నవి కాగా, మా హస్తము దానపాత్రమై వుంచున్నది మేము మహా పవిత్రమైన వారము త్రికాలములయం[దున్నా మీకు శుభములు గలు గుసూ]ండవలెనని ఆశీర్వాదం జేస్సూవుంచున్నాము

అనిన పురోహితునికి నందుండు గో భూ హిరణ్య దానంబులు మొదలైన షోడశ మహాదానంబులు జేసిన, పురోహితుండు దీవించి చనియె. నంత

ద్విపద నలువొప్ప నటమీద — నందగోపకుడు
నలరుచు పురుడు
[వరలెడు స]కలోత్స — వంబులతోను
నెరవేర్చి సుతుని మ — న్నింపుచునుండె

పూతన

అంతవిూదట కంసు — డాకాశమందు
పంతంబుతో శక్తి — పలికిన పలుకు
తలచి, భీతిని బొంద[1] — తను జంపువాడు
పొలుపొంద ధరణిపై — బుట్టినాడనుచు
జెప్పె గావున, చిన్ని — శిశువులనెల్ల
తెప్పున జంపిన — తెరలి యొందైన
గా కనుచు
తక్క కచ్చటికి పూ — తనను రప్పించి
'భూలోకమున నీవు — పొందుగా వెదకి
బాలుర జంపు మే — ర్పడ' నన్న, దనుజ
కామిని చనులలో — గరళంబు నుంచి
భూమిలో బుట్టిన — బుడుతల కెల్ల
చన్ను బాలనుచు వి — షము నిచ్చి చంపి
పన్నుగా నొకనాడు — బాలింతవలెను

1 భీతిని బొందునట్లుగా — అని యర్థము

వెర [వొప్ప సుం]దర — వేషంబు దాల్చి
యురుదుగా తరిగొండ — హరియైన కృష్ణ
దేవుడు పెరుగగా — దీపించు మంద
కావేళ వచ్చె న — త్యద్భుతంబుగను

దర్వు, ఆదితాళం

భూతకి[1] వచ్చెనూ, ప్రాణ — ఘాతకి వచ్చెనూ ॥పల్లవి॥
మహా, పాతకాములాకు మూల — పాథేయామై పుట్టినట్టి ॥భూతకి॥

॥అ ప ॥

పరగమా య[లు ప] న్నుకుంట — బాలకూల వెదకుకుంట ॥భూతకి॥ 1
తన చన్నూలు చేపెనంట — త్రాగే బిడ్డాడు లేడంట ॥భూతకి॥ 2
తరిగొండ నరహరి చేత — తా నీల్గుట తెలియలేక ॥భూతకి॥ 3

గీ ఇట్లు వచ్చిన పూతన యిందు నందు
చిన్ని బిడ్డల వెదకుచు, చిత్రగతుల
నాట్య మొనరింపుచును, నందనందనుండు
ఎన్నలంచిన మేడలోపలికి బోయి

వ అందు కన్నులు మూసి యేమి యెరుంగని వాని చందంబున నిదురింపుచున్న చిన్నికృష్ణుని ఎట్టి యెత్తబోయిన, యశోద అడ్డంబు వచ్చి యిట్లను చున్నది

దర్వు*, ఆదితాళం

నా బిడ్డను బట్టను నీ వెవతెవు ? — నాతో దెలుపవె కొమ్మా !
[మరి], నాతో దెలుపవె కొమ్మా ! ॥పల్లవి॥

---

1 ఇది దుష్టయగు రక్కసికి పర్యాయముగ వాడబడు ప్రసిద్ధ వ్యావహారికరూపము శూర్పణఖను సైతము 'భూతకి' యని వ్యవహరించుట జానపదులలో కలదు

* ఇది సంవాదదరువు యశోదకు పూతనకు మధ్య నడచిన సంవాద మిందు గలదు.

నీబిడ్డడు నాబిడ్డ డనుచు బలు — నెనరున బట్టితినమ్మా !
బలు, నెనరున బట్టితినమ్మా ! 1

నిద్దురబోయెడి బిడ్డను లేపను — నీకు పనేమే కొమ్మా ?
మరి, నీకు పనేమే కొమ్మా ? 2

బాలుడు ముద్దుగ నున్నా డందున — పాలిచ్చెద నో యమ్మా !
చను, బాలిచ్చెద నోయమ్మా ! 3

నా బిడ్డకు నా పా[లున్నది] — నీ బిడ్డ కియ్యవే కొమ్మా !
పాల్, నీ బిడ్డ కియ్యవే కొమ్మా ! 4

గొడ్డుపాలు బడియున్నది, త్రాగను — బిడ్డడు లేడోయమ్మా !
నాకు, బిడ్డడు లే డోయమ్మా ! 5

బిడ్డలు బుట్టని గొడ్డుపాలు నా — బిడ్డకు వలదే కొమ్మా !
నా, బిడ్డకు వలదే కొమ్మా ! 6

సంతానము కొరకే నే నితనికి — చను గుడిపించెదనమ్మా !
నే, చను గుడిపించెదనమ్మా ! 7

చన్నిపుడే త్రాగెను వీ డక, నీ — చన్నిపు డొల్లడె కొమ్మా !
నీ, చన్నిపు డొల్లడె కొమ్మా ! 8

ముద్దుల బాలుని తొడపై నిడుకొని — ముద్దాడెద నియవమ్మా !
వీని, ముద్దాడెద నియవమ్మా ! 9

తరిగొండాధీశ్వరు తోడే వీని — తాకరాకవే కొమ్మా !
వీని, తాకరాకవే కొమ్మా ! 10

వ అని యిట్లు యశోద [అడ్డం]బు వచ్చి వారింపుచున్న నిలువక, బలాత్కారంబున డింభకు నెత్తి తొడలపై నిడికొని, చుంచు దువ్వి చెక్కిళ్లు నిమిరి యిట్లనుచున్నది

ద్విపద ఓ చిన్ని బాలక ! — ఓ ముద్దులయ్య !
నీ చెల్వమును జూడ — నేడు వింతయ్యె

కనుమూసి కుసిలింప[1] — కారణంబేమి ?
నను జూచి చిరునవ్వు — నవ్వరా తండ్రి !
సహజమౌ నీ తల్లి — చనుబాలకన్న
బహు మధురంబైన — పాలు నా పాలు
కావున త్రావి శీ — ఘ్రంబుగా నిదుర
పోవచ్చునని తట్టి — బుడుతని లేపి
తరిగొండ నరహరిన్ — తన తొడ మీద
నిరవుగా నిడికొని — యిట్టని పలికె ;

దర్వు, ఆదితాళం

పాలు దాగరా ! నా కొడుకా ! — పాలు దాగరా ! ॥పల్లవి॥
నోరి, నీలవర్ణా ! నీకు బాగా — నిద్దుర వచ్చీనిగాని ॥పాలు దాగరా!॥ఉప॥
నిన్ను గన్న తల్లిపాల — కన్న మధురమగుచు జేపె[2]
పన్నుగ నీ విపుడు పోర — బారక[3] తిన్నగ నొదిగి ॥పాలు॥ 1
కడుపు వాటియున్నదిరా ! — గళమంతా యెండె గదరా !
బుడుతడ ! నీ కరువు దీర — బొజ్జనిండ వూర వూర[4] ॥పాలు॥ 2
'తరిగొండా వాసుని తోడే ! — తాకవద్దు బిడ్డ ' నని
పరగ బల్కిన మీయమ్మ — బాగ సంతోషించుగాని ॥పాలు॥ 3

ద్విపద అని యివ్విధంబున — నాదరింపుచును
తను లేపుచుండిన — దానని క్రూర
భావంబు దెలిసి లో — పల నవ్వికొనుచు
మెల్లనె కుసిలించి — మెలపుగా నొదిగి

---

1 కుసిలించు — అత్యుచ్చే దుఃఖించు (చూ శ.ర పుట 187)

2 'చేపెను' అనగా పాలు స్రవింప నారంభించెనని భావము (చూ శ.ర పుట 279).

3 'పోరుపెట్టు దొడగక' అని యర్థము

4 'ఊరగా, ఊరగా' అని యర్థము

సల్లలితుడు దాని — చను కబళించి
దాని ప్రాణములతో — దాని చన్నాలు
దానవాంతకుడైన — తరిగొండ నృహరి
బీర్పు[1]చునుండగా — పెడబొబ్బ లిడుచు
నోర్పలే కా యింతి — యిలికి యిట్లనియె

దర్వు, ఆదితాళం

విడువరా! చన్ను — విడువరా! ॥పల్లవి॥
వోరి, విడువరా! పిల్లల—పిడుగువంటి బిడ్డ! ॥విడువరా!॥ ఉప॥
దయ్యమువలె బట్టి — త్రావేవు పాలన్ని
కుయ్యో మొర్రో! యింక — కుడువవద్దయ్యయ్యో! ॥విడు॥ 1
వడిగి[2] ప్రాణములన్ని — వాతికి[3] వచ్చెను
తడబడుచున్నది — తనువిప్పు దయ్యయ్యో! ॥విడు॥ 2
తరిగొండ నరహరి — దంష్ట్రల కన్నాను
బెరసిన వాడివి — పెదపులిం దయ్యయ్యో! ॥విడు॥ 3

వ అని యిట్లు పూతన యేడ్చుచుండగా కృష్ణుండు దాని ప్రాణంబులు చను బాలతో బీర్చిన, అది (వి) కృతరూపంబుగా నేల గూలిన, దా[ని రొ]మ్ము మీద నాట్లాడుచున్న, డింభకునికి కిసరు[4] దాకెనని కన్నీరు నింపుచున్న యశోద చేతికి చెలులు కృష్ణుని గొనిపోయి యిచ్చి యిట్లనుచున్నారు

---

1 'పీర్చు'కు వ్యావహారిక రూపము
2 వడుగు — కాంతి మాయు (చూ ఆంధ్రక్రియాస్వరూపమణిదీపిక, పుట 827)
3 'నోటిలోనికి' అని యర్థము
4 అంటుసోకుటవలన పసిబిడ్డలకు గలిగెడు దోషము (చూ శర పుట 177)

జంపె

కన్నీరు బెట్టకువె — కామిని యశోద !
నీ, చిన్నారి కృష్ణునికి — శ్రీరామరక్షా 1

పన్నగ నికమీద — భయమించుకయు లేదు
చిన్నారి కృష్ణునికి — శ్రీరామరక్షా 2

మన్నించు తరిగొండ — మనుజకేసరి దయను
చిన్నారి కృష్ణునికి — శ్రీరామరక్షో 3

వ అని యిట్లు చెలులు గోపెమ్మ నాదరించి కృష్ణునికి సర్వాంగరక్షణంబులు జేసి. రంత నందుండు వచ్చి వెరగుపడి పూతన శరీరంబునకు తగిన సంస్కారంబు జేయించె. నంత

శకటాసురుడు

ద్విపద కరకరి[1] నొకనాడు — కంసు పంపునను
సరభసంబున మించి — శకటాసురుండు
మురువొప్పగా గోష్ఠ — మున కేగివచ్చి
పొరిపొరి నందందు — పొంచుచునుండి
సనుల తొందరచేత — భామ యశోద
సనజాక్షు నొకదిక్కు — నైపుగా నునిచి
మరచియుండిన వేళ — మాయ రాక్షసుడు
తరిగొండ వారియైన — దందశూకాద్రి
వరుడైన కృష్ణుండు — వసియించియున్న
వరరత్న హేమ భా — స్వరమై తనర్చు
భవనంబుపోనికి — బండి చందమున
జవమున బొరలి యా — శ్చర్యంబుగాను

---

1 కరకరి — క్రూరభావము (చూ ౩౨ పుట 152)

దర్వు, ఆదితాళం

శకటాసురుడు వచ్చెనూ
కృష్ణునిపైకి, శకటాసురుడు వచ్చెనూ ॥పల్లవి॥

కకవికలై గొల్ల — గరితలు వెరగంద
ప్రకటముగను గొ — పాలుని మీదికి ॥శకటా॥ 1

ముద్దుగ కృష్ణుని — వర్ధ నాడే ఒడంర
లద్దద్దిరా! యని — దద్దిర్లగా[1] మించి ॥శకటా॥ 2

వరతరిగొండ ని — వాసుడు శ్రీశేష
గిరివాసుడై [న శ్రీ]— కృష్ణుని మీదికి ॥శకటా॥ 3

ద్విపద ఈరీతి వచ్చిన — యింద్ర కంటకుడు
శిరంబు మీరగా — బెడబెడ బొరలి
శౌరిపై రా శంఖ — చక్ర దంభోళి
సారసాంకుశ కేతు — చామర ఛత్ర
హలకులిశాది రే — ఖాంకితంబగుచు
విలసత్ప్రవాళన — వీన న్మృదుత్వ
కలితమౌ నిజపాద — కంజాత మె[త్తి
బలియు]డై బాలుడా — బండి బోదన్నె
తన్నిన నది మీయు — త్తలమున కెగసి
మిన్నక వడిగూలె — మేదిని మీద
వరతరిగొండ ని — వాసుడై శేష
గిరి వాసుడగు బాల — కృష్ణు డర్భకుని
వలె నుండె. నందుండు — వచ్చి యచ్చోట
వలగొనుచుండిన — వారి కిట్లనియె

గీ బండి నెవ్వడొ దన్నె [గోపాలు]లార!
దనర కృష్ణుండు బండిని దన్నెనయ్య!*

---

1 'దద్దిర్లు' అనునది 'దద్దరిల్లు' యొక్క రూపాంతరము
* ఇది గోపాలురు నందునితో పల్కిన వాక్యము.

బాలుడెటు దన్నగలడు ? దబ్బరలుగాక
యనుచు నందుండు నెరగండె మనమునందు

ద్విపద అంతలోన యశోద — యచటికి వచ్చి
సంతోషమున సుతున్ — చంక నెత్తికొని
రయమున తా నంగ — రక్షలు జేసి
దయ [ను జూచు]చునుండె — తదనంతరమున

తృణావర్తుడు

ఒకనాడు శ్రీకృష్ణు — నొగి తొడమీద
రకముగా నిడుకొని — రాగిల్లి చాల
ముద్దాడు చున్న ని — మ్ముగ నద్రి పోది
తద్దయు బరువైన — ధరియింపలేక
కుతలంబు మీదట — గూర్చుండబెట్టె,
నతిరయంబున కంసు — డంపగా నెగసి
వడిగొను [చును తృ] ణా — వర్తుండు మించి
సుడిగాలివలె వచ్చి — చుట్టి డింటకుని
తడయక గొంపోయె — తదనంతరమున
తడబడి యా యశో — దాదేవి లేచి
కొడుకును గానక — కూతలు బెట్టి
పడతుల నెల్ల త — ప్పక పిల్చి పలికె,

క ఇచ్చట నుండిన బాలుని
చెచ్చెర సుడిగాలి వచ్చి చేకొని చనె, నే
నెచ్చట వెదకుదు ? నీ గతి
[నచ్చ]క నేనేమి సేతు నమ్మయలారా ?

దరువు

ఏమి సేతు నోయమ్మా ?
సుతు, నెక్కడ జూతు నోయమ్మా ? ॥పల్లవి॥

యిక్కడ నుండిన — చక్కని బిడ్డను
గ్రక్కున గొంపోయె — గాలిదయ్యము వచ్చి ॥ఏమిసేతు ?॥1
తొడమీదనే యుండి — దొడ్డగ బరువైన
పుడమిపై బెట్టితి — బుడుత డిచ్చోట లే ॥జేమిసేతు ?॥ 2
ఉరగాద్రి పతియైన — తరిగొండ నరహరి
యిరవుగా నా బిడ్డ — నిచ్చితే మేలయ్యె[1] ॥నేమిసేతు ?॥ 3

ద్విపద అని యశోదాదేవి — యారట పడగ
తను గొనిపోయిన — దైత్యు నీక్షించి
గోపబాలుడు వాని — కుత్తుక బట్టి
కోపంబుతో మహా — కుధరంబుమాడ్కి
భారమై తోప న — ప్పు[నన దైత్యుం] డు
ఘోరుడనబడి నీల్గె — భూస్థలిమీద
నప్పుడు తరిగొండ — హరి దైత్యుమీద
నుప్పొంగి యాట్లాడు — చుండె నవ్వుచును

వ ఇట్లాట్లాడుచున్న కృష్ణుని చెలులు గొనిపోయి యశోద కిచ్చి అంగరక్షలు జేసి రంత

గీ అర్భకుం డొక్కనాడు తా నావులించి
వదన గహ్వ[రమందున వ] నజ జాండ
ములను జూప, యశోద తా కలవరంబు
పడుచు నందున్న సతులతో బలికె నిట్లు

యశోద భ్రాంతి

ద్విపద ఈ వింత లేమమ్మ ! — యీ చిన్ని బిడ్డ
డావులించిన వేళ — నా నోటిగుండ

---

1 ॥ మేలయ్యెను — మేలగును.

కడుపులో నేమేమొ — గనుపింప [సాగె]

పాలన్ని [యేరులై — పా] రుచు నుండె
నాపోన జాడ న — నంతంబు లగుచు
తలగక వెన్నము — ద్దల గుంపు లుండె
చెలగి యీసుతున క — చ్చిన పాలు, వెన్న
కొంచెకొంచెములైన — గొప్పలై పెరిగి
యించుకైనను హ — రించుట లేక
నాపట్టి కిట్లజీ — ర్ణంబు బుట్టించె
నీపాప డిట్లైన — నెటు వృద్ధి బొందు ?
[శ్రీమన్న] గాద్రిపై — చిరముగా వెలయు
నాపాలి తరిగొండ — నరహరి మీద
భారంబు వేసి పా — పని కేని వైద్య
మారూఢిగా జేతు — నమ్మయ్యలార ?

దరువు, ఆదితాళం

బాగా వాము వస వేంపాలి[1] — బటువు నల్లేరు గెణుపులు
వేగా కరుకైనా[2] జేసి త్రా — వింతమటరే! 1

కడుపులోని జున్ను, పాలు — కరిగి జారిపోవుటకు
బుడుతని కాముదమైన — బోతమటరే! 2

వెన్నముద్ద లరిగిపోవ — నన్నుభేదియైన దెచ్చి
పిన్నవాని కిపుడు దిని — పింతమటరే! 3

కారపుంటలు మ్రింగించి ఈ కడుపు టిసికి, వేడినీళ్ళ
భోరున బొద్దుచుట్టూరు — బోతమటరే! 4

పన్నుగ శ్రీతరిగొండ — పతిమీద భారము వేసి
చిన్ని బుడుత కీ మందులు — చేతమటరే! 5

---

1 ఈ వ్యావహారిక రూపమునకు 'వేగించవలెను' అని యర్థము
2 కరుకు — మందు దినుసును వేడిచేసి నూరిన పొడి (చూర్ణము).

ద్విపద అనగ నందొక్క వృ — ద్ధాంగన బలికె
వినవె యశోద! యీ — వెరపేల నీకు?
పాలుపొంద నీ పట్టి — బొజ్జ లోపలను
జలజజాండంబు ల — సంఖ్యలు గలవు
గనుక, నా బ్రహ్మాండ — గణములయందు
ఘనతర దుగ్ధసా — గర పంక్తు లుండు
కరమొప్ప ధవళను — కాంతుల నమరి
వరుస కైలాస ప — ర్వతములు నుండు
సుదతి! యీ కడుపులో — జూచిన పాలు
వదలని యా క్షీర — వార్ధులు గాని
చెలువొప్ప నీవు బో — సిన పాలు గావు
నెలత! యీ బొజ్జలో — నీవు జూచినవి
కొలదిమీరిన వెండి — కొండలు గాని
యలరుచు సుతుని నీ — వాట లాడించి
మొనసి యిచ్చిన వెన్న — ముద్దలు గావు
పెనుపొంద నీవేల — భీతి నొందెదవు?
వీడు బాలుడు గాడు — విష్ణుదేవుండు
చూడ చూడగ వీని — సొబగు గాన్పించు
నమ్మ! యీ తరిగొండ — వారికి వైద్యంబు
లిమ్మాడ్కి జేయుట — కెంతవారలము?
ఓయమ్మ! నీవూర — కుండు మటంచు
నా యశోదకు ధైర్య — మది జెప్పె నంత

గర్గుడు - నామకరణము

వ వసుదేవుని పంపున వ్రేపల్లెకు గర్గమహాముని వచ్చినం జూచి, యుచితాసనంబునందుంచి పూజించి, [యమ్మని]కి నందుం డిట్లనుచున్నాడు

జంపె

ఓమహామౌనీంద్ర! — యో సత్కృపాసాంద్ర!
మా మంద కిపుడు ప — వ్మితముగా మీరా 1

ఘనకృపను వచ్చినం — దున కృతార్థుఁడనైతి
ననఘ! కారణములే — కను పెద్దవారూ 2

కోరి మాయట్టి సం — సారుల గృహంబులకు
కారణం బే [దైన — కలుగకను] రారూ 3

వారు వచ్చిన శుభము — వచ్చు గావున, నిటకు
మీరు రాగా మాకు — మేలు దనరారూ 4

తరిగొండ నృహరి వర — తనయులగు బాలులకు
వరుతెన్న నామకర — ణము జేయు డిపుడూ 5

వ అని నందుండు పలికిన విని గర్గుండు సమ్మతించి యథావిధిగా నామకరణంబు సాంగంబు గావించి, మొదట రోహిణీ కుమారుని జూచి యిట్లనుచున్నాడు

ద్విపద. కూరిమి విను నంద — గోపక! వేడ్క
నీ రోహిణీ పుత్రు — డిరవంద జనుల
రమియించు[1] గావున — రామాఖ్య నొనరు
కమనీయ గర్భ సం — కర్షణంబునను
నమర సంకర్షణుం — డను పేర నమరు
ప్రమద మొప్పగ మహా — బలశాలి గనుక
బలభద్రు డనుపేర — ప్రఖ్యాతి బొందు
పొలుపొంద వినుము నీ — పుత్రుడు మున్ను
ధవళ లోహిత పీత — తనువులు దాల్చి
భువి మీద నిప్పుడు — పురుహూతనీల
కృష్ణ వర్ణుండౌచు — క్రీడించు కతన
కృష్ణాఖ్య నమరు మి — క్కలి వసుదేవ
వరపుత్రు డౌటచే — వాసుదేవాఖ్య
కరమొప్పు, బహువర్ణ — కలిత రూపముల
నిరవందు గనుక న — నేక నామముల

---

1. 'ఆనందింపజేయును' అని తాత్పర్యార్థము.

మొరయునంచు (వ)చించి — మీర శ్రీ సుతుం
కరుణచే శోకాబ్ధి — గడతుం రీ ఘనుడు
సరవి నారాయణ — సముడని తెలుప
ననఘాత్ముడగు నందు — డానంద మొందె
చనియె గర్గుడు నిజ — స్థానంబునకును
వర తరిగొండ ని — వాసుడై శేష
గిరి వాసుడగు బాల — కృష్ణుండు, బలుడు
అచ్చట పెరుగగా — నా మందలోన
హెచ్చిన గోగణం — బిచ్చిన పాలు
పిండి, కమ్మగ గాచి — పేర బెట్టికొని
దండిగా ప్రొద్దున — దనరు వేడ్కలను

గోకులము - శ్రీకృష్ణుని దుడుకులు

దర్వు, మధ్యమావతి రాగం, ఆదితాళం

పెరుగూ చిలుకుదురు గొల్ల చెలులు
ప్రొద్దూ ప్రొద్దూన, పెరుగూ చిలుకుదురు గొల్లచెలులు ॥పల్లవి॥

కర కంకణములు — ఘలు ఘల్లన, ముం
గురు లల్లాడగ — సరభసముగ నిటు ॥పెరుగూ॥ ॥అ.ప.॥

చలువా చీర[లు] — తెళతెళ మనగా
పసిడి కాసె దా — బంటి రవికలు నిగనిగమనగా
కులుకుచు బెళుకుచు — కొప్పుల విరిసరు
లెలమిని గదలగ — నెంతో ముదమున ॥పెరుగూ॥ 1

నురుగూ లుప్పొంగి — పై పై నెగయూ
ఆలోని వెన్న, మెరుగూకవ్వముల — నిండా నొరయూ
పొరి పొరి కవ్వం — బులు కుడి యెడముల
నరుదుగ బిర బిర — దిరుగగ ముద్దియ్యుఘవ్వ ॥పెరుగూ॥ 2

తరిగొండ నారా — సింహుడైనా
శ్రీ వేంకటాద్రి, వరునీ బాడుచు — భక్తితోనా
మురువలరగ కుచ — ము౦ భారములకు
నరిమురి మధ్యము — లసియాడగ, తగ ॥పెరుగా॥ 3

ద్విపద తరుణు లీ విధమున — తమ యిండ్లలోను
పెరుగు జిల్కెడివేళ — బిసరుహాక్షుండు
అచ్చుట నందరి — కన్ని రూపముల
హెచ్చి కన్పింపుచు — నింతుల జూచి
యెత్తు కొమ్మని చేతు — లెత్తుచు, నగుచు
నెత్తి ముద్దాడిన — హేలావతులకు
మరులు బుట్టింపుచు — మర్మస్థలంబు
లెరిగి యంటుచు, నేమి — [యెరు] గని వాని
వలె నందు తరిగొండ — వాసు డా చెలుల
నలరించి పలికె నె — య్యమున నిట్లనుచు

దర్బు, ఆదితాళం

మీ యిండ్లా కిటు వొత్తినే! నే — మీ గుట్లన్ని జూత్తినే! 1
నా యెరా దయవుంతారా? యిక — నన్ను మీ రెత్తుకుంతారా? 2
బెల్లము, పండ్లు నిత్తారా? [మీ] — పెరుగంతా దాగిత్తారా? 3
వెన్నాముద్దా లిత్తారా? నా — వేరుకలన్ని జూత్తారా? 4
పాచాలు[1] దాగిత్తారా? మీ — పరుచూల నా కిత్తారా? 5
తరిగొందాలో వుంతానూ బి — ద్దాభా చానా గంతానూ 6

క ఆని ముద్దుమాట లాడుచు,
ననబో[డు]లు జూడ నందు నానావింతల్
దినదినమొప్పగ జూపుచు
వనిగొన నొకనాడు గొల్లపడుచుల కనియెన్[2],

1. 'పాలు' అని యర్థము. ఈ పద మీయర్థమున బాలకృష్ణుని పల్కులలో ఈయక్షగానమున పెక్కుచోట్ల ప్రయోగింపబడియున్నది
2. 'గొల్లపడుచులకు+అనియెన్' అని విభజనము.

ద్విపద పరుములారా! జ్ఞాన — పత్తిరి నూరి
పొరి జేసి పాలలో — బోసి, రాయపొరి
చక్కెర[1] వేసి యి — చ్చుట నందలమును
చక్కగా తరిగొండ — చామి కర్పించి
యందల మది దాగి — యానంద మొసగ
నెందెందు బోక నిం — దాత్తారుదామె ?

దర్వు, ఆదితాళం

ఆవేశ మారుదామా ?[2] తల లూచుకుంతా
ఆవేశ మారుదామా ? ॥పల్లవి॥

ఆవేశ మారుతావుంతే — నపురు మన కన్నులకు
శ్రీవై కుంత మెదులుగాను — చెలగి కానవొత్తుందిప్పు
॥రావేశ మారుదామా ?॥ ఉప ॥

మీపెద్దవారు దూ! మాయ — మ్మతో పొల్లుమాతలు జెప్పి
యీపట్ల నన్ను గొత్తించే[3] — రిందు చద్దుచేయు కిపు ॥రావేశ॥ 1
జంతగా నందలము మూల — యింతిలో జేరి యచ్చోత
కంతకుల కెప్పాలికి — కనుపరకుంద దాక్కోని ॥యావేశ॥ 2
వెలగి తరిగొంద నర — చిమ్మచ్చామి పాతలన్ని
పలునారు చొగచుగాను — పొలుకుంత, నాలుకుంత ॥ఆవేశ॥ 3

క అని జ్ఞానపత్రి చూర్ణం
బును, శర్కర, పాలు గలిపి పూబోణులకున్
వనరుహనేత్రుడు ద్రావిం
చిన ద్రావుచు చెలులు లేచి చెలువము మీరన్

1 రాయపురిలో తయారగుచుండిన నాణ్యమగు చక్కెర దీనికి నేడు 'బూరాచక్కెర' యని వ్యవహారము
2 'శివమెత్తినట్లు ఒళ్లు మరచి ఆడుట' అని యర్థము
3. 'కొట్టించేరునుమా!' అని ముందుజాగ్రత్తతో గూడిన హెచ్చరిక.
4. గంజాయి.

వ అప్పుడు శరీరంబులు మరచి వారు తమలో [దామి] ట్లనుచున్నారు

దర్వు

నే నెవరే ? మరి — నే నెవరే ? ॥పల్లవి॥
నానా వింతలు — మానక చూచితి
నే నెవరే ? మరి — నే నెవరే ? ॥అ ప॥
వొళ్లు దెలియ౼లే — దుండే దెప్పటనే ? ॥నే నెవరే ? ॥ 1
ఆకాశంబున — కరిగేట్లున్నది ॥నే నెవరే ? ॥ 2
తరిగొండ నృకే — సరివలె నైతిని ॥నే నెవరె ? ॥ 3

గీ ఏమె మే [మి] ప్పు డంటి మో యింతులార ?
మే మని [నదే] మి చెప్పరె మెలతలార ?
వింటి మవియేమొ తెలియరె వెలదులార ?
తెలివి యిట్లైనదేమకో తెరవలార ?

దర్వు, ఆదితాళం

ఇదిగోనే వైకుంఠమూ — హెచ్చిందే వైకుంఠమూ 1
అదిగోనే కైలాసమూ — హరుడున్న నివాసమూ 2
స్వర్గలోక మదిగోనే ! — సత్యలోక మదిగోనే ! 3
వీడుగోనే ! యజుడూ — వాడుగోనే ! రుద్రుడూ 4
తరిగొండ నృసింహుడూ — తాండవమాడుచున్నాడూ 5

వ అని యొగిరెగిరి గంతులు వేయుచు, వికావిక నవ్వుచు వీధి వీధి పరువులు బారుచున్నం జూచి, వికావిక నవ్వి కృష్ణుం డిట్లనుచున్నాడు

దర్వు (జావిడి), ఆదితాళం

చింగు చింగూన దాటూచు — చీరాలు విరిచివేచి
బంగిబాయి తొత్తులార ! — పలువెత్తాకురే ! 1

మీా పెద్దవాండ్లా జూచితె — మిమ్ము బత్తి కొత్తుతాలు
నా పెద్దవాండ్లిది వింతె — నన్నూ దిరతారూ 2

తరిగొందా మాచామితోరె! — వురకావద్దీరాకు వొచ్చి
పరగా మూాలయింతిలోనె — పాచుకుందారె![1] 3

క. అని పడుచుం దోడ్కొని చని
మన మలరగ నొక్కమూాలమందిరమున జే
ర్చిన, మేనులు దెలియక నం
దొనరగ నిర్వాణులగుచు నుర్వీస్థలిపై

గీ. నిదుర బోవుచునుండగా నెలవర్లు
డచ్చటికి వెన్నముద్దలు దెచ్చి దేహ
ములను హత్తించి, ఎల్లుల మొనసి చుట్టు
విడిచి, యిల్లిల్లు జొరబడి వెన్నుడంత

వ దధిక్షీర నవనీతంబులు మెక్కి, కొల్లబెట్టి కుండలు బగులగొట్టి, బహు విచిత్రంబులైన దుడుకులు జేయుచున్న, గోపసతులు కృష్ణునితో నిట్లను చున్నారు

దరువు, ఆదితాళం

యాలా చట్లచిచితీవి గోపాలా?
శాల, గోలాతో కొట్టేమూరా గోపాలా! 1

మాయిండ్ల కింక రాకు గోపాలా!
యిది, మీా యమ్మాతో జెప్పేమూ గోపాలా! 2

తరిగొండా హరితోడే గోపాలా!
నిన్ను, తరిమీ కొట్టకపోము గోపాలా! 3

వ అని బెదిరించిన, కృష్ణుండు వారితో నిట్లనుచున్నాడు

---

1 'పరుండుదము రండు' అని యర్థము 'పచ్చుకొను' అను శబ్దపల్లవము దీనికి మూలము ఇది 'పడుత్తుక్కో' అను తమిళ పదమును పోలినది

2 ఈ శబ్దమునకు 'దిగంబరులు' అను అర్థము వ్యవహారములో (చిత్తూరు మండలమున) గలదు

దర్వు, ఆదితాళం

మాయమ్మాతో జెప్పతారతె ?
వో తొత్తులారా ! మాయమ్మాతో జెప్పతారతే ? ॥పల్లవి॥
మీ యిండ్లాకు నె వొత్తేను — మీ చొమ్మెంతా బోయెను ?
॥మా యమ్మాతో జెప్పతారతే?॥ ॥ఉ ప॥

కొత్తా వత్తా రత్నైతె మీ — గుత్తూలన్ని బైలుజేసి
రత్తూబెత్తి మీ యిండ్లాలో — రాయదొంగనై వుంతాను
॥మా యమ్మాతో॥ 1

దెమ్మాల[1] కెల్లానూ మొదటి — దెమ్మానాని వాకు వెప్ప
కొమ్మాని పెట్టక నంతా — గోరాదెమ్మాల[2] కొప్పించి
॥మా యమ్మాతో॥ 2

తరిగొందా దెమ్మా నైవ్వనా నా — దాచ్చిన్న్యాము లేదంతారు
వొరచే మీ గోడదేవళ్ల — సీదానే వుమ్మేశిపోతా
॥మా యమ్మాతో॥ 3

ద్విపద అని వాళ్ల కల్లోల — నుచ్చట జేసి
పనిబూని వేల్పుల — నైవ తా నుమిసి
దుడుకు లెన్నో చేసి — దుడదుడ నురికి
తడయక కృష్ణుండు — తనతల్లి చెంత
జేరి యుండగ, గొల్ల — చెలులెల్ల గూడ
యూరకే శ్రీకృష్ణు — నుప్పతింపుచును

---

1 దేవమ్మలు — దేమ్మలు — దేమ్మాలు — దెమ్మాలు — ఇది దీని రూప విస్తృతి క్రమము 'దేవమ్మలు' అనగా స్త్రీ దేవతలని శబ్దార్థము గొల్లవారు తమ యిండ్లయందొక గోడపై గంధము, పసుపు, కుంకుమల బొట్లతో గుండ్రని దేవతాకృతులను చిత్రించుకొని యుందురు ఆ దేవతాకృతులకు 'దేవమ్మ'లని, 'దేవు'ళ్లని, ఆ గోడకు 'దేవమ్మల గోడ' లేదా 'దేవుళ్ల గోడ' అని వ్యవహారము 'దేవమ్మలు' అనునది మహతీవాచకమేయైనను, అది సమస్త దేవతలకు సూచకముగా వాడబడుచుండును
2 'గోడదేవమ్మలకు' అని యర్థము
3 'ఉ కృతేనితనముచేత ఆడిపోసికొను' అని యర్థము (చూ శ ర పుట 92).

అదర పిల్లలకు దే — హముల నొప్పించి
పడి తెల్వి లేకున్న — పడుచుల జూచి
గొబ్బున నాపిల్ల — కున్నల దో
తబ్బిబ్బుపడి తట్టి — తట్టి బిడ్డలను
కుదురుగా తామెత్తి — కూర్చుండ బెట్టి
'యిది యేమి వచ్చె ? మా — కెరిగింపు' డనిన
నిడిబడి నవ్వుచు — వెక్కిరింపుచును
పడుచు లందరు తడ — బడి తరిగొండ
హరిని బెంకొని యాట — లాడి సోలుచును
పరగ తల్లుల జూచి — పలికి రిట్లనుచు

ఆ.వె పాసగ కృష్ణు డేమొ పాడిదెచ్చి పాలలో
తాను గలిపి మాకు ద్రావ నిచ్చె
నందుమీద మేను లెందుండు టెరుగరా
దెవరు నేము ? మీర లెవ్వరమ్మ ?

వ అని పలికి(న) పడుచులకు బలాత్కారంబుగాచే లంబులు గట్టి, యిలు వెడలనియ్యక వాకిండ్లు బిగించికట్టి తమలో దామిట్లనుచున్నారు

దరువు (శావిడి), ఆదితాళం

చిన్నావాడనుచు ముద్దు — జేసి గోపిదేవీసుతుని
మున్నూ లాలించినది మనకు — మోసమాయెనే । 1
వెన్నా మెక్కి, పాలుపెరుగు — పన్నూగ త్రావి, కుండ
లన్నీ పగలగొట్టె నేడా — చిన్నీ బిడ్డడే । 2
యీ పడుచులాకు మందు — లేమి బెట్టి పోయినాడా ?
లేపినా బిడ్డా లిదేమె — లేవకున్నారే ? 3
యిప్పు డెంతాలేదని[1] యీ — తప్పుగాచి యుండరాదు
తెప్పనా గోపెమ్మా కిది — జెప్పివత్తామే । 4
తరిగొండా నారసింహుడు — లానని దేవళ్లమీద
నెరుగ కుమ్మేసుటాకు[2] స — హింతూ రటరే ? 5

1 'ఎంతో లేదు' అనగా 'ఎక్కువగాలేద' అని యర్థము
2 'ఉమ్మివేయుట'కు మాండలిక రూపము

గోపికల ఫిర్యాదు

ద్విపద అని గోపభామలు — నందరు బోయి
మొనసి యశోద ని — మ్మగ జూచి యనిరి
ఈ పాప మేమమ్మ ? — యింతి గోపెమ్మ !
పాపడే ననుచు నీ — బాలుని మేము
ముద్దాడుచుంటిమి — మొనసి యిన్నాళ్ల
పద్దుతో దుడుకు ల — పారంబుగాను
తొడరి చేసినను నీ — తో జెప్పలేక
ఎడరార[1] నెంతలే — దనుచుంటి మిపుడు
మాకే యసాధ్యుడై — మాపాలు పెరుగు
వీకతో త్రావె — వెన్నంత మెక్కె
పరగ కుండలనెల్ల — ఎగుర నడంచె
సొరిదిగా మాపడు — చుల కేమొ మందు
పావనమ్మైనట్టి — పాలలో గలిపి
త్రావించినాడట ! — దానిచే వారు
సర్వంబు మరచి వ — స్త్రముల వర్జించి
నిర్వాణులై నేల — నిద్రింప జూచి
తగ వెన్నముద్ద లం — దరి శరీరముల
బెగడు నొందక మెత్తి — పిల్లి కున్నలను
వారిమీదికి దోలి — వచ్చినా డిటకు
మీరి పిల్లులు వారి — మేనుల నిండ
తిరిగియాడుచు వెన్న — దినుచున్నగాని
యెరుగరు దేహంబు — లీ వేళకైన
పెనుపొంద నీ బిడ్డ — బెట్టిన మందు
కనువంద విరుగుడే — మది నీవు దెల్పు

---

1 'అడరు + అరన్' అని విభజనము అడరు = ఒప్పు (చూ. సూ. ధా. అం. నిఘంటువు, ప్రథమ సంపుటము, పుట 108)
'ఒప్పారగా' అని యర్థము

తరిగొండ హరియైన — తనకు వెన్నంత
విరివి నియ్యక గోడ — వేల్పుల కిచట
పెనుపొంద గూరలు — ద్రించితి రనుచు
పనిబూని వేల్పుల — పైన తా నుమిసె
నిపుడు ప్రాయశ్చిత్త — మేమి జేయుదుము ?
నిపుణతతో దెల్పు — నీవు గోపెమ్మ !

వ అనిన విని యశోద యిట్లనుచున్నది

ఝంపె

నాబిడ్డ డిందె యు — న్నాడు, మందులు దెచ్చి
యే బుడుత డటు వారి — కిచ్చినాడమ్మా ? 1
కడగి వేగమె యెర్ర — గడ్డల రసము, చల్ల
పడుచులకు ద్రావించ — బ్రదికించరమ్మా ! 2
పనిబూని వేల్పుల — పై నెవ్వ డుమిసెనో
మొనసి గంజరము[1] ని — వ్వుగ జల్లరమ్మా ! 3
పాల గోడలు గడిగి — సొరి గంధపు బొట్లు
పూలతో హత్తించి — పూజించరమ్మా ! 4
మిపాలు ద్రాగుటకు — మీవెన్నలను దినుట
కీ పాపనికి వుట్టు — లెట్లందునమ్మా ? 5
అలర మా తరిగొండ — వారి సాక్షిగానె మది
తెలియకను మీరుప్పు — తించవలదమ్మా ! 6

ద్విపద అన విని కాంత లి — ట్లనిరి గోపెమ్మ !
వినుము మావుట్టులు — నీ డందగలడె ?
యని యంటె వది నిజ — మగు గాని, వీడు
మునిమువ్వులై వచ్చి — మొనసి చేతులకు
వుట్టు లందకయున్న — నుపమగా రోళ్ళ

1 గోమూత్రము ఈ యర్థమున 'గంజర' మను పదము ఈ నాడును చిత్తూరు మండల మున వ్యవహారములో నున్నది

నుట్టుల క్రిందికి — నూకించి త్రోసి
యా రోళ్లమీద తా — నవలీల నెక్కి
భోరున వెన్న తె — ప్పున మెక్కి, పాలు
ద్రావి కుండలనెల్ల — ధరణిపై గొట్టు
నా విధ మెరిగి యే — మన నోరురాక
యూరకే లాలింపు — చుంటి మిన్నాళ్లు
నేరుపుతో పీడు — నేడు వారింటి
తలుపు మెల్లనె తీసి — తా లోని కరిగి
వలనుగా నూచిన్న — వాండ్లకు తనకు
పుట్టి యుందకయున్న — నొకగంప దెచ్చి
పుట్టి క్రిందికి ద్రోసి — యుపమగా గంప
పైన పీటలు బేర్చి — బాలుని దాని
పైనిల్పి తా వాని — పై నెక్కి, మీరి
కుండలో చేబెట్ట — గూడక పాల
కుండ రంధ్రము జేసి — గునిసి వాయూర
బట్టి త్రావుచు జొక్కి — పరవశత్వమున
గట్టిగా మొలనున్న — మంట వాయింప
గుట్టుగా పొంచి యా — కోమలి బోయి
పట్టబోయిన దాని — పై బడి దుమికి
కట్టల్కతో పాలు — కనులలో నుమిసి
కొట్టి, గట్టిగ దాని — కుచముల ప్రచ్చి
యుచ్చటజేరి యే — మెరుగని గతిని
ముచ్చట జేసీని — ముచ్చు చూపులను
తరిగొండహరి యింత — దంటతనంబు
నెరవాదియై చాల — నేర్చినాడమ్మ!

వ అనిన విని యశోద గోపకాంతలతో నిట్లనుచున్నది

ఆ వె. నన్ను గన్న తండ్రి నిన్ని చందముల పీ
రుప్పతింపవలవ దుద్దవిడిని[1]

1 'ఒక్కమ్మడిగా' అని యర్థము

మీరు పల్కినట్టి మెండుపనుల్ సేయ
బాలు డేగునటరే ? భామలార !

వ అనిన విని గోపాంగన లిట్లనుచున్నారు

దరువు

బాలుడా ? వీడూ బాలుడా ? ॥పల్లవి॥

తేలూల గొనితెచ్చి — తెరవలా తొడలలో
నేలాగో గరిపించి — యెగురులాడించును ॥బాలుడా ?॥ఉ.ప॥

సోడీమిగా స్త్రీలు — పురుషూలు జతగూడి
వేడూక నుండిన — వేళ నక్కడ జేరి
వాడి జేయుచు పెద్ద — కోడే పాములు విసరి
యూడా వారల నడుమ — నవలీలగా నీచు ॥బాలుడా? ॥ 1

చాలా నింద్రదపు హేంద్ర — బాలాములను నేర్చి
బాలామణుల నెల్ల — లాలించి రతికేరి
మేలిమిగా నల్పే — లీలాల జూపుచు
చీలల్లా ![1] సిగ్గూలు — జెరుచుచుండును వీడు ॥బాలుడా?॥ 2

తరిగొండహరిని న — న్నెరుగిరా ? యని వచ్చి
త్వరగా మాయిండ్లలో — జొరబాడి, పెద్దవాం
డ్లరసీ దించగలేని — బరువు కుండలు దెచ్చి
వెరువకా వెన్నంత — వేవేగ దినివచ్చు ॥బాలుడా? ॥ 3

ద్విపద మరి యదియును గాక — మా పొరుగింటి
తరుణి మజ్జిగ చిల్క — తరి గని పోయి
వెనుక నుండగ, నది — వెన్నదీయుటకు
ఎనిబాని వంగగా — భళి ! భళి ! యనుచు

---

1 ఇది ఏవగింతను సూచించెడి ధ్వన్యనుకరణశబ్దము

ఏగపోగాముల జేయు — మల్లాడి దాని
దిగువటు బడద్రోసి — తినివచ్చె వెన్న,
కామిని యదిపూర్ణ — గర్భిణి దాని
పై మించిపడి యుల్ల — పనికె నా జారగ
'చూలాల నన్నంట — జూడకు' మనిన
'బాలుడ నేను త — త్పద్ధతి యెరుగ,
చూ లెట్లు లైతివి ? — సూచింపు' మనుచు
కేలచే గరగించి — కెమ్మోవి గరచి
మాయమాటల బలు — మచ్చిక చేసి
పోయినా డిట్టి యు — ద్భుత మెందు గలదె ?
తరిగొండ హరియైన — దండశాకాద్రి
వరుడు మెచ్చునె యిట్టి — వగలు చేసినను ?

(వ అనిన విని యశోద వారితో నిట్లనుచున్నది)

ద్వి. ఇంతులార ! కృష్ణు నీ రీతి నిందించి
పలుకదగునె మీకు భయములేక ?
ఆటలాడు బుడుత డటకు వచ్చిన, వాని
తప్పగాచి మీరు తాళుకోరె !

(వ అనగా విని గోపిక లిట్లు పల్కుచున్నారు)

దర్వు, రేగుప్తిరాగం

తరుణిరో ! మే మెట్లు — తాళుదుమమ్మా ?
యెట్లు తాళుదుమమ్మా ?
తామరసాక్షున కిది — తగునటే వోయమ్మా ? ॥పల్లవి॥

మురియుచు మురియుచు వచ్చి — మోహాంధకారమున హెచ్చి
పరగా మాగుట్లన్ని కృష్ణుడు — బట్టబయలుగా జేసి వచ్చె ॥తరుణిరో॥ఉ ప॥

సుదతిరో! చిన్నివాండ్ల — చూచినామమ్మా!
మేము చూచినామమ్మా!
యిదిగో! యింతా పుత్రాతుని — యెందూ గానమమ్మా?
మదమత్తుడై వీడు నేడు — మంద కరిగిన నాజోడు
మురిత నేరినాడే! — ముచ్చువాడే! మోసకాడే! ॥తరుణిరో!॥ 1

మనువు బొయ్యెడి చిన్ని — మగువాల సొక్కించి
మనసిజాని కేళి దేల్చి — మర్మము భేదించి
వెనకసారి యాచందమ్ము,జనులు — వినవీన చాటించి
మనువు జెరిచినాడే! — మహిమవాడే! మచ్చరీడే! ॥తరుణిరో!॥ 2

నలినాక్షి! తరిగొండ — నారసింహుడైతే
కొలువుండి ఏచే ప్రెమొక్కించు — కోవాలె దొరైతే
తులువాతనమున నింత — దొమ్మి జేసితే మాకెంత
యెలమి గలుగునమ్మా? — యేమె కొమ్మా? యెట్లనమ్మా?
॥తరుణిరో!॥ 3

ఆ వె గంప బోర్లవేసి, ఘనపీఠములు పైన
బర్చి,[1] దానిమీద పిన్నవాని
నిలిపి, వానిమీద నెరి నెక్కి యుట్లంది
పాలుద్రావు వీడు బాలుడటవె?

వ ఆనిన విని యశోద నవ్వి కృష్ణునితో నిట్లనుచున్నది

జంపె*

వంచించి నన్నులమ — రించి బుడుతనిమీద
మించి యెక్కినది నిజ — మేనటర కృష్ణా? 1

1 బెట్టి — అని యుండిన యతిభంగము కాకుండెడిది

* ఇందు యశోదాకృష్ణుల సంవాదము కలదు

పిలందలును వొత్తి — పోటు బుత్తించి యిప్పు
రూలికె జెప్పుచు — న్నాలు గోపెమ్మా! 2

దాని పాలే త్రావి — దాని కన్నులనింఛ
పూని యుమిసినది నిజ — మేనటర కృష్ణా ? 3

సలవితో తలిగొంద — చామితోరే! వీయు
పలగ జెప్పినవి ద — బ్బులవె గోపెమ్మా! 4

వ అని పలికిన బుడుత నెత్తి ముద్దాడి, యశోద గోపికలతో నిట్లనుచున్నది

ఆ వె నవ్వు లంతెగాని నాబొజ్జకందవా
డిన్నిపనులు జేయ నెరుగునటరె ?
విూర లుప్పతించ కూరకె, నాబిడ్డ
తప్పులన్నిగాచి తాళుకోరె!

(వ అనిన విని గోపవనితలు యశోదతో నిట్లనుచున్నారు)

దర్వు, కేదారగౌళరాగం

ఎట్లు తాళుదుమో యమ్మా ? యశోదమ్మ!
(మే), మెట్లు తాళుదుమో యమ్మా ? ॥పల్లవి॥

యెట్లు తాళుదుమమ్మ ? మ — మ్మేమేమొ జేసి యీ
పట్ల గోపాలుడు — బలుదుండగీడయితే ॥ఎట్ల॥అ ప॥

జలక మాడుచు నొక్క — జవరా లుండుట జూచి
చలమూన నచటికి — జని, గనియుచు దాని
విలసితాకృతి మెచ్చెనే! నా భార్య వీ — వే నని వ్రాకుచ్చెనే! మెల్లగా దాని
కలసే పనికి జొచ్చెనే! అట కోపింప — గా కుచముల వ్రచ్చెనే! యశోద!
॥ఎట॥ 1

అట్లాడవచ్చి మా — పుట్లపై కెగబ్రాకి
చట్లలోపలి వెన్న — సంతోషమున మెక్కి

చట్నుంద పరవేసెనే! మా పడుచూల — జతగాడే నని డాసెనే
వూరకే వారి
గుట్టు బయలు జేసెనే! యిదే నుంటె — కొట్లాటలకు దీసెనే! యశోద!
॥ఎట్ల॥ 2

తరిగొండ నరహరి — తను జూడగా సూరి
తరుణాల బట్టుట — తగదింక నిచ్చోట
దొరయై [యుండరమన] వమ్మా! యిప్పుడు జేసే — దుడుకులు
సరిపోవమ్మా!
నీ కొడుకుకు
నరబుద్ధి నేర్పవమ్మా! మాతో నీవు — వాదింపవలదమ్మా! యశోద!
॥ఎట్ల॥ 3

ద్విపద ఎంనాగ వినవమ్మ! — యిది యొక వింత
తలకొన్న వేడ్కతో — దంపతుల్ గూడి
నిదురింపుచుండగా — నిన్నటి రాత్రి
పదరుచు దొడ్డిలో — పసుల నన్నిటిని
పైరులపై దోలి — పసు లార్పటింప
వారించుటకు మగ — వా డందు జనగ
తానింటిలో జేరి — తత్సతిరీతి
మీనాంకకేళి కా — మినితోడ బెనగి
యుఱ్ఱు వెల్వడ, నాల — నెల్ల మరల్చి
వల్లభు డచటికి — వచ్చిన, దాను
వానికి గనుపడి — వంచించి యురికె
నానాతి జారిణే — యని వాడు దిట్టె
వరతరిగొండ ని—వాసు డిట్లైన
నిరవుగా నిచట మే — మెట్లోర్తుమమ్మ ?

వ అనిన విని యశోద కృష్ణునితో నిట్లనుచున్నది

దరువు,* ఆదితాళం

ఆ యింటికి చీకటిలో నీ వెటు — పోయినావురా కృష్ణా ?
నీ, వెటు పోయినావురా కృష్ణా ? 1

వోయబ్బా ! చికటిలో నే — బోవుదునతవే గోపెమ్మా ?
నే, బోవుదునతవే గోపెమ్మా ? 2

ఆ యింటిల్లాలిని గూడితివట ! — యది యేమిర శ్రీకృష్ణా ?
మరి, యది యేమిర శ్రీకృష్ణా ? 3

ఆ యింతిల్లాలిని గూరుతు పే[1] — రది యెత్తనె గోపెమ్మా ?
మరి, అది యెత్తనె గోపెమ్మా ? 4

పేలిమి పైరులపై పొరుగావుల — తోలితివటరా కృష్ణా ?
నీవు, తోలితివటరా కృష్ణా ? 5

వోలల్లా ! తరిగొండ చామితో — రుత్తమాత గోపెమ్మా !
యిది, వుత్తమాత గోపెమ్మా ! 6

వ అనిన విని యశోద గోపికలతో నిట్లనుచున్నది

ద్విపద ఓ యమ్మలార ! యీా — వుత్త నిందలను
నాయన్నపై గట్ట — న్యాయంబుగాదు
నెలవుగా మాట్లాడ — నేరని బిడ్డ
బలవంతుడై యింత — పని జేయగలడె ?
పొరి చీకటిని జూచి — బూచని చాల
వెరచు నా బిడ్డడు — వింతగా రాత్రి
సమయమం దచటి కే — ఛందాన వచ్చు ?
భ్రమయక పశువుల — బట్టి తానెట్ల
పలుపుల వదిలించి — పైరులమీద
నులుకక నెటుదోలు — మత్సాహ మెనగ ?

* ఇది సంవాద దరువు యశోదాకృష్ణుల సంవాద మిందు కూర్పబడినది

1 'కూరుచు పేరు'నకు వ్యావహారిక రూపము 'కూర్చెడు దండ' అని యర్థము.

నా యింటి మగవాని — నవల జోనిచ్చి
యా యింటి యిల్లాలి — నపుడెట్లు గూడు ?
నిట్టి ముద్దుల పాప — డెందైన సతుల
బట్టు నేర్చునె ? పట్టి — పాపంబు గాక
జవ్వనులార ! మీ — సటమాట[1] విన్న
నవ్వడె తరిగొండ — నరమృగేశ్వరుడు ?
పోరి మ మ్మారడి — బొందింప వలదు
పోరె మీ యిండ్లకు — పూబోణులార !

(వ ఆనిన విని గోపకాంత లిట్లనుచున్నారు)

గీ అమ్మ గోపెమ్మ ! మామాటలన్ని నీవు
కల్లలంటివి, మంచిదిగాని, మేము
పోయెదము, నీవు కొడుకును మాయెడలకు
పరువు వారుచు రానీక[2] భద్రమింక

వ అని పలికి గోపకాంతలు తమ యిండ్లకు జేరి, రంత కృష్ణుండు యశోద వెంత వుండినట్టె వుండి గోపకాంతల యిండ్లకు బోయి అనేకంబులైన దుడుకులు జేసి, తనయీడు గోపకన్యలతో నిట్లనుచున్నాడు

దర్వు, ఆటతాళం

చిత్రబత్రికాయ — చేతూం నారుచు
నాత్తారుదామె — అత్మాచ్చులారా ![3] 1

కూచుంది గురుగూరు — గుంతమూరుచు, తల
లూచుదామా — వో చెలులారా ! 2

---

1 కపటపు మాట (మా శ.ర. పుట 772)

2 'రానీకు' — అనుటకు వ్యావహారిక రూపము

3. 'అత్మాక్కులారా !' — అను సంబోధనకు బాలభాష.

పత్తూగ తరిగొంద — పతి జార మీ రొమ్ము
లొత్తూదునా — నో చేరెలారా! 3

ద్విపద పెద్దవాం దొత్తారు — పెరతింతిలోను
చద్దు జాయక మూల — జతగూరుకోని
ఆరుమొగుందాత — లాత్తారుదాము ?
మీరు నా పెందాలు — మీకల్ల పనుల
నేరుపుచుంతాను — నే మీ మగరను
తరిగొందహరితోరె! — దాగిపోవద్దు
పెరిమెతో మిము ముద్దు — బెతు కుంతానె

దరువు, ఆటతాళం

పరుచులారా! రారె — పండ్ల [గోయు] దాము 1
యిక్కరక్కర బొమ్మ — రిందు గరదాము 2
ము ద్దాగ చంచార — ములను జేతాము 3
తరుచుగ ముద్దుబి — డ్డలను గందాము 4
తరిగొందహరి పేరు — తగ బెత్తుదాము 5

ద్విపద. అని చిన్నికన్నెల — నాదరింపుచును
మనసిజ కేళి స — మ్మతిని దేల్చుచును
పనిబూని యువతుల — బట్టి నవ్వుచును
చెనకి గారడములు[1] — జేసి చొక్కుచును
ఒక యింటిలో నాడి — యొక యింట బాడి
యొక యింటిలో నవ్వి — యొక యింట దిట్టి
యొక యింట మృగఘోష — మొనరింపుచుండి
యొక యింట పక్షి పుం — జొక్కుల దనరి

---

1 ఇది 'గారుడ' శబ్దము యొక్క వికృతి 'మాయ, కపటము' — అను అర్థములలో నిది రూఢి గాంచియున్నది 'గారడి' యను పదము దీనినుండి యేర్పడినదే.

పాలెల్ల చిల్లాడి[1] — భావుల గూడి
చేలంబులను జించి — చెలరేగి మించి
వెన్నముద్దలు మెక్కి — వేడ్కతో జొక్కి
పన్నుగా చట్లన్ని — పగుల నడంచి
లోగక హల్లక — ల్లోలంబు జేసి
యా గొల్ల గరితలు — యందొక్కదాని
బట్టిన నది భయం — పడి తన యత్త
నట్టట్టు జనుగుచు — నపు డిట్టు బిలిచె

దరువు, పంతువరాళి రాగం, ఆటతాళం

ఓ యత్తా రావమ్మా! వోహో — హో యత్తా రావమ్మా! ॥పల్లవి॥
వో యత్త రావమ్మ! — మాయగా నిచటికి
తోయజాక్షుడు వచ్చె — దొంగతనము సేయ ॥వో యత్తా॥అ ప॥
ముద్దియ్యమని వచ్చి — మోమెల్ల గరచూచు
హద్దు తప్పి కళ — లంటూచు నిందున్నా ॥ఓ యత్తా॥ 1
నీరి విడిచి పెద్ద — భూతాముపలె రెండు
చేతూలతో నన్ను — చిక్కించుకొనివున్నా ॥ఓ యత్తా॥ 2
వరతారిగొండ ని — వాసూడు నా సిగ్గు
మురియూచు చెరచాక — ముందె నీ విచటికి ॥ఓ యత్తా॥ 3

గొల్ల ముసలిది

ద్విపద. అనుచు కోడలు బిల్వ — నా యత్త వేగ
విని, తెల్లనగు చీర — వెండ్రుకల్[2] గదల
బోలు లిత్తులరీతి — తొడరి పారిండు
తూలియాడగ, నోట — తుప్పరల్ గురియ

---

1. చిల్ల + అడి = చిల్లమని ధ్వనియగునట్లు కలచివేసి — అని యర్థము.
2. చింపిరి వెండ్రుకలు (చూ. శర పుట 268).

తల వణకింపుచు — తబ్బిబ్బు పడుచు
నులుకుచు, తనకోడ — లున్న చోటికిని
'తరిగొండ నరహరి — దాక్షిణ్యమేమి ?
తరిమికొట్టెద' నంచు — దలచి తా వచ్చె

దరువు (జావళి)

ముసిలిది వచ్చెనూ, గొల్లా — ముసిలిది వచ్చెనూ ॥పల్లవి॥
కసరుగొట్ట్వాతనముతోను — విసరాలాడుచు[1] వేవేగ
॥ముసిలిది వచ్చెనూ॥ఉప ॥

కోడల ! యిచ్చోటి కె — వ్వాడు వచ్చి నీ సిగ్గెల్ల
నేడు బయలు జేసె ? నది — నిజమూగ జెప్పుమనుచు ॥ముసిలిది॥ 1
గడగడ వణకుచు, నూత — కఱ్ఱె చేతబట్టుకోని
పొడిదగ్గు దగ్గూచు, పెద్ద — పొట్టల్లాడించూకుంటాను[2] ॥ముసిలిది॥ 2
తరిగొండావాసూడు శేష — గిరివాసూడు వచ్చెనంటి
విరవూగ వా ఉందెందున్నా ? — డేడి ? యేడి ? చూపుమని ॥ముసిలిది॥ 3

ఏలలు*

గోపిలుడూ వచ్చెననుచూ — నాపోయి పిర్పితిపి వన్నూ
చూపావె వాడిందెందున్నాడో ? వోహో కోడాలా !
— చులుకు[3] తీసి తెస్తా కొట్టేనూ 1
నీ ముందరానే వున్నాడూ — నిను వెక్కిరింపూచున్నాడూ
యేమి నన్నూ జూపామనే వూ ? వో యత్తాగారూ !
— యెదిగి పట్టి కొట్టువూ నీవూ 2

---

1 'కోపమును, విసుగును సూచించు మాట లాడుచు' — అని తాత్పర్యము.
2 'పొట్టల్లాడించు కొనుచును' — అను శబ్దక్రమునకు వ్యావహారిక రూపము
* గోకులమున ఒకానొక అత్తకు, కోడలికి జరిగిన సంభాషణ ఇందు కలదు
3 'చురుకు' యొక్క రూపాంతరము 'చురుకు పుట్టించెదు చిత్తమునంటి సాధన'మని భావము.

నా వెంతానె యున్నాడాని — యనుచు జెప్పె వంతెగానీ
చూచితే వా డిందెందూ లేడే! వోహో కోడాలా!
— సుళ్లుమాట లనెదే జాణే! 3

తరిగొండావాసూడూ శేషా — గిరివాసూడూ నవ్వుచూ, నీ
కురులు బట్టి వంచూచున్నాడే! వో యత్తాగారూ!
— కొట్టు కొట్టు కొట్టూ మిప్పుడూ 4

(వ. అనిన గొల్ల ముసలిది కోడలితో నిట్లనుచున్నది)

ఆ వె. గోపబాలు నిచట కొట్టుమంటివి, వాడు
కానుపించలేదు గాని, నీవు
పెరుగు జిలుకుచుండు, మరల వా డిచటికి
వచ్చినపుడు జెప్ప వారిజాక్షి!

(వ అనిన విని కోడలు అత్తతో నిట్లనుచున్నది)

క. నీ వీ వాకిటి ముందర
కావలిగా నుండు, వాడు క్రమ్మర వచ్చున్
వేవేగ బట్టి కొట్టుచు
నావల బోదరుముచుండు మత్తమగారూ!

వ. అని పలికి, యత్తను వాకిట కావలిగా నుంచి, గోపకాంత పెరుగు జిలుకుచు, తన తోడ చిలుకుచున్న చెలులతో నిట నుచున్నది :

దరువు

పెరుగూ బిరబిరా జిలుకారమ్మ వోయమ్మాలారా! ॥పల్లవి॥
అరమరలే కిపు డరిమురి కవ్వము
లురువడి మరిమరి — గిరిగిరి[1] దిరుగగ ॥పెరుగూ॥ఉ ప॥

---

1. ఈ శబ్దము 'గిరిగిరిగోలు' అనుదానిలోని 'గిరిగిరి' వంటిది 'గిరగిర' — అని యర్థము

కలకంఠులారా ! గోపాలుడూ, నే తొలుతా పెరుగు
చిలుకా సన్నాహమై నప్పుడూ, తా నిచ్చోటికి
మొలకానవ్వూతో వచ్చినాడూ, పాలిండ్లు బట్టి
యుంకావ ద్దిందు నన్నూ గూడు
కులుకులాడి ! యని పలుకుచు నన్నిపు
డలికించినవా డావల నుండగ ॥పెరుగా॥ 1

సందూగొందూల డాగినాడూ, వచ్చితే వెనుక
ముందూ ఎనులూ చేయనీడూ, వాడేమొకాని
మందూ మంత్రములు నేర్చినాడూ, వాని జూచితె
పొందూ కోర్కె బుట్టూ నెప్పడు
సుందరమందల కందర్పుడు[1] వా
డిందు రాకముం దందరు గుమురుగ ॥పెరుగా॥ 2

తరిగొండ నారాసింహూడైనా శేషాద్రివిభుడిం
దరి మానమూల నెట్లనైనా దక్కించితేనె
ఎరిగాని, లేకయుంటె శానా మోసాము పమ్మ
నరవిందాక్షుల కట్లగానా
పరువిడి కృష్ణుం డురువడి నిచటికి
చొరబడి వచ్చిన తరువుడ మాపల ॥పెరుగా॥ 3

ద్విపద అనుచు నొండొరుల నం — దవసరింపుచును
గొనకొని పెరుగు జ — ల్కుచు నున్నవేళ
వచ్చి గోపాలుండు — వాకిటి చెంత
నచ్చుగా కాపున్న — యా ముసిల్దాన్ని
వెక్కిరింపుచు, తల — వెంట్రుకల్ బట్టి
తక్కక సీడ్చుచు — దాని కన్నులకు
కనుపడకుండ లో — గా (ప్ర) వేశించి

---

2 'సుందరతకు మేర యగు మన్మథుడు' అని యర్థము
(మందలము — మేర, చూ శర పుట 596)

తనుమధ్యలను బట్టి — తగ గుట్లు చెరిచి
పెరుగు పాల్ చిల్కాడి — బెదరించి, చాల
మురిపి గ్రక్కున వెన్న — ముద్దలు మెక్కి
యంతట [తరిగొండ] — హరి గోపిదేవి
చెంత ముద్దులు జూపి - చిరుత చందమున
నాట్లాడుచుండగా — నా గోపసతులు
కొట్లాడ నత్తను — కోరి దోడుకొని
పోయి, నందుని గృహం — బును ప్రవేశించి
యాయశోదను బిల్చి — యంద రిట్లనిరి

గోపికల ఫిర్యాదు

దర్వు, అటతాళం

పాలతి! కృష్ణుని వలన[1] — పొయ్యెదనమ్మా! ||పల్లవి||
యొలనాగ! నిను జూచి — యెందు పోజాలక
యున్నాళ్ల తాళితి — యిక తాళనమ్మా! ||పాలతి|| ఉ ప||

పండ్లు గొనే చిన్న — వాండ్లను బెదరించి
పండ్లన్ని మెక్కి, మా — యుండ్లకు జొచ్చి, జవ
రాండ్లను జూచి తా — పెండ్లాడే ననగ, మా
బోండ్లు దిట్టితే పుట్ట — చెండ్లను, గజనిమ్మ
పండ్లను, బంగారు — గిండ్లను వాండ్ల పా
లిండ్లపై కేసి, సా — క్కించె గదమ్మా! ||పాలతి|| 1

కొట్లాడు కొనుచు మా — తోట్లలో జొరబడి, పొన్న
చెట్లెక్కి పూల్గోసి — పొట్లాలుగా దెచ్చి
యాట్లాగే చినచిన్న — బొట్ల[2]వళ్లలో నించి
నోట్లోనే విడెమిచ్చి — రెట్లు బట్టుక వేలు

1 కృష్ణుని ఉద్దేశించిన (కృష్ణుడు కారణమైన) వలన,
2 బొట్లెలు=చిన్న పిల్లలు

కట్న మేడ జేరి — యెట్నో జేసింత
గుట్ల జెరిచె నిం — కెట్లా నో యమ్మా ! ॥పాలతి !॥ 2

*బాలునివలె వచ్చి — స్త్రీలను జూచి, కు
చాలమీదను పెద్ద — తేలుల బడవైచి
చాలగ గరిపింప, — నోలల్లా ! యని వార
లాలో భీతిల, తాను — మేలు మంత్రజ్ఞుడై
తేలుమంత్రములు మం — త్రించె గదమ్మా ! ॥పాలతి !॥ 3

దిట్టడై వచ్చి మా — వుట్టిపై పాలన్ని
పొట్టనిండా ద్రావి — చట్టి పడవైచితే
కొట్టెద ననుచు మా — కోడ లప్పుడు తన
జుట్టుపట్టీడ్చితే — నట్టే యప్పుడె దాని
ఎట్టుగా కౌగిట — గట్టిగా బిగబట్టి
పొట్టిగా బరజేసి — వురికె గదమ్మా ! ॥పాలతి !॥ 4

చుక్కలరాయని — పెక్కున మాయింటి
కొక్కడే వచ్చితే — చక్కని బిడ్డాని[1]
యెక్కువగాను నే — నక్కున జేర్చితే
చక్కెరకెమ్మోవి — నొక్కి తేలింపుచు
నెక్కడెక్కడనో బల్ — చక్కిలింతలు జేసి
చిక్కించుకొని చాల — సొక్కించెనమ్మా ! ॥పాలతి !॥ 6

అండబాయక తరి — గొండలో నెంకోని
దండిగ నంతట — నిండియున్నా డఖి
లాండకోటి బ్ర — హ్మాండ నాయకుడాని
పండితు లెన్నుచు — నుండగా నితడింత

* తక్కిన చరణము లన్నిటిలో ఆరేసి పాదము లుండగా ఈ మూడవ చరణమున మాత్రము ఐదు పాదములే యున్నవి ప్రతిలేఖకుడు పొరపాటున నొకపాదమును వ్రాయక విడిచి యుండును

1. 'బిడ్డ+అని' — ఇది వ్యావహారిక భాషయందలి సంధి రూపము

మెండుగ మాయిండ్ల — దుండగములు జేసి
దిండీడై[1] విహరించే — తిరేమో యమ్మా ? ॥పాలతి॥ 6

ద్విపద మానినీ ! యువిగాక — మరియొక వింత
నేను జెప్పెద విను — నిన్నటి దినము
మిక్కిలి నొకరింట — మీగడ తాను
మెక్కి, కోడలిమూతి — మీదట కొంత
మెత్తి తా నరుగగా — మీగడ లేక
అత్త కోడలి జూచి — యాగ్రహింపుచును
తత్తరింపుచు మహా — దండంబు బూని
మొత్తె 'మీగడ కిదె — ముచ్చురా !' యనుచు
వీరింటి బానల — వెన్న తా మెక్కి
వారింట నా ఘటా — వళులన్ని బెట్టి
చనగ, నంతట వీరు — జాడ బట్టుకొని
పెనగొని సిగపట్ల — బేరంబుగాను
వారు వీరును పెద్ద — వాదాడ, నందు
జేరి ధర్మంబులు — జెప్పె నీసుతుడు
సుతులు లేరని యొక్క — సుదతి చింతింప
'మతిశాలివై నన్ను — మగనిగా గొనిన
సుతుని బుట్టించెద — సుందరీ !' యనుచు
హితము జెయదలంచె — నిది యెందు గలదు ?
వెరగైనదిప్పు డు — ర్వని తరిగొండ
పురనాయకుం డెంత — పోకిళ్లమారె !

(వ ఆనిన విని యశోద గోపికలతో నిట్లు పల్కుచున్నది)

దర్వు (జావిళి), మధ్యమావతి రాగం

నా బిడ్డ నెందు కిట్లనేరే ? వోయమ్మలారా !
నా బిడ్డ నెందు కిట్లనేరే ? ॥పల్లవి॥

---

1 'దిండు+ఈడు' = కాసె కట్టినవాడు (చూ శ ర పుట 389) ఇట్టివాని సప్పుద్దుడైనవాడని భావము

శాభా సట్టైతే బాగైనది యీ బాలుడు మీ
యిండ్లకు వచ్చున ? ॥నా బిడ్డ నెందు కిట్లనేరే?॥ఉ.॥

తొట్లలో పవ్వళించేవాడూ నాతోనైనాను
మాట్లాడగానైతేనే రాడూ, మీ యిండ్లలోకి
కెట్లా చొరవగ వచ్చినాడూ ? బళువైన వెన్న
చట్లా నేరీతి దించు వీడూ ?
గుబ్బెల్లను బలు రట్లాట[1] నెరుగక
మట్లుమీరి నగుబాట్లకు వెరువక ॥నా బిడ్డ॥ 1

యిదివరకు దొగ్గాడినాడూ, మూణ్ణెల్లనాడూ
ముదముతో లేచి నిలిచినాడూ, తప్పడుగే గాని
పదిలాముగానూ నడవాలేడూ, బలభద్రుతో మా
సదనాములో నాట్లాడు వీడూ
తుదమొద లెరుగక పదరుచు నందరు
మది జెడి పలుమరు కొదవల నెన్నుచు ॥నా బిడ్డ॥ 2

మెల్లా లాలించి, మంచి చల్లా ద్రావింపబోతే
వొల్లాక కనుమూసు, నాపై నెల్లా యిట్లావాడు మీ
చల్లా పాలును నెయ్యి కొల్లాబెట్టానేమమ్మా ?
చెల్లా ! మీమాట లెంత కల్లా ?
యిల్లాండ్లను భయమెల్ల విడిచి బలు
పొల్లుమాట లనజెల్లదు సారెకు ॥నా బిడ్డ॥ 3

కోరీ యాట్లాడియాడి సొలసూ, ముకురము చెంత
జేరీ తన నీడ జూచే జడుసూ, నాబాలుడు మీ
నారీమణుల నెట్లాగలసూ ? అద్భుతమేకాని
నూరూకే యిట్లా నీసికి దెలుసూ ?
కూరిమి దలచక నారడిజేయుచు
దూరకురే ! మీ పో రిక జాలును ॥నా బిడ్డ॥ 4

---

1 రట్ల+ఆట = రట్లాట ఇది 'కొట్లాట' వంటిది రట్టు = నింద (చూ శ.ర. పుట 660) 'నిందలపాలగుట' యని తాత్పర్యము

తరిగొండహరిపై నెనరూ లేదా ? యిటువంటి వద్దు
తనయులాల గన్నారు లేదా[1] ? మీబిడ్డలవలెనే
పరబిడ్డలను జూడరాదా ? తెల్లావారేది
త్వరగా నాతో మీకింత వాదా ?
సరిసరి యందరు సరిమురి బాలుని
వారిమరి దూరుట[2] మర్యాదగునా ? ॥నా బిడ్డ॥ 5

(వ అనిన విని గోపికలు యశోదతో నిట్లనుచున్నారు)

దర్వు, రేగుప్తిరాగం, మట్టెతాళం

చిన్ని గోపాలు డేమెరుగ డంటేను — చెలియ నే మేమందుమీ ? ॥పల్లవి॥
ఎన్నాళ్లో రత్నము ! గన్నాతల్లి ? మా — చిన్నావాడు మా
వెన్నాకుండలు — భిన్నములు జేసే మొన్నా
పన్నాగా బెదరించి — పట్టుదావ ని యంటె
యెన్నెన్నో వన్నెలను, వింతా చిన్నె — లరుదుగా ఒన్నె ॥చిన్ని గోపాలు॥ 1
కచ్చా[3] లాడుచు వచ్చా, మాయిండ్ల — జొచ్చా, కానుకలు
దెచ్చా, కన్యల కిచ్చా — ఘనముగా మెచ్చా
పచ్చవిల్తుని కేళి — పణతుల దేల్చా
దనుజుల గెల్చా — తానింత హెచ్చా ॥చిన్ని గోపాలు॥ 2
బాలామణులైన స్త్రీలా జూచి, కు — చాలా మర్దించి
లీలా బెంచి ఏ — శాలాముదమెుం దీ వేళా
యేలా గోపాలకు — డిండ్లిండ్ల జొరబాడి
పాలూ వెన్నల — పూలవర్ణాలా చిల్లాడె చాలా ? ॥చిన్ని గోపాలు॥ 3

---

1 'కన్నారా, లేదా ?' — అని భావము 'చూచినావు లేదా ?', 'చెప్పినాను లేదా ?', 'ఉన్నారు లేదా ?' — మున్నగు ఇట్టి వాక్యప్రయోగములు తరిగొండప్రాంతమున నేటికిని నిత్యవ్యవహారమున నిలిచియున్నవి

2 'నిందించుట' అని యర్థము

3 కలహములు (కలహపు మాటలు)

ఆదావారుండె జాడా కని తాను — జూడావలెనని
మేడాపై కెక్కి జాడా పూల్ జుట్టి — మాడా లోనగూచు, క్రీడ
వేడూక మీరగా — వింతవింతగ నల్పి
వాడొకమేడా — వనితలతోడా దిగె మేము జూడా ॥చిన్ని గోపాలు॥ 4

పట్లా చినవాండ్ల జుట్లా ముడివేసి — మొట్లా మొట్టుచు
కొట్లా కొట్టుచు — నాట్లా[1] నాడుచు, నుట్లా
యెక్కెట్లనో యెక్కి — యింపుతో నెయి ద్రాగి
యుట్లనె చట్లా — నందుంచి గుట్లా కనివచ్చె నిట్లా॥చిన్ని గోపాలు॥ 5

అమ్మా! వినవే గో — పెమ్మా! నీకొడు
కన్నా! బహుదుడు — కమ్మా! ఘుమ్మనకవమ్మా!
యిమ్మహిలోపల నిటువంటి బాలకు డెందులే
డమ్మా! యిత డొకరి — సొమ్మా? మాయకాడమ్మా! ॥చిన్ని గోపాలు॥ 6

పుండరీకాక్షు డండాయె, తరి — గొండా పాలింపు
చుండాడని జనులు — నిండా పొగడుచునుండా
దుండగీడైనాడు — లోలగకాజాండ
తతులు పిండాండములు — (తన) కుక్షినుండ ॥చిన్ని గోపాలు॥ 7

ద్విపద. ఏమమ్మ గోపెమ్మ! — యీచిన్నిబిడ్డ
డేమెరుగ డటంచు — నిపుడు బల్కితివి
ఎరుగనివాడైన — నింటింట వెన్న
తిరముగా ముచ్చిలి — తిన నెట్ల నేర్చె?
పాలు ద్రావుచు — చట్లు పగులగొట్టుచును
చేలముల్ జించుచు — చెలగి దొంతులను
పడద్రోసి నవ్వుచు — బాలామణులను
విడిబడి కూడుచు — వింతగా నుట్ల
పై కెగద్రాకుచు — పల్మారు పెరుగు
జోకగా ద్రావుచు — జొచ్చి మాయింద

1 ఆటలు

ధనము పోజల్లుచు — 'తరిగొండవాసు
డను వాడు నేనె, నా — కన్యుడె ?' యనుచు
నిన్ని మాయలు బన్ను — టేరీతి నేర్చె ?
పన్నుగా గన వీడు — బాలుడేనమ్మ ?

(వ. అనిన విని యశోద శ్రీకృష్ణునితో నిట్లనుచున్నది)

దర్వు* (బావిడి)

వీరి మాటలన్ని దెలియ — వింటివటరా కృష్ణా ?
నీవు, వింటివటరా కృష్ణా ?
వారి నోత నబద్దాలు — వత్తావె గోపెమ్మా ! 1

చెలగి వారి వెన్నాలా ్రము — చ్చిలితివటరా కృష్ణా ?
(నీవు,) ్రముచ్చిలితివటరా కృష్ణా ?
యల వెన్నా మన యింతిలో లే — దంతావే గోపెమ్మా ? 2

వెలలేని పాలెత్తుకొని ్రదా — వితివటరా కృష్ణా ?
నీవు, ్రతావితివటరా, కృష్ణా ?
యలరాగ నా కరుపంతా గొ — ప్పంతావే గోపెమ్మా ? 3

తులువావై దొంతూలు పడ — ్రదోసితివటరా కృష్ణా ?
(నీవు,) పడ్రదోసితివటరా కృష్ణా ?
యల దొంతూలా దోచే బలముం — దంతావే గోపెమ్మా ? 4

చేరి వారి చీరలు నీవు — చించితివటరా కృష్ణా ?
నీవు, చించితివటరా కృష్ణా ?
వూరికే జెప్పే రీ మాత — లూలక్కే గోపెమ్మా ! 5

గెంటాకా వారి వుట్లా — కెక్కితివటరా కృష్ణా ?
(నీవు,) యెక్కితివటరా కృష్ణా ?
యంటే వుట్టూలూ నా — కందునంతావే గోపెమ్మా ? 6

---

* యశోదాకృష్ణుల సంవాదమును వివరించు దరువులలో ఇది యొకటి

భామాలా తెలించి నీవు — పట్టితివటరా కృష్ణా ?
నీవు, పట్టితివటరా కృష్ణా ?
భామాలా పత్తేతందుకు — పని యేమే గోపెమ్మా ? 7

ధనమూ వెదచల్లినాది — తథ్యమేనటరా కృష్ణా ?
అది, తథ్యమేనటరా కృష్ణా ?
ధనమున్నా చోతూ నాకెలుగా — తరమంతే గోపెమ్మా ? 8

తరిగొండాహరీతోడూ నీ వే — మెరుగావటరా కృష్ణా ?
నీ, వే మెరుగావటరా కృష్ణా ?
తరిగొండాహరీతోడె ! నే నే — మెరుగానే గోపెమ్మా ! 9

ద్విపద. అనుచు బల్కిన సుతు — నాదరింపుచును
దనర నా గోపసుం — దరుల నీక్షించి
ఆ యశోదాదేవి — యప్పు డిట్లనియె
*నాయమ్మలార ! మీ — రూరకె లేని
పోని మాటలు దెచ్చి — బుడుతని మీద
నానావిధంబుల — నాతోను చాడి
జెప్పుటె కాని, నా — చిన్నారి కంద[1]
డిప్పు డా పనులు తా — నెటు జేయగలడు ?
తరిగొండహరితోడె ! — దాక్షిణ్యముంచి
యరపి నా బిడ్డ నే — మనవద్దు పోరె !

(వ అనిన విని గోపసుందరులు యశోదతో నిట్లు పల్కుచున్నారు)

ఆ వె గోపదేవి ! నీవు కొడుకు జేసిన తప్పు
తెలుగలేవు, మమ్ము నిట్లనేవు
మంచి, దైన నీ కుమారుని మాయిండ్ల
జేరనీక బుద్ధి జెప్పవమ్మ !

★ 'ఓయమ్మలార !' అని యుండదగును అట్లైనచో యతిమైత్రి కుదురుచున్నది

1 'కందు' అను దేశ్య శబ్దముయొక్క మహద్వాచక రూపము 'కందదు' అనగా పసివాడని భావము

వ అని నవ్వుజెప్పి, గోపకాంతలు యశోదచేత సెలవు తీసుకొని తమయిండ్లకు బోయి పెరుగు చిలుకుచు పొక్కరిజాచి పొక్కరిట్లనుచున్నారు

దర్వు (జావళి)

దధి మధియింపుదమమ్మా !
నేను, దధి మధియింపుదమమ్మా ! ॥పల్లవి॥

దధి మధియింతము — దధి దేవాసురు
లదికోర్ధతులయి — యున్నాడు దరచినట్లు ॥ఉ.ప॥

ప్రొద్దున మేల్కొని నేడు, తన
హద్దున నిల్వక వాడు
ముద్దుల కృష్ణుడు — రద్దులు[1] జేయుచు
పద్దులతో మన — వద్దికి రాకమున్నె ॥దధి॥ 1

సుడియతనంబున[2] వచ్చి, తుం
దుడుకులు జేయుచు హెచ్చి
విడిబడి నల్లవాడు — దుడదుడమని పరు
విడి యడయడ[3] చ — ట్లుడవకమున్నె మన ॥దధి॥ 2

ఆడుచు పాడుచు చెలగీ, చిన్ని
చేడెల పొందుల మెలగీ
వేడుకలర మన — వాడల నెయ్యి పాల్
పీడక గొని చి — ల్లాడకమున్నె మన ॥దధి॥ 3

సకలము తానని పలికీ, బా
లికెల కుచంబులు చెనకీ
కకవికపడ వికవికనవ్వుచు, తక
ముక[4] పడజేయుట — కికవాడు రాకమున్నె ॥దధి॥ 4

---

1. అల్లరులు (చూ శ ర పుట 661)
2. 'తులువతనమున' అని యర్థము (చూ. శ.ర. పుట. 792).
3. 'అడ, అడ (అక్కడక్కడ)' అని యర్థము
4. 'తికమక'కు వ్యావహారిక రూపము

మురియుచు నుట్టుల కెక్కి, వెన్న
ముద్దలు మెక్కుచు జొక్కి
వర తరిగొండ ని — వాసుడు పన్నగ
గిరి నిలయుఁడు తాం - దరణేయకమున్న ॥దరి॥ 5

౨ అని యిట్లు పెరుగు జిలుకుచుండ, నంత కృష్ణుండు తల్లిచెంత నుండినట్లనె యుండి గోపసతుల యిండ్లకు బోయి అనేక జారచోర వినోదంబులు జూపుచు తనయీడు బుడుతలతో నిట్లనుచున్నాడు

దర్వు, అటతాళం

అప్పాలంతా తిప్పాలంతా — నారుకుందామే ! ॥పల్లవి॥
వెన్నెల, కుప్పాలు బోత్తాను జోరు — గూరుకుందామే ! ॥అప్పాలంతా॥ఉ ౨ ॥
లిలలీలా గిలిగిట్లందు — లిలుగుచుందామే !
మా, కల లేకుంతే కన్నామిచ్చి — ల్లాలుకుందామే,! ॥అప్పా॥ 1
కరువాపువ్వాల దండాలు — కత్తుకుందామే !
మనసు, మెరా నిండా — వేసుకుందామే ! ॥అప్పా॥ 2
పూని, తారిగొండా చామిని —పూజా జేతామే !
యింద నేను మీాలల్లా[1] పనూలు — నేర్చుకుందామే ! ॥అప్పా॥ 3

ద్విపద అనుచు కన్యలతోడ — నాట్లాడుచుండి
మొనసి యింటింటి కి — మ్మగ పోయి పోయి
తేలుపిల్లల బట్టి — తిన్నగా సతుల
పాలిండ్లపైన నే — ర్పడ గరిపించి
పాముల గొనిపోయి — బావులమీద
వేమరు వేయుచు — వెరపించి నగుచు
తొడరి కుర్రల జుట్లు — దూడల తోక
లడర గూరిచి కట్టి — యపుడు ధూడలను
పరువు లెత్తించి యూ — బాలకు లరువ
గరిమతో తాను వి — కావిక నగుచు

1. 'మీరల్లా' అనగా 'మీరందరు' అని యర్థము.

తుదమొదల్ గనరాని — దుడుకులు జేసి
చెదరక తన తల్లి -- చెంగట జేరి
తరిగొండవారి యున్న - తరి గోపసతులు
॥ వెరచి తనత్త[1]తో — వేగ నిట్లనిరి

దరువు

అత్త వింటివా ? నో — యత్త వింటివా ? ॥పల్లవి॥

మేము, తత్తరింప వెళ్లనల్ల — తాపూల గరిపించె కృష్ణు
॥అత్త వింటివా ?॥అ. ప.॥

సలుకు[2]నాడి చిప్పుడాకు — కలుకుమాని యొక్క
సలుపరాలేక దిగమంత్రించే — నంటా వాడు చేతులు సాచె ॥అత్త॥ 1

యీడు బుడుతాల జాట్బాలు — దూడల తోకాల గిట్టి
జోడు జోడుగా నే డెగురు — లాడించి నవ్వాడు సురికె ॥అత్త॥ 2

పాములాను దెచ్చి, చిలికే — భామాల పాలిండ్ల మీద
వేమారు విసరివేసి — వెరపించి గేలించి యురికె ॥అత్త॥ 3

అప్పుడు వాడందు మమ్మా — కొప్పరించి[3] చేసినట్టి
తప్పువనాలన్ని నీతో — చెప్పటాకు సిగ్గౌతుంది ॥యత్త॥ 4

కుండ అడిచి యడిచి, తారి — గొండవాసుడైన పైని
కొండవాడు తానే నాని — కూతాలు బెట్టాయు సురికె ॥అత్త॥ 5

వ అని సళుకుచేత నెగురుచున్న కోడండ్ర నూరడించి, అత్త యిట్లనుచున్నది ।

---

1 'తను+అత్తతో' అని విభజనము ఇది వ్యావహారిక సంధిరూపము

2 'సళుపు'యొక్క వ్యావహారిక రూపము, తీవ్రమైన బాధ, పోటు — అని యర్థములు. (చూ శ.ర. పుట 784)

3 విజృంభించి (చూ శ.ర. పుట. 200).

దర్వు, అటతాళము

మంత్రింతునటరే ? నే — మంత్రింతునటరే ? ॥పల్లవి॥
మంత్రముగా నల్ల — తావూల భూతితో ॥మంత్రింతునటరే ?॥ఉ ప ॥

మాయుల మల్లిని — మలయాళ భగవతి
నీ యొడ దలచి, నే — నీ సళుకులు దిగ ॥మంత్రింతు॥ 1

పచ్చి మిరియపు ముద్ద — లచ్చోట్ల హత్తించి
హెచ్చు మంటలు దిగ — నిపుడు మీకెల్ల నే ॥మంత్రింతు॥ 2

వరశేషశైల ని — వాసూని తరిగొండ
పుర నారసింహూని — స్మరణజేయుచు మీకు ॥మంత్రింతు॥ 3

తేలు మంత్రము

అని పలికి, సళుకుచేత నళుకుచున్న తళుకులాడుల బెళుకు జూచి విభూతి చేతబట్టి 'భూ మాయుల మల్లి మళయాళ భగవతీ ! నందవర చౌడేశ్వరీ ! నారాయణవనం ఆమ్నాయాక్షి ఎరనేశ్వరీ ! శివకంచి యేకామ్రేశ్వరీ ! జంబుకేశ్వరాఖిలాండేశ్వరీ ! అరుణాచలేశ్వర వున్నామలేశ్వరీ ! కాళహస్తీశ్వరాజ్ఞానాంబ! భక్తజనావలంబ ! సద్గుణకదంబ ! మదదంట ! చిదంబరేశ్వర శివశంకరి ! శ్రీశైల భ్రమరాంబ ! కాలభైరవ ! గణేశ్వరా ! కోళాలమ్మా ! కొల్లాపురెమ్మా![1] తాళపాక గంగమ్మా ! తాతయ్యగుంట గంగమ్మా ! మీకు మ్రొక్కెద యీ కులుకులాడు(ల)' సళుకు దించుడు తరిగొండ నారసింహుని తోడే ! నాకు జెప్పిన గురుపాదమానే ![2] దిగు, దిగూ !

శ్రీరంగనాయక ! శ్రీజగన్నాయకా !
వర యహోబలవాస ! వరదరాజ !
తిరుపతిపురవాస ! తిల్లగోవింద ! కో
దండ రామోద్దండ దనుజభీమ !

---

1 "కొల్లాపురి+అమ్మా !" అని విభజనము ఇది వ్యావహారిక సంధిరూపము
2 'గురుపాదము+అన+నీ !' — గురుపాదముయొక్క ఆజ్ఞ సుమా !
(ఓ సళుకూ ! త్వరగా దిగిపొమ్ము) అని భావము

శ్రీవరాహస్వామి! శ్రీశేషగిరివర!
శ్రీనివాసానంత చిద్విలాస!
చండప్రతాపమార్తాండ స్వరూప! శ్రీ
తరిగొండ నరసింహ! సురసుతాఖ్య!

గీ. కలికికృష్ణుండు వచ్చి యా కులుకు చెలుల
నళుకజేయుచు వారు రహస్యాంగములను
తేళ్ల గరిపించెనట సళుక్కు దించు' నను చు
పలిక మంత్రించి ముసలావె సళుకు దించె

క. అటు వెళుకు దిగిన తరి సతు
లటునిటు బో కంద రరిగి యగ్గోపెమ్మన్
గటులం గ్రగమతిని కనుగొని
పటురోషము మీర నిట్లు పలికిరి వరుసన్

గోపెమ్మ, గోపికల వాగ్వాదము

రత్య. ఆటతాళం

ఏమమ్మా గోపెమ్మా! — యేమమ్మా గోపెమ్మా!
యేమమ్మా గోపెమ్మా! — యేమె గోపెమ్మా! ॥పల్లవి॥

కాపురములా జేయ — గానీదు మమ్మిక
నీపాప టీ మాట — నిజమె గోపెమ్మా! ॥ఏమమ్మా॥ 1

బెరసి యా పల్లె కా — పురమూయు జాలించి
పారుగూళ్ళకైనాను — పోయేం గోపెమ్మా! ॥ఏమమ్మా॥ 2

తరిగొండా హరితోడే! — పరగ నీ కొడుకు మ
మ్మిరవుగా నిందుండ — నీయడె గోపెమ్మా! ॥ఏమమ్మా॥ 3

(వ. అనిన విని యశోద వారితో నిట్లనుచున్నది.)

ఆ వె చేడెలార! యిచట చిన్నకృష్ణుండు నా
యొద్ద నుండగానె, దద్దిల్లుచును[1]
వచ్చి వీనికొరకు వల్లు బోదు మటంటి
యెచట నున్న బిడ్డ డెవ్వడొ నె?

(వ అనిన విని యా గోపసతు లిట్లు పలుకుచున్నారు)

ద్విపద వినవె యశోద! బల్ — వింత యింకొకటి
యిసువంక నీ బాలు — డాడుచు వచ్చి
తలుపుచ్చై మా కోడె — దూడ తోకలకు
వలనొప్ప మా చిన్న — వాండ్ల జుట్లకును
ఏకతో ముడివేసి — వీధిలో దోలె
నా కోడె తెగురగా — నా చిన్నవాండ్లు
అదిరి కుయ్యోమొర్రో! — యని కూత లిడగ
పదపడి తా నంటు — పకపక నవ్వి
పరువెత్తి వచ్చె నీ — బాలు డిప్పటికి
వెరచి తోకలు, జుట్లు — విడిపించలేక
ఎనిబూని కోడెల — బట్టి వెల్లగను
చిన్నవాండ్ల జుట్లు నీ — డ్చితి[2] మింత తడవు
శ్రీతరిగొండ నృ — సింహుని తోడ!
నీ తనూజుడు బహు — నిర్మోహకుండె[3]

---

1 'దద్దరిల్లు' అనునది దీని మొదటి రూపము ఇది యుచ్చారణావశమున క్రమముగా — దద్దిర్లు — దద్దిల్లు — దద్దిలు — అని మార్పు నొందినది

2 'విడజేసితిమి' అని యర్థము విడుచు = విడజేయు (చూ శ ర పుట 726)

3 'నిర్వాహకుండె' అని యుండదగును అట్లైన అర్థము చక్కగా సమన్వయించును అట్లుగాక, 'నిర్మోహకుండె' అనునది జానపదుల వ్యవహారములో ('నిర్వాహకుండె' అను అర్థమిచ్చెడి) కృతక ప్రామాణిక రూపముగా మారియుండవచ్చును గోపికలు జానపదులు గావున కవయిత్రి వారినోట ఆ రూపమును యథాతథముగా పల్కించెనని తలపదగును

దర్వు* (జావిడి)

ఈ మాటలు కల్లాలని — యెంచుకోకవమ్మా !
నీవు, యెంచుకోకవమ్మా !
యీ ముద్దువా డందురాలే — రెట్లు నిజములమ్మా ?
నేమో వీని మాయలు — యెరుగగూడదమ్మా !
మా కెరుగగూడదమ్మా
రామరామ ! బిడ్డ నేల — రవ్వజేసేరమ్మా ? 1

మమ్మిట్లా రవ్వజేసేది — మంచిదటానమ్మా ?
యిది, మంచిదటానమ్మా ?
మిమ్మెవ్వారు రచ్చలా — కిమ్మెయి బిలిచీరమ్మా ?
మమ్మా రచ్చకు దీసెది — మాధవుడేనమ్మా !
యీ మాధవుడేనమ్మా !
యిన్నాహి న్యాయము లి — ట్లెందు[క] నేరమ్మా ? 2

[illegible] యశోద ! యిది — బాగాయ నో యమ్మా !
యిది, బాగాయ నోయమ్మా !
పళపళాగా మీరిచ్చోట — నదరవల ధోయమ్మా !
కళవాళముగా నీవు మమ్ము — గదిమేదేల నమ్మా ?
నివు, గదిమేవేల నమ్మా ?
ఫెళఫెళాగా మీరైతే సా — ంపవచ్చునమ్మా ? 3

మాకు నీ కొడుకుమీద — మచ్చరమటమ్మా ?
మాకు, మచ్చరమటమ్మా ?
లేక వీనిలో లవ్వలు — లేవుగదరమ్మా !
యీ కుచోద్యపు మాట లి — ట్లెందు కనేరమ్మా ?
యిట్లెందు కనేరమ్మా ?
మీ కుచోద్యములే కాని — మేమే మెరుగామమ్మా ! 4

★ గోపికలకు, యశోదకు జరిగిన సంభాషణ మిందు గలదు ఈ సంవాదము దీని తరువాతి కందర దరువులోను కొనసాగినది

మగువాల వీడు బట్టేది — మంచిదటవమ్మా ?
యిది, మంచిదటనమ్మా ?
మగువాలు యిలా బగుతావి కే — మాడ్కి జిక్కిరమ్మా ?
వగకా డేమో మాయజేసి — వంచించినాడమ్మా !
వీడు, వంచించినాడమ్మా !
తగని నింద లిట్ల గట్టా — తగదింకా పోరమ్మా ! 5

నిందలుగా నీ మాటలు — నిక్కములే నమ్మా !
యివి, నిక్కములే నమ్మా !
కందడెట్లా బరుణులాను — కనగూడూ నోయమ్మా ?
సందేహములేదు వీడు — జారుడె నోయమ్మా !
వీడు, జారుడే నోయమ్మా !
మంచమేశముగా[1] నిట్ల — మాట లనకుమమ్మా ! 6

యింకా నీ కొడుకూ దుడుకు — లెన్నో గదవమ్మా !
అవి, యెన్నో గదవమ్మా !
కొంక కన్ని దెలుపు డింక — కొదవలేల నమ్మా ?
పొంకముగా నొక్క సతిని — పొరలించినాడమ్మా !
వీడు, పొరలించినాడమ్మా !
ఎంకటివాఘాని కంత — బల మెక్కడిదమ్మా ? 7

బంమూలేకనే యింతుల — బట్టునటవమ్మా ?
వీడు, పట్టునటవమ్మా ?
యెల శిశువూ కింతలు — వెట్లా వచ్చునమ్మా ?
పలుమారు శిశువనుచు — పలుకావలదోయమ్మా !
నివు, పలుకావలదోయమ్మా !
యెలమిని పికండ్లకు నీ — డెంతావాడోయమ్మా ? 8

వనిత ! నీ బాలుడు పూర్ణ — వయసువాడోయమ్మా !
వీడు, పూర్ణవయసువాడోయమ్మా !

1. 'చనువుగా' (చూ శర పుట 696)
'అతి పరిచయము వలని పరిహాసముగా' నని తాత్పర్యము

పెనసి మీ కా రీతి గాని — పెంచుచుంటావమ్మా ?
పనులన్ని పెద్దవి, వీడు — బాలుడేనోయమ్మా ?[1]
వీడు, బాలుడేనోయమ్మా ?
చెనకి బలుపను లేమి — జేసి యున్నాడమ్మా ? 9

చ పాము సొక్కు దర్పతూల — పైన వేసెనమ్మా !
వీడు, పైన వేసెనమ్మా !
పాము నెట్ల బాలుకుడు — బట్టనేర్చెనమ్మా ?
వేమమూన వాకట్టైయు — నేర్చుకున్నాడమ్మా !
వీడు, నేర్చుకున్నాడమ్మా !
యీమహిమా తరిగొండ ల — క్ష్మిక డెరుగునమ్మా ! 10

కందర దర్వు*

క మగువల గూడుచు వారల
మగవారిని జేరి యట్టి మర్మములెల న్
నగినగ చెప్పుచు, వీధిని
తగవుల బెట్టించు నిదియు ——

ద తగునటవమ్మా ? నినితో బోర — తరమటవమ్మా ?
వగ లప్పు డటు జేసి — చిగురుబాణుల డాసి
మగుడి రచ్చకు దీసి — యుగడు బొందించేది
తగునటవమ్మా ? 1

---

1 'బాలుడేనా + ఓయమ్మా ?' అని విభజనము

* కందర దరు వనగా కందపద్యముతో సంధింపబడిన దరువని యర్థము దీనినే కందార్థ దరువని, కందార్థమని యందురు ఇందు కంద పద్యముయొక్క నాల్గవ పాదమందలి నాల్గవ గణముతో దరువు ప్రారంభమగును అనగా కందము నాల్గవ పాదము యొక్క చివరి రెండు గణములు దరువులో విలీనములై యుండునని భావింపవలెను ఆ రెండు గణములు అటు కందమునకు పూరకములగును, ఇటు దరువునకు ప్రారంభకములుగను నుండి, ఆ రెంటిని ఒకటిగా సంధింపజేయుచుండును

క తగ సిగ్గెరుగని బాలుడు
మగువల కవగూడె ననుచు మాటికి నాతో
తెగువగ చెప్పెద రిల, బలు
ఎగుబా టేది విన్నవారు ——

ద నగుదురు గదరే! వీరీ యిండ్లకై — నను వేగ పదరె!
దిగులు లేకను నాతో — జగడమునకు వచ్చి
పగటు పల్కులు[1] వీరు — పల్కితే, విను వారు
నగుదురు గదరే! 2

క పేరు గాక సుందరి జిలుకగ
మెరసెడి సర్పమును దాని మెడ నేసిన, తాం
దర నది యురుకగ, తా నట
పరువడి నావెన్న నెక్కి ——

ద పరువిడెనమ్మా! ఏ బిడ్డ డు — త్రాసు డోయమ్మా!
ఉరుగు సొరుగుల నుండే — తరుణి లక్ష్యము దాకి
తిరిమి పట్టగ, వారి — నోరస కరిచి ఎరికి
ఎరువిడెనమ్మా! 3

క. ధర పామును గని పెద్దలు
పరువెత్తుదు, రింత చిన్నిపాపడు దానిన్
కరమునం బట్టెనె వెరువక ?
నిరవుగ నిటువంటి ఎంత ——

ద తెరుగము పోరే! మ మ్మగడు మీ — రేల జేసెరే?
సరిసరి మేల్మేలు — చాలించు మీ మాట
లరయగ డబ్బర — లమ్మమ్మ చెల్ల! మే
మెరుగము పోరే! 4

---

1 'పగతో కూడిన మాటలు' అనగా ద్వేషముతో గూడిన పరుషవాక్యములని భావము (చూ. ఆంధ్ర వాచస్పత్యము, ద్వితీయ సంపుటము పుట 1655)

క తెరవల లాదొదలందును
కరములలో నెత్తి మంద్రగట్టుల నెపుడో
పొరదొలుచు కరిపింపగ
నురిమంటచేత[1] కాంత ——

ద పొరలుదురమ్మా! తా బాల న — య్యల నుండునమ్మా!
ఎరవశత్వమున నం — బరములు విడిచి, పి
గ్గరుగక పలువూరు — నురికి సళుకుచేత
పొరలుదురమ్మా! 5

క వెరువక యు ల్పాలుడు తన
కరముతో నెట్ల మంద్రగబ్బల నంటున్?
పరునడి నంటిన ఎనిని
గరునక యా నతుల తొడలు ——

ద గరచినదేమే?[2] యీమాట తె — క్కడనైన నిజమే?
ఒరసి కానక తొల్త — నంటిన బిడ్డను
గరున కూరకె యుండి — కాంతల తొడలలో
గరచినదేమే? 6

క ధరణిని ని సుతు మాయల
నెరుగవు నీవైన, మేము నెరుగ మిదేమో?
మరి మరి యెంచిన దింతయు
తరిగొండాధీశు డెరుగు ——

ద తరుణీ యశోదా! నీకొడుకును — దండించరాదా?
మురిసి మురిసి, పో డె — మెరుగడనుచు, మమ్ము
తరుమ వచ్చుట నీకు — ధర్మము గాదమ్మ!
తరుణీ యశోదా! 7

---

1 'ఉరియునట్టి మంటలు' ఉరియు — కాలు, చలించు (చూ సూ రా ఆం నిఘంటువు, ప్రథమ సంపుటము పుట 691)
అనగా మండుచున్న మంటలవలె చలించుచు ఆతిశయించు బాధలని భావము
2 'కరచి విషయ మెట్లు ?' అనగా 'ఏలాగున కరచును ?' అని యర్థము

క. అను వారల నదలింపుచు
తనయుని దగ్గరికి బిలిచి దయ దళుకొత్తన్
ఘన మురగ లాలింపుచు
వెనలేని ముదంబు మీర నిట్లని పలికెన్

యశోదా కృష్ణుల సంవాదము

ద్విపద ఇది యేమిరా కృష్ణ ! — యీ పూరి సతులు
కొదుకక నీ మీద — కొదవ లెంచెదరు ?
దబ్బరో, నిక్కమో — తథ్యంబుగాను
తప్పుబ్బు నొందక — తగ దెల్పు మిపుడు
శ్రీ అరిగొండ న్ప — సింహుని తోడి
ని తప్ప జెప్పరా — నేడు శ్రీకృష్ణ !

(వ. అని పల్కిన గోపెమ్మతో శ్రీకృష్ణు డిట్లనుచున్నాడు)

దర్వు, ఆదితాళం

అమ్మా ! నావాల నిజమె గోపెమ్మా ! నారి మాతలు దబ్బరలమ్మా !
నే నింటె వుంటిగదమ్మా ! వారిం డ్లే మెరుగుదునమ్మా ?
తెరకు నను దిత్తేరమ్మా ! అరిగొండాధిపుతోరమ్మా !
నే దురుకుశాయులేదమ్మా ! నను కొత్తవొద్దు గోపెమ్మా !
నను కొత్తవద్దు గోపెమ్మా ! 1

నేనూ నిన్ను గొడ్డుపీరి కన్నానూ, యెంతో నిక్షేపముగానూ
నిన్నింటు జూచుకున్నానూ, నిను ఎరులంటే వినలేనూ
పొరుగిండ్లకు నిక పోలేనూ, నిను బూచికి పట్టిచ్చేనూ
అరిగొండాధిప ! యుంటేనూ, నీవుంటె నిక్షేమననూ
నీవుంటె నిక్షేమననూ 2

నేనూ యెవరింటికి పోలేనూ, యింటనే రామునితోనూ
నే నాత్తారుతు వుంటానూ, బూచిక్కర వచ్చితేనూ

* ఈ దరువులో యశోదాకృష్ణుల సంవాదము ఆహ్లాదకమగు రీతిని మనోజ్ఞముగా కూర్పబడినది

నన్ను దాచిపెట్టవె! రావా, తరిగొండెశురనై వేనూ
బూచికి నిండా వెరచేనూ, నను నీవు గావు దయతోనూ
నను నీవు గావు దయతోనూ 3

పేరూపెంపైనట్టి యీవూరూ, లోనుండె గొల్లావారూ
బూచిని దాచీనారూ, నిను బట్టిచ్చేమన్నారూ
నీకై పొంచుచున్నారూ, తరిగొండాధీశా! పోరా
బెట్టూకుంటె యెవ్వారూ, నిన్ను బట్టియ్యలేరూ
నిన్ను బట్టియ్యలేరూ 4

అమ్మా! బూ చెత్తా వుండూనమ్మా? ఆ[రి]ద చెప్పవమ్మా!
తెలిసితే మంచిదమ్మా! వాని రూ పెత్తిదమ్మా?
చేసినా మానిబమ్మా?[1] లేకా పెద్ద గంగమ్మా?
తరిగొండా హరితోరమ్మా! దాచకా చెప్పవమ్మా!
దాచకా చెప్పవమ్మా! 5

చూడు కృష్ణా! యూ బూచివాడూ, పండ్లికిలింపుచున్నాడూ
బలు బాకి నోటివాడూ, గోరులు బెంచినాడూ
మించినా గారడీడూ, తరిగొండాధీశా! వాడూ
నీ కొరకే పొంచినాడూ, నిను బట్టుకోకపోడూ
నిను బట్టుకోకపోడూ 6

యిత్తూ బూచివారంతా వత్తూమీరి యిందె వున్నత్తూ
చెప్పేవు, నన్ను గుత్తూగా నింతో దాచిపెత్తూ
తరిగొందాదిపు డేతత్తూ జనెనో తే రిందన్నత్తూ
వెదకింతో వాందా దిత్తూ[2], బూచీని వెళ్ళగొత్తూ
బూచీని వెళ్లగొత్తూ 7

---

1 'వేపవంటి పెద్ద మ్రానితో తయారు చేసిన బొమ్మయా?' అని యర్థము. తిరుపతి గంగజాతరలో వేపమ్రాని కాండముతో గంగమ్మ ఆకారమును గొప్పగా తీర్చుట ప్రసిద్ధము

2 'వెదకింట్లో వాండ్లు దిట్టూ' అనగా బూచికి పట్టియ్యదలచి వచ్చిన వారినిగాంచి, యశోద వారి యెదుట కృష్ణుని కొరకు ఇంట్లో వెదకినట్లు నటించి, యింట్లో లేడని చెప్పి, ఆ వచ్చిన వారిని తిట్టిపంపవలసినదని కృష్ణుని అభ్యర్థనము

నేనూ నీవెందు బోకుండ చేసినా చల్లని పాలా బోసేనూ
బంగరు వల్లె గట్టేనూ, సొమ్ములు శానా బెట్టేనూ
కొండెకు పువ్వులు జుట్టేనూ, తరిగొండాధిప ! నీవేనూ
నిండా గంధము బూసేనూ, నీకు పాల్ బువ్వ బెట్టేనూ 8

నేనూ యిక నెవ్వారింటికి బోనూ, బహుభీతి నొందుచున్నానూ
యింతోనే రామునితోనూ నెవ్వలు దాచె యింతోనూ
నేరాదిగి[1] దాగివుంటానూ, దాచిపెట్టికి వొచ్చితేనూ
తరిగొండగిరి డింతోనూ తే రావు బోపొమ్మానూ
తే రావల బోపొమ్మానూ 9

వూనూ ధైర్యము నా కొడుకా ! మేనూ వణకించె దింకా నూనూ
నె నిందె యుండగానూ భయమేమి రా యింటబ్లోనూ ?
తరిగొండాధీశా ! నేనూ బంగారు తొట్లాలోనూ
నిన్నుంచి ముద్దుగానూ జోలాపాటా బాడేనూ
జోలాపాటా బాడేనూ 10

† ఊరూ మనవూరి యూరావారూ, తేరకు నన్ను
వారుధంతా నిందించినారూ

నే నింతో వుంతె పోరుబెత్తేట్ల గిచ్చినారూ[2]
నిను గానకుండా వారూ, నన్నెత్తుక పోయినారూ
పాలూ[3] దెచ్చినారూ, రామరసమూ[4] చేసినారూ

---

1 'నేదాదిగి' (వేదు + ఒదిగి) అని గ్రాహ్యము

† ఈ గుర్తుగల చరణములలో నాలుగుకన్న ఎక్కువగా పాదము లుండుట గమనింపదగినది

2. 'పోరుబెట్టేట్ల గిచ్చినారు' అనగా పోరు బెట్టునట్లుల గిచ్చినారని భావము

3 'పాలు' అనుటకు బాలభాష

4 ఇది యొక రకమగు పానీయము బాదాము పప్పు, సారెపప్పు, గసగసాలు, గులాబిపూలు, ఎండు ద్రాక్ష, ఏలకులు, లవంగములు, చక్కెర, గంజాయి పూలు మొదలగు దినుసులను పన్నీరంటిపై నూరి ఆవుపాలలో కలిపి, అందుండి సారమును వడియగట్టుదురు ఆ సారమునకు 'రామ రస'మని పేరు రమింప జేయునది — అనగా, పరవశింపజేయునది — అను అర్థమున ఈ పేరు దీనికి సార్థకము Contd

నాకూ దాగించినారూ తానదే తాగినారూ
చాలా మత్తిల్లినారూ, 'తరిగొండాధీశా ! మూరూ
కే సల్పుమన్నారూ, తానేమొ జేచినారూ
తా మేమొ జేచినారూ 11

వోరి నురుదు కృష్ణా ! యూవూరి గరితాలు నిన్ను దూరీ
ఎఱ్ఱుచు బల్ వెసారీ నిందించి రింకా వారీ
పడుచూ లుంగ నా దారీ పోఐదు వెన్నా గోరీ
పోతె కొట్లే నీసారీ తరిగొండా నరహారీ !
తరిగొండా నరహారీ ! 12

† నత్తూ బుత్తించి నన్ను బత్తూకోసి తాను నాచుత్తూ
సిర్పి గందాము బూత్తూ, మెల్కొ పూసరులు వేత్తూ
నెత్తినా పూలు బోత్తూ, వెన్నా నోతి కందిత్తూ
వేరిపాలు దాగిత్తూ, నాకు వక్కాకు తిత్తూ
నా చెక్కిళ్ళు గరుత్తూ, నాగుత్తు బట్టి చూత్తూ
సన్న్యాసరకె నవ్వుత్తూ, తరిగొందాహరి నూ పొత్తూ
కురాని[1] నన్నూ పత్తూకోవొత్తే నే వెరుత్తూ
కూగూతాలు నే గూత్తూ, లేచి నే పరిగెత్తూ
కో రాబోతే నాజాత్తూ, బత్తిర్ప్మేమో తేత్తూ

వుంతె నే నురికెత్తుకుంతా యింతికీ వొత్తూ
నావెంబరీ నరుత్తూవ చ్చిందు నన్ను రత్తూ
చేచినా సతుల బత్తూ, చెంపా లదరగొత్తూ
చెంపా లదరగొత్తూ 13

సాధువులు, సన్న్యాసులు, బైరాగులు, మహంతులు, యోగులు మున్నగువారు తాత్కాలికము గా ప్రాపంచిక విషయముల కతీతులై తన్మయీ భావముతో నుండు నిష్ఠితము రామ రసమును సేవించెడివారు

1 'నూపొత్తుకురా + అని' అని విభజనము

ఓరా ! నాముద్దుతండ్రీ ! చేరా[1] యిట్లా మాట్లాడకూరా !
ని న్నుప్పతించేరూరా ! పోకళ్ళ నేర్వకూరా !
నీకు దృష్టి తాకిరా ! నేనేమి సేయుదురా ?
తలగొండాఓశా రారా ! మంగళారతిచ్చేరా !
మంగళారతిచ్చేరా ! 14

ఆ వె అని యశోద మంగళార తిచ్చిన, కృష్ణు
డనియె నిట్లు గొల్లవనితలెల్ల
నన్ను నుప్పతించినారు గావున పత్తి
కొత్త కొత్త కొత్త గోపిదేవి !

క అని గోపాలుడు తల్లికి
వినిపింపగ, గోపసతులు వెరగందుచు ని
తనయుని మాటల కిప్పుడు
కొనమొద లేదమ్మ[2] నందగోపాలసతీ ?

(వ అనిన విని యశోద వారి కిట్లనుచున్నది)

క నా కొడు కుండిన చోటను
నీ కూతుల జేరనిక మెలుపుగ మీ మీ
వాకిండ్లందును (భద్రము)
గా కావలిబెట్టు, డేల కలహించెదరే ?

వ అని పలికి యశోద గోపసతుల సముదాయించి పంపించె, నంత మరునాడు గోపసతులు గుమిగూడి పెరుగు చిలుకుచు తమలో దా మిట్లనుచున్నారు

దరువు (జావిడి)

చిలుకరమ్మా ! చిరచిర పెరుగా చిలుకరమ్మా ! ॥పల్లవి॥
చిలుకరమ్మా ! ము — ద్దుల గోపాలుడు

---

1 'చేరా' అనగా 'చేరకు' (ఊరక) అని యర్థము

2 'కొన మొదలు+ఏదమ్మ' అని విభజనము అనగా 'చివరలేదు; మొదలు లేదు' అని భావము

తులువై కుండలు — ద్రోయక మునుపే ॥చిలుకరమ్మా ॥ఉ ప ॥
సందుల గొందుల — యందుచు పొంచుచు
ముందర కృష్ణుడు — మొనయక మునుపే ॥చిలుకరమ్మా ॥ 1
దాగుచు మూగుచు — నాగడపరుచుచు
మీగడ గొని వాడు — మెక్కక మునుపే ॥చిలుకరమ్మా ॥ 2
కిలకిల నవ్వుచు — ఖేలను జూపుచు
బలు కష్టంబులు — బట్టక మునుపే ॥చిలుకరమ్మా ॥ 3
గిరగిర కవ్వము — లరిముది దిరుగగ
నొరసిన మెరుగుల — నురుగులు గరగా ॥చిలుకరమ్మా ॥ 4
తరిగొండాధీ — శ్వరుడగు వేంకట
గిరి నిలయుండగు — కృష్ణుడు వచ్చీ[1] ॥చిలుకరమ్మా ॥ 5

వ అని యిట్లు పెరుగు జిలుకుచున్న సమయంబున కృష్ణుండు క్రమ్మర గోపసతులమీద దాడివెడలి, యాడుచు పాడుచు, చల్ల చిల్లాడ నుల్లాసంబున కొల్లకాడై రాగా, నల్లనయ్యను జూచి వల్లవపల్లవాధరలు చెల్లరే! యని తమలో దా మిట్లనుచున్నారు

దర్వు, ఆదితాళం

తిరుగా వచ్చెనే! కృష్ణుడు — తెరవలారా! వాకిండ్లకు
కరుకు[2] బిగములు వేసి — కావిళ్ళుం[3]దామే! 1
నుట్టుపట్ల పొంచి విని — పట్టి కట్టివేసి, పూని
గుట్టుగా యశోదకడకు — గొంచుపోదామే! 2
తన వెంటా శ్రీతరిగొండా — ధాము డున్నాడను గోపెమ్మా
కనువందాగా వీని మాయ — లపుడూ దెలుసూనే! 3

1 'వచ్చిని' అనగా 'రాగలడు' అని యర్థము
2 'కరకు' యొక్క వ్యావహారిక రూపము 'కఠినమైన, గట్టి' అని యర్థములు (చూ శర పుట 166)
3 'కావడి'కి వ్యావహారిక రూపము 'కావిడి' దానికి బహువచనము 'కావిళ్ళు'.

వ అని పలికి, వాకిండ్లు వేసి కృష్ణునిచుట్టు పరివేష్టించిన గోపికలతో కృష్ణుం డిట్లనుచున్నాడు

దర్వు (ధ్రువం)*

పత్తుతారా? (మీరు) నన్ను పత్తుతారా? ॥పల్లవి॥
గుత్తు గుత్తుగా వూత్తారు — కుంతా వున్నారీర మీరు॥పత్తుతారా?॥ఉ ప॥
మీ కందలికిని నేను — మిందగారనై వొత్తినీ
నాకు[1] వేలుపిక లేదు — నంగనాచి తొత్తులాల। ॥పత్తుతారా?॥ 1
పెద్ద పెద్ద వాకిందాకు — బీగమూలు బాగా వైచి
పద్దుపత్తి మీలు నన్ను — పత్తుతామంతీ రత్తైతె ॥పత్తుతారా?॥ 2
తరిగొందా నారాచిమ్ముని — దాచ్చిన్యాము మీకు లేక
పరగా మాయమ్మ చెంతాకు — పత్తూకొపోతామంతారు ॥పత్తుతారా?॥ 3

వ అని కలహించినట్టుండి అంతరిక్ష మార్గంబున వారిండ్లలో జొరబడి దధిక్షీర నవనీతంబులు మెక్కి, కొల్లబెట్టి, నానా విచిత్రంబులైన దుడుకులు జేసి, యొక్క ముద్దుపాపని పొట్టనిండ వెన్నగూరి, వాడు గ్రుడ్లు వెలి కురికి యూపిరి ద్రిప్పలేకున్న సమయంబున కృష్ణుండు అంతర్ధానంబున వచ్చి యశోదచెంత నుండె, నంత గోపసతులు కృష్ణుని గానక, పోయెనని[2] బీగంబులు దీసిపోయి, తమ యిండ్లలో నడిచిన విచిత్రంబులకు వెరగుపడి, యూపిరి ద్రిప్పలేకున్న బిడ్డను గొనివచ్చి యశోద ముందర బెట్టి యిట్లను చున్నారు

---

* ఈ 'ధ్రువ' మనునది 'జావిడి'వలె దరువులలో నొకరకమని తెలియదగును 'ధ్రువపద' మని దీని నామాంతరము

చూ 1) నృత్తరత్నావళి 7వ అధ్యా, 65 శ్లో
11) భరత కోశః, పుట 299

1 'నాకంటె' అని యర్థము

2 'ఆచటినుండి వెళ్లిపోయెనని' అని యర్థము.

గోపికల ఫిర్యాదు

ద్విపద. ఈ పాప మేమమ్మ — యింతి గోపెమ్మ ?
నీ పాప డిప్పుడు — నీ చెంత నిలిచి
యున్నాడనుచు జెప్ప — చున్నావు నీవు
వెన్న డిప్పుడు నిన్న — విడిచిరా జూచి
వెరచి నాకిండ్లకు — వేవేగ మేము
కరుకు బీగంబులు — గదియింప, జూచి
మాతోను కలహించి — మమ్ము బొంకించి
యే తీరుగానొ తా — నిండ్లలో జొచ్చి
పాలు ద్రావియు చట్లు — పగుల నడంచి
బాలామణుల గూడి — బాలుని సొట్ట
విరియ కుత్తుకబంటి — వెన్న దా గూరె
నరయగా నాబాలు — డప్పుడు గుడ్లు
చాల వెల్కురుకగా[1] — సంకటపడుచు
లీల నూపిరి ద్రిప్ప — లేకయున్నాడు
ఈపాప డేమైన — నిది నీకె సెలవు ![2]
నీ పట్టిచేతను — నేడు మా పట్టి
యీ తెరునాయె — నింకేమనవచ్చు ?
శ్రీ తరిగొండ నృ — సింహుని తోడె !
కాపురములు జేయ — గాజాల మిచట
మీ పల్లె జాలించి — మేము బోవలసె

(వ అనిన విని యశోద గోపసతులతో నిట్లు పల్కుచున్నది)

క నాపాపడు నా చెంగట
నీ పగిదిని బలునితోడ నిందాట్లాడున్
మా పిన్నవాని కొరకై
యీ పల్లెను మీరు విడువనెందుకు ? బోరే !

---

1 'వెల్కి (వెలికి) + ఉరుకగా' అని విభజనము.

2. అనగా 'ఆ పాపపుణ్యములు మీవే సుమా !' యని భావము.

[వ అనిన విని గోపికలు యశోదతో నిట్లనుచున్నారు]

ద్వరు, ఆటతాళం

గోపెమ్మా! యేమె గోపెమ్మా! ॥పల్లవి॥

గోపెమ్మా! మావల్ల — పాపములేదు నీ
వీ వట్ల మామీద — కోపము జేయకు ॥గోపెమ్మా॥ఉ ప॥

యిట్టి లోకాతీతు — డీవ్వాదిలో బుట్ట
బట్టి మా బ్రతుకూలు — బంగారమై పోయనే! ॥గోపెమ్మా॥ 1

బాలకుడని నీవు — భావింపుచున్నావు
బాలుడు గాడు నీ — పాదములాన వో ॥గోపెమ్మా॥ 2

చిన్నికుర్రలను — జూచితిమమ్మ! భూమిలో
నిన్ని నేర్చిన కుర్ర — నెరుగ మెన్నోటను ॥గోపెమ్మా॥ 3

రమణిరో! యివి మత్స — రంపు మాటలుగావు
క్రమముగా నడుగు మి — క్కడివారి నెల్లను ॥గోపెమ్మా॥ 4

పాదైనా[1] తరిగొండ — పతితోడె! నీ బిడ్డ
మీాద దబ్బరచాడి — మేము జెప్పలేదే! ॥గోపెమ్మా॥ 5

ద్విపద వెలది! నీ కడుపులో — వేలెడు బిడ్డ
కలుగునా? యని మేము — కన్నదేవళ్ళ
నురుభక్తితో వేడు — చుంటి మీావరకు
తరిగొండహరి మీాకు — తనయు నిచ్చుటకు
ముదమందుచుండగా — మొనసి నీ కొడుకు
విదితంబుగా జూడ — విపరీతుడయ్యె
వీడు జేసిన పనుల్ — వివరంబుగాను
చేడె! నీతో మేము — చెప్పనేలేదు

---

1. 'నిలుకడయైన' అనగా 'శాశ్వతుడైన' యని భావము.

కొడికొడిగా నిందు — కొన్ని జెప్పితిమి
కడముట్ట నీతని — కార్యంబులన్ని
జెప్పితిమైన[1] బర్ — సిగ్గులచేటు
జెప్పనేటికి ? మాకు — సెలవియ్యవమ్మ ।

(వ. అనిన విని నందసతి వారితో నిట్లనుచున్నది)

క ఇక్కడ నుండెను బాలకు.
డెక్కడి కెవ్వాడు వచ్చె ? నా పనువెల్లన్
తక్కక నెవ్వడు జేసెను ?
దిక్కే దీమాయ మాకు తెలియదుగదరె ।

(వ. అనిన విని యాగోపిక లిట్లనుచున్నారు)

దరువు

ఇక్కడా వీడుండె నంటివమ్మా ।
మా యిండ్లాకు వే, రొక్కా డేరనుండి వచ్చెనమ్మా ? 1
సత్యాముగా నీడె వచ్చెనమ్మా ।
వగలెన్నో జేసి, సతుల కుచములా ప్రచ్చెనమ్మా । 2
అందారిండ్లపాలు ద్రావెనమ్మా ।
యింటింటి కుండ, లడచియడచి పారవైచెనమ్మా । 3
బాలామణులాను బట్టెనమ్మా ।
పసిబిడ్డలాకు, భావజునికేళి నేర్పెనమ్మా । 4
వీ డెక్కాడి చిన్నవాడోయమ్మా ?
తరిగొండహరికి నీని, వింతాలన్ని దెలుసునమ్మా । 5

క తక్కక కృష్ణునిదుడుకులు
వెక్కసమై తోచె గనుక, వీనివలన మే
మెక్కడనైనను బోయెద
మిక్కడ నిక నుండవెరతు మిదె సెలవు సఖీ ।

1 'చెప్పినమైన' అని యర్థము

ంద అని వారు బల్కగా — నపుడా యశోద
విని యిట్లనియె నో — విరిబోణులార!
హెక్కసుచే[1] మాట — లని యూరు విడిచి
యెక్కడ బోను మీ — కేల? నాసుతుని
ఏయెడనైన నే — నేమరకుందు
మీయిండ్ల కెటు నన్ను — మించి రానచ్చు?
వచ్చెబో సతుల నె — వ్వరి నేల వచ్చు?
వచ్చెబో మీ పాలు — వాడెన్ని ద్రాగు?
త్రాగెబో కుండ లెం — దరివని నీగు?[2]
నీగెబో మీరన్న — నేర్పు లే మెరుగు?
ఎరిగెబో స్మరకేళి — నేరీతి మరుగు?
మరిగెబో సతుల నె — మ్మొడ్కని బట్టు?
బట్టెబో రతి యెల్ల — బంమెట్టు బుట్టు?
పుట్టెబో యిట్టి య — ద్భుతము లిక్కడను
గలువెళ్లి నా కొడు — కెందు రాలేదు
తెలియక మీ రుప్పు — తించకురమ్మ!
పుట్టి పుట్టక మున్నె — బుడుతని రచ్చ
బెట్టిన ఫలమేమి — ప్రియమెుల్ల మాని?
తప్పు గల్గిన నేనె — దండింతు సుతుని
నెప్పు డెక్కడ బోకు — డిండ్లకు జనుడి!
హరిగొండహరితోడె! — దాక్షిణ్య ముంచి
పొరుగువాళ్లకును మీరు — పోకుండరమ్మ![3]

అనిన విని గోపిక లిట్లనుచున్నారు)

మెలత యశోద! నీ కొడుకుమీదను సారెకు నిందమాటలన్
వలనుగ జెప్ప నిందు పగవారముగాము, నిజంబు జూచితే

'అక్కసు'కు పూర్వరూపము 'ఆగ్రహము, కోపము' — అని యర్థములు
నీగు = నివర్తించు (తొలగించు) — అని యర్థము (చూ శ.ర, పుట 438)
'పోక + ఉండరమ్మ!' అని విభజనము.

నలరగ సీరు మాదొరలు, నాళ్ళులు గావున మామనంబులన్
కలుగునె యెంతకైన పగ కంఠదళాక్షునివీాద భామినీ ?

[వ అనిన విని యశోద యిట్లు పల్కుచున్నది]

సీ. పీ చిన్నవానికి మా చిన్నిపాపడు
వెన్నగూరెనటంచు వెక్కసముగ
పలికితి రా మాట పాటింప దబ్బర
మరి యిది యక్షిణి మాయగాను
తోచుచున్నది. మంచి నీచిన్ని పాపని
కడుపెల్ల నివురుచు నుడుకునీళు
బోయుము. కరిగి తెప్పున వెన్న డిగిపోవు
పాపని కట ప్రాణభయములేదు

గీ. వసుధ యక్షిణి యనెడు దేవతకు సిరు
శాంతిగా జాతరలు జేయు డంత నిచట
పుచ్చి విట్టి విచిత్రముల్ పొలతులార!
వెగ బోరమ్మ! యిండ్లకు వెలదులార!

ఆ వె అని యశోద ఋక్కు నాకొమ్మ లిట్లని
రమ్మ! కృష్ణు డిచట నెమ్మదిగను
మమ్ము నెల్పెడు. మా కింక సెలవియ్యు
డనుచు నడుగుచుండి రబ్జముఖులు

గొల్ల గౌడు

ద్విపద ఆ లోన ముసలివా – డగు గొల్లగౌడు[1]
పాల కావడి మూపు – పైన నుంచికొని
గొంగడి ముసుగుతో – గూను వంచికొని
యుంగరముం కట్టె – యూతజేసికొని

1 'గౌడు' అనునది ఒక పట్టపుపేరు కొంత స్థితిమంతులైన గొల్లవారిపేళ్ల చివర 'గౌడు' పదమును చేర్చుట నేటికిని రాయలసీమ ప్రాంతమున వ్యవహారమందు నున్నది అట్లె 'గౌడు'లు గొల్లవారిలో కులపెద్దలుగా వ్యవహరించుటయు గలదు

కసరుచు రెండు కు — క్కలు వెంట రాగ -
మసలిది యున్నట్టి — ముంగిటి కవుడు
పోయి, తా దాన న — వ్వడు గాన కలిగి
యూయెడ తరిగొంగ — వారి సేయు పనుల
కొరకు గొపెమ్మతో — కొట్లాడుచోటి
కరిగి యుట్లనియె కో — పావేశమునను

దర్వు, ఆటతాళం

వోశోశి ముసిలాపె! — వోశోశి ముసిలాపె!
వోశోశి ముసిలాపె! — వో ముసిలాపె! ॥పల్లవి॥

కూశికూశి మన — గోపెమ్మతోడ నా
క్రోశముతో నీవు — కొట్లాడేదెమే? ॥వోశోశి॥ 1

కమ్మగా నంబిలి[1] — గాశే కోడండ్లాతో
నెమ్మెలు శేసూత — నిందుండావేమే? ॥వోశోశి॥ 2

నాకు కడుపులోన — నాకిలా[2]తుండాది
నీకు భయము లేక — నే యుండావేమే? ॥వోశోశి॥ 3

సక్కగ తరిగొండ — సామిపూజ శెయ్య
కిక్కడనే వుండా — లీ పాపమేమె? ॥వోశోశి॥ 4

గీ. అనిన విని గొడసాని యిట్లనియె ముసలి
వాడ! కృష్ణుడు రేపల్లె వాడలోన
పుట్టినప్పుడె కాపురంబులు మునింగె
నావిధం బెట్టు లన్నను నీవు వినుము

దర్వు, ఆటతాళం

ఇంకేటి కాపురమురా? వో ముసిలోడ!
యింకేటి కాపురమురా? ॥పల్లవి॥

---

1 'అంబిలి' ఇది 'అంబలి'కి వ్యావహారిక రూపము

2 'ఆకిలి' ఇది 'ఆకలి'కి వ్యావహారిక రూపము.

యింకేటి కాపుర ? — మీవూళ్లో క్రిష్టుడు
మంకువాడై నాతో — మల్లాడవచ్చినా
॥ డింకేటి కాపురమురా ? ॥ ॥ఉ ప ॥

పాలాకుండలు గొట్టి — బాలామణుల బట్టి
ఛీలల్ల ! శిగ్గూలు — జెరచి గాబరజేశె ॥నింకేటి॥ 1

యెరనాగి న్నలనాగి[1] — న్నిరుకువూనికాడ
కరిచి బరికి ఆట్ల — గా[2] జేశినాడంట ॥యింకేటి॥ 2

తరిగొండ నరహరి — దాడి మెండైనాది
సారుగూళ్ల కైనాను — పోదాము వలసగా ॥నింకేటి॥ 3

వ అనిన విని ముసలివాడు గోపిదేవితో నిట్లనుచున్నాడు

గీ అమ్మ ! గోపెమ్మ ! మీాకు నే(ం) మన్నుపన్ను[3]
నిచ్చి కాపుర మిందుంటి, మింక నుండ
వెరతు, మాపులతోడ వేవేగ కృష్ణ
వంప బోయెదమమ్మ ! యీా వాదులేల ?

వ అనిన విని యశోద యిట్లనుచున్నది

ఆ వె గౌడ ! నీకు ఇంత కోపమేటికి ? (మీారు)
వలస బోవనేల ? వలదు నిలువు.
డర్భకుండు మీా గృహంబుల కిక రాడు
పొందు ! వీనివలన బోవనేల ?

వ అని పలికి, గౌనితోడ నందరికి వీడెంబు లిప్పించి యాదరించి గోపకాంతల నిండ్లకు పంపించి, తదనంతరంబున

---

1 'ఎఱ్రనాగి, నల్లనాగి — అను పేళ్లుగల గోపికలను' అని భావము

2 'ఆటలుగా' అని యర్థము

3 'నేలపన్ను (నివాస శుల్కము)' అనగా ఒకరి స్థలమున వసించుచున్నందులకుగాను ఆ స్థలము స్వంతదారునకు చెల్లించెడి పన్ను నందగోపుడు వ్రేపల్లె కధిపతి గనుక అందు నివసించు గొల్ల లెల్లరు యథోచితముగా ఆతనికి మన్నుపన్ను చెల్లించుచుండిరి,

నందసతి సందియము

ద్విపద అనుమానమున బొంది — యపుడా యశోద
తనయుని తొడమీద — తగ నుంచి, చుంచు
చేతుల దువ్వుచు — చెక్కిళ్ళు నిమిరి
'నాతండ్రి! యీ చిన్న — నాడు నీకింత
యారడి వచ్చె, నే — మందు నావిధిని?
యూరివారెల్ల ని — న్నుప్పతించినను
నే వినవలసె, నీ — నెత్తిన బ్రహ్మ
దేవు డీరీతి మో — దింపుచు[1] వ్రాసె'
నని యిట్లు తరిగొండ — హరి నాదరించి
చనుబాలు ద్రావించి — జాలితో ననియె

దర్వు, నీలాంబరిరాగం, ఆదితాళం

నాతండ్రి! యిందరికి వెరచి, భూ — తాళిత! నే నిన్నెందు దాతురా?
॥హా॥ యేమిసేతురా? 1

మెచ్చుతున్న సతులాకు ని — మీద నింత మాత్సర్యము హెచ్చెరా!
॥హా॥ యింత వచ్చెరా! 2

శ్రీకర తరిగొండ నార — సింహుతోడే నీ వింకెందు బోకరా!
॥హా॥ దూరు దేకరా! 3

గీ. అనుచు కృష్ణుని నీరీతి నాదరించి
కన్నులను నీరు నించ, ముఖంబు నిమిరి
యేమి దోచక రోహిణిన్ బిలిచి (మిగుల)
జాలితో నిటుబల్కె నాశ్చర్యముగను

సీ. ఓ రోహిణిదేవి! యొకమారుగాకుండ
పలుమారు నా గొల్లభామలెల్ల

---

1. 'మోదుచు (కొట్టుచు)' అని యర్థము

పలికిన పల్కు లేర్పడ దబ్బరనరాదు
బుడుత డాయిండ్లకు బోనులేదు
కావున నిజమేది ? కల్లయే ? దీమాయ
తెలియ దెవ్వారికి, దేవు డెరుగు
ఎన్నాళ్లకో నేను కన్న బిడ్డకు లేని
నింద వచ్చుటకు నా డెందమెల్ల

గీ వెన్నకై వడి గరగుచు నున్నదిపుడు
గోపికల నేరమందునా ? కొడుకు నేర
మందునా ? రెండు దెలియులేదమ్మ ! నాకు
తెలుపు నీవైన నొకమాట తేటగాను

(వ అనిన విని రోహిణీదేవి యశోదతో నిట్లనుచున్నది)

ఏలలు*

దబ్బారా లాడారు గోప — తరుణాలూ, పీ డెందుబోలే
దబ్బబ్బా ! యిదేమో తెలి — యావే వోహో యశోదా !
యద్భుతమై తోచుచున్నాదే ! 1

యీముద్దు కృష్ణునివలెనే — యేభూతామో యీపూరిలో
తా మహిమా జూపుచు — న్నారే వోహో రోహిణీ !
తథ్యామిది దబ్బారా గాదే ! 2

ఆ మాయా నివారాణా మిం — దయ్యేటందూ కందారాము
గ్రామాజాతర జేయిం — తామే వోహో యశోదా !
గంగాకు బోనాము లిత్తామే ! 3

ఉరగాశైలాధీశుడైనా — తరిగొండా హరికీ మ్రొక్కి
త్వరగా నట్లానే జేయిం — తామే వోహో రోహిణీ !
తనయునీ నిందా దప్పింతామే ! 4

* ఇందు రోహిణీయశోదల సంభాషణ కలదు

వ అని నిశ్చయించి యా యశోద కృష్ణుని యెమరక నాదరింపుచుండగా, అందొక్కనాడు కృష్ణుడు వ్రేపల్లెలోకి దాడివెడలి పోవుచున్న జూచి యశోద యిట్లనుచున్నది

దరువు

ముద్దుకృష్ణా రారా ! వెన్న — ముద్ద లిచ్చే కోరా ! ॥పల్లవి॥
హద్దు విడిచి నీవెందు బో — వద్దు వద్దు రారా ! ॥అ.ప.॥
పొరుగిండ్లకు బోయి లేని — పోరు దేక రారా !
యిప్ప, డరసి యింట్లో రామునితో — నాట్లాడుదు రారా !
॥ముద్దుకృష్ణా !॥ 1

పొరుగిండ్లలో పొంచి పెద్ద — బూచి వుంది రారా !
గొల్ల, బరికీ బరికీని బొజ్జంతా — కరిచిపొయ్యా[1] రారా !
॥ముద్దుకృష్ణా !॥ 2

బొజ్జా వాడను, పచాలు — బువ్వా బెట్టే రారా !
ఘుల, గజ్జాలు వదలీనావి — గట్టిగ గట్టే రారా !
॥ముద్దు కృష్ణా !॥ 3

పరువు లెత్తితేను నిన్ను — పట్టలేను రారా !
గొల్ల, గరితాలు గొట్టేరు, బొజ్జ — కందవాడా రారా !
॥ముద్దుకృష్ణా !॥ 4

తరిగొండహరితోడే కడప — దాటిపోక రారా !
వోరి, దురుసూగా పరువులెత్తక — తులువాబిడ్డా రారా !
॥ముద్దుకృష్ణా !॥ 5

వ అని పలికి కొడుకు నొడిసి పట్టికొని, బలభద్రునితో నాట్లాడుమని నియమించిన, రాముణ్ని జూచి కృష్ణుం డిట్లనుచున్నాడు

---

1 'కరిచిపోవును సుమా !' అని బెదరింపుతో కూడిన హెచ్చరిక

దర్వు*

అన్నా! యింతో కన్నాముచ్చి — లాలుదాము లాలా! ॥పల్లవి॥
వొరీ, చిన్ని తమ్మురా! — కండ్లూమూశే నిందు లాలా!
॥అన్నా! యింతో॥ఉ వ.॥

ఆడరగా నిచ్చోట చిడుగూ — డోరుకుందాము రారా!
గుడుగుడుగుంతా మూరుకుంలా — కూచుందాము రారా! ॥అన్నా!॥ 1

చిట్లబట్లా కాయాడాను[1] — చేతులు జాచీ రారా!
గిరి, గిట్లాడుద మిందూ — గిరగిర దిరుగా రారా! ॥అన్నా!॥ 2

కుందికుంది యాట లాడు — కుందా మిందు రారా!
మన, మందమైన గచ్చకాయు — లాడుదాము రారా! ॥అన్నా!॥ 3

పరువూ లెత్తి వొకరీ వొకరు[2] — పత్తుదాము రారా!
ఏన, తరిగొండా నారదిమ్మని — తాకుదాము రారా! ॥అన్నా!॥ 4

మృద్భక్షణము

వ. అని యివ్విధంబున రామకృష్ణు లాట్లాడుచు ముద్దులు జూపుచుండి రంత నొక్కనాడు కృష్ణుండు మృద్భక్షణంబు జేయుచున్నం జూచి, రాముడు యశోదతో నిట్లనుచున్నాడు

ఉ తల్లి యశోద! కృష్ణు డల తావుల తావున జేరి ముదంబుమీరగా
నల్లని మంటిపెళ్లలను నవ్వుచు మెక్కుచునుండె నిప్పడే
కల్లని నన్ను దిట్టకుము, కంజదళాక్షుడు వెన్నదిన్న నో
రెల్లను మన్ను మెత్తికొనె, నీడకు బిల్వవె! నీవు జూడవే!

వ అనిన విని యశోద కృష్ణుని చేరబిల్చి యిట్లనుచున్నది

---

* ఇందు శ్రీకృష్ణబలరాముల ముచ్చట (సల్లాపము) కలదు

1 'చిట్లబట్లాకాయాడాను' — అనగా 'చిట్లబట్లకాయ' అను ఆట ఆడుటకు,

2 'ఒకరి నొకరు' అని యర్థము

ఏలలు*

మన్నా నీవూ దిన్నావని — మన రామూడూ జెప్పినాడూ
మన్నాగా నిక్కామేనేమిరా ? వో ముద్దూకృష్ణా !
— భయపడాకా నాతో జెప్పరా ! 1

జున్నూ పాలూ నెయ్యి వెన్నా — తిన్నా నోతా చీ ! పీరా[1] నే
మన్నూ కోరి తిందూనంటావే ? వో యచోదమ్మా !
— అన్నా వూరి కన్నాలు పోవే ! 2

నోరీ ! రామూడన్నామాట — వుత్తామాటంటి వల్లైతే
భోరూనా నీ నోరు దెరువారా ! వోముద్దూకృష్ణా !
— పాలువూమీరా నేనే చూచేరా ! 3

శ్రీ తరిగొందా వరానారా — చిమ్మచ్చామీతోడే ! మన్నూ
నే తినాలేదూ, తిత్తూనావే ?[2] వో యచోదమ్మా !
— నీవూ నానోరంతా చూరావే ! 4

వ. అని కృష్ణుండు నోరు దెరచి అనేక కోటి బ్రహ్మాండంబులు తన నోట జూపిన, యశోద భయభ్రాంతయై రోహిణితో నిట్లనుచున్నది

ద్విపద ఇది యేమొ రోహిణి ! — యీ చిన్ని శిశువు
వదనంబులో ధర — వన వహ్ని పవను
లాకసంబును, మహ — త్త్వాహంకృతులును
లోకపాలకులును — లోకముల్, నదులు
వనధులు, దీవులు — నన పర్వతములు
ఘన సూర్య సోమ న — క్షత్ర పంక్తులును
పొసగి చరాచర — భూత జాలములు
పసమీర గలిగిన — బ్రహ్మాండ తతులు
చూచితి, నటుగాన — సుతుడు వీడనుచు

---

* యశోదాకృష్ణుల సంవాద మిందు వర్ణింపబడినది

1 'ఛీ ! పీడ' అని యర్థము

2 'తింటూనావే ?' — అనగా 'తిననే తిన' నని భావము

చూచుట దోష, మ — చ్చుగ వీడు పరమ
పురుషుం డనుచు నెంచి —పూజించి మ్రొక్కి
పరమ పదంబున — ప్రాపింపవచ్చు
పర్బకుడని వీని — నల్లిబిల్లిగను
నిర్భయంబున నెత్తి — నే సాకుచుంటి
నాపాలి తరిగొండ — నరసింహు డితడు
పాపడుగాడన్న, — బలభద్రు తల్లి
తనలోనె తా నద్భు — తంబు నొందుచును
దనరార నాయశో — దకు నిట్లు లనియె

ఆ వె భ్రాంతిపడితివేమొ బాలుని వదనమం
దిన్ని గలిగియుండు టెందు గలదు ?
పరమ పురుషు డేడ ? పసిబిడ్డ డేడ ? నీ
వుప్పతింపవలన దో యశోద !

వ అని పలుకుచున్న తల్లులమీద వైష్ణవమాయ గప్పి, పూర్వ నిశ్చయంబును మరపించి, కృష్ణుం డాట్లాడుచుండె. నంత నొక్కనాడు యశోద పెరుగు జిలుకుచుండగా కృష్ణుం డిట్లనుచున్నాడు

దరువు (కావిరి)

అమ్మయ్యా చాచీవే ! నా బా — జ్జంతా వారెనూ[1] ॥పల్లవి॥
పెరుగు, గుమ్ము గుమ్మమంతా చిలుకు — కుంతావుంతే యెత్తనే ?
॥ వో యమ్మయ్యా ॥ఉ పే ॥

మజ్జిగా చిరాకవద్దు — మంచామమీదా గూచుంది[2] ॥యమ్మయ్యా॥ 1

వులులుక్కి పానూలు జేత్తా — వుంతే కోపాము వత్తుంది॥యమ్మయ్యా॥ 2

తరిగొందాచామితోరే ! నే — తాళలే నాకాటిచాత ॥నమ్మయ్యా॥ 3

---

1 'వాడెను' అని యర్థము

2 'గూర్చుండి' అని యర్థము

వెన్న దొంగ

వ. అని కవ్వంబు బట్టి చిలుకనియ్యక చలంబుజేసిన, కొడుకును తొడపై నిడికొని చన్నిచ్చు సమయంబున పాలు పొంగిన చల్లార్చుటకు కొడుకు నందుంచి యశోద లేచిపోయిన, కృష్ణుండు దధికుంభంబులో వెన్నమెక్కి తత్కుంభంబు పగుల నడంచి, పొరుగింటి కురికి వారి వెన్నముద్దలు మెక్కుచు కోతి కిచ్చుచున్న సమయంబున పోయిచూచి యశోద యిట్లను చున్నది

ద్విపద ఓరి ముద్దులవాడ! — యోదుండగీడ!
యోరోరి! తరిబాన — యొప్పులు[1] జేసి
వచ్చి నవ్వుచు నూరి — వారింటి వెన్న
నుచ్చిలింపుచు కోతి — మూతి కిచ్చెదవు
చిన్నవాడని కొట్ట — చెయ్యాడ కేను
నిన్ను మన్నింపగా — నీ వింత మించి
తలకొని గోపకాం — తలు జెప్పినటుల
చెలరేగి దుడుకులు — జేయుచున్నావు
సహజ బాలుడ వీవు — సర్వదా గావు
మహిమల పోకిళ్ల — మారి వైనావు
గుణము చేపట్టక — కొడికెక్కినావు[2]
గుణశాలివోలికె — గునిసియాడెదవు
గుణివియు గావు, ని—ర్గుణుడవు గావు
గుణహీన! నిన్నెట్ల — గురిసేయవచ్చు?
గణుతించి యేవేళ — గాచుకయుండి
క్షణ మేమరితినైన — జరిగిపోయెదవు

---

1 'వ్రప్పులు' అను దానియొక్క వ్యావహారిక రూపము 'వప్పులు' అనియు నందురు ఉదా టెంకాయ వప్పలు

2 'కొడి' యనగా 'అగ్రము, పై భాగము' అని యర్థములు (చూ బ్రౌణ్య నిఘంటువు ప్రథమ ముద్రణ, పుట 272)
'కొడికెక్కుట' యనగా 'పరాకాష్ఠ నందుట' యని తాత్పర్యము.

చిక్కించుకొనను పొంచిన వారికెల్ల
చిక్కుదువా నీవు ? — చిక్కులమారి !
చిక్కితి విపుడు నా — చేత బొంకించి
యెక్కడ బోయెద — వింక మీదటను ?
పెట్టు సంజీవియో — బిడ్డలకెల్ల
పెట్టు(న) గాని చె — ప్పినమాట వినరు
తాళుతాళుర ! నిన్ను — తాటించునట్టి
వేళ వచ్చునటంచు — వెరపించి పలికి
తనచేతి సెలగోల — తగ ఝళిపించి
పనిబూని కృష్ణుని — పట్టబోయినను
తరిగొండహరి యశో — దకు చాల వెరచి
పరువు బారుచు, బగ్గ — పడుచు[1] నిట్లనియె

దరువు

అమ్మా ! నన్నూ కొత్తారాకవే ! ॥పల్లవి॥
అమ్మమ్మ యశోదమ్మా ! నన్ను కొత్తరాకవే !
నేను, సమ్మతమునా యింతోనే దాచి దాగుచుంతాగాని
॥అమ్మా ! నన్నూ ॥ఉ ప ॥

పొందుగా పాచాలుబువ్వా — బొజ్జనిండా బెత్తితే నే
నెందు బోకా యింతో వుంతా — నే ! అమ్మ యశోదమ్మా !
॥అమ్మా ! నన్నూ॥ 1

'చిన్నావారా ! ర'మ్మనుచు — చేతిలో నీవు బెత్తినా
వెన్నాముద్దా దింతావుంతా — నే ! అమ్మ యశోదమ్మా !
॥అమ్మా ! నన్నూ॥ 2

వూరీవారీ యింతికి నే — నోలల్లా ! పోలేదుగాని
వూరీకె యింతోనే వుంతా — నే ! అమ్మ యశోదమ్మా !
॥అమ్మా ! నన్నూ॥ 3

---

1 '(బలిమాలుచు' అని యర్థము ఈ యర్థమున 'బంగపోవు' అను వ్యవహారము నేడును కలదు

మాత్రాటుతా లన్నతోను — చిత్తాబత్తా కాయూరాచు
తొత్తులోనే నూగుచుంతా — నే! లమ్మ యశోదమ్మా!
॥అమ్మా! నన్నా॥ 4

నా తోరే! శీతరిగొందా — నారదిమ్మచ్చాని రోరే!
ని తోరే! నే దురుకు చాయు - నే! అమ్మ యశోదమ్మా!
॥అమ్మా! నన్నా॥ 5

వ అని వెరచి యురుకుచున్న కొడుకును తరిమిపట్టి, కొట్ట చెయ్యాడక రోటెకి కట్టివేసిపోయి, గృహంబులో పనులు వేయుచున్న సమయంబున

నలకూబర మణిగ్రీవులు

ద్విపద హరి రోట బద్ధుడై — యుండిందు జూచి
వెరచినట్లనె యుండి — నేగ రో లీడ్చి
మును నారదు శాప — మున మణిగ్రీవు
డనువాడు, నలకూబ — రాభిధానుండు
సంగడి సుద్దులై — జనియించియున్న
సంగజగురు డప్పు — డా రెంటి నడుమ
దూరి రోలీడ్వ, మ — ద్దులు గూలె నందు
నేరుగా నమ్మహా — వృక్షరాజముల
లోనుండి సిద్ధు లా — లో వచ్చి మ్రొక్కి
యా నీరజాక్షున — కపు డిట్టు లనిరి

దరువు

దండమూ స్వామి! దండమూ ॥పల్లవి॥
పుండరీకాక్ష! బ్రహ్మాండ భాండోదర! ॥దండమూ॥అ ప॥

నీపాదములు సోక — గా పాప మణగె, మా
శాపము దీరె నో — గోపాల విగ్రహ! ॥దండమూ॥ 1

1 'కొట్టలో' అని యర్థము

మునుపు నారదు శాప — మున వృక్షరూపము
లను బూనియున్న వ — మ్మెనసి ప్రోచిన స్వామి! ॥దండము॥ 2

తరిగొండాధిప! శేష — గిరివాస! నీపాద
స్మరణ మా కొసగు భా — స్వర సచ్చిదానంద! ॥దండము॥ 3

వ. అనిన విని హరి సిద్ధులతో నిట్లనుచున్నాడు

ద్విపద వినుడు గుహ్యకులార! — విశదంబుగాను
మనుజులు దుర్మదో — న్మత్తులుగాక
తమ తమ ధర్మముల్ — దప్పక సర్వ
సముడౌను నను నమ్మ — శాంతచిత్తులకు
అలర సాక్షాత్కార — మై కర్మబంధ
ముల ద్రెంచి, యొసగుదు — మోక్షంబు; నన్ను
తలచనివారి కె — దలచ నెన్నటికి
ఎలమిత హృదయుడై — చరియించు దేవ
మునివాక్యమున జేసి — మొనసి నన్ దలచు
మనము మీ కబ్బె; ని — ర్మలులైతి రింక
జనుడన్న, తరిగొండ — స్వామికి మ్రొక్కి
చనిరి వారలు ధనే — శ్వరుని దిక్కునకు

వ. అప్పుడు వృక్షంబులు పడిన చప్పుడు విని వచ్చిన నందాదులు అందున్న వారితో నిట్లనుచున్నారు

ఆ వె గాలి వీచలేదు, ఖండింపగా లేదు;
నేల వృక్షయుగము నేడు పడుట
కేమి హేతు? విప్పు డీచ్చట జూచిన
బాలులార! తెలియబల్కుడిపుడు

వ అనిన విని అందున్న బాలకు లిట్లనుచున్నారు

ఆ వె బాలకృష్ణు డిపుడు రోలీడ్చుకొని చెట్ల
నడుమ దూరి రాగి, పుడమిమీద
గూలె మద్దు లన్న కుర్రల వాక్యముల్
దబ్బరనుచు నవ్వి తడయ కపుడు

ద్విపద ఆ నందగోపకు — ఁబ్జాక్షు జేరి
పూనిన జాలితో — పొసగ నిట్లనియె
చక్కని తండ్రి ! యి — చ్చట నీవు చెలగి
చిక్కవం డెవ్వరి — చే, తల్లిచేత
చిక్కితివే నేడు — చిన్నారి కృష్ణ !
ఇక్కడ రమ్మంచు — నెదను జేర్చికొని
నెనరు రెట్టింపగా — నెమ్మోము నిమిరి
తనయుని కట్టు న — త్తరి తాను ఏడ్చి
ప్రియము దీపింప నా — బిడ్డ నెత్తికొని
దయమీఱ నా యశో — దాదేవి కిచ్చి
జిగిమీర కృష్ణుని — చెక్కిళ్లు నిమిరి
నగుమోము దీపింప— నందు ఁట్లనియె

దర్వు*

దిట్టాతనమున ముద్దు — పట్టి మొలకు తాఁు గట్టి
కట్టాడి ![1] నీవెందు కిట్లా — కట్టిస్తివేవే ? 1
వారీవీరి యిండ్లు జేరి — దూరు దెచ్చితే నే ఏసి
గారావింపక నీ రోట — కట్టిపెడిలినీ 2
తాడూ గట్టిన బొజ్జంత — దద్దు గట్టె నిందూ జూడు
చేరే ! యింత ఓగ్గా గట్టు — చెయ్యెట్లాడెనే ? 3
దుండాగీడై పొరుగిండ్లాలో — దొంగిలించితే యీా సారి
గంఁరాజీవు లుండే ఏాన — కట్టివేతునా ?[2] 4
నన్ను గన్నాతండ్రి ముద్దు — చిన్ని బొజ్జ నాడీవుంది
మన్నించి నీ వింకనైన — వెన్న బెట్టవే ! 5

* ఇది నందయశోదా సంవాదాత్మకము

1 'కట్టడి !' — 'కఠినురాలా !' అని యర్థము

2 ఈ ప్రశ్నార్థకమునకు 'తప్పక కట్టివేయుదును' అని భావము

పన్నుగ యెవ్వారిండ్లకు — నన్ను విడిచిపోకవుంచె
వెన్న పెట్టగాని, పోతే — వెన్న బెట్టవా 6

నా పాలి శ్రీ తరిగొండ — నరహరి వరముచేత
నీ పాపడు పుట్టె - నా డిట్లెంచుకనేవే ? 7

ద్విపద అనుచు నందుడు బల్కె — నా గోపదేవి
కనుగీటి నగి, పతి — గాంచి యిట్లనియె
ఎడు దుష్టై మన — వెన్న బానంత
నేడు వప్పలు వేసి — గెంతుచు పొరుగు
వారి యింటికి బోయి — నైపుగా చేతి
కారటుగా వెన్న - యుట్టందకున్న[1]
రోలు దొరలగవేసి — రూఢిగా నెక్కి
మేలుమేలని యుట్టి — మీదటి వెన్న
ముద్దులు మర్కట — మున కిచ్చి, దాని
ముద్దు జూచుచు నందు — నురియుచుండగను
వెనువెంట నే బోయి — వేగ జూచితిని
ఏనయువారి గరితలు — మాటి మాటికిని
క్రమముగా నీని దొం — గతనంబు నాకు
గెరల జెప్పుచునుందు — రదియెల్ల కల్ల
యనుచు నిన్నాళ్ళు కొ — ల్లాడుచునుంటి
కనుగొంటి నీని దొం — గతనంబు నేడు
కావున బూచి కే — క్రమమునవైన
నే నీని బట్టిత్తు — నిశ్చయంబుగను
హెచ్చరికన్ జెప్ప — డింక మీరనుచు
ముచ్చటగా బల్కె — ముదితను జూచి
తనలోన నగుచు మో — దమున నందుండు
ననునడు తరిగొండ — హరి కిట్టు లనియె

1 'ఉట్టి+అందకున్న' అని విభజనము

బూచివాడు

సీ. ఓ చిన్ని కృష్ణ! యీ యూరిలోకి బూచి
వాడు నిన్ వెదకుచు వచ్చినాడు
పెరుగిండ్లలో నీకు[1] పొంచియున్నాడు
చూడు! నిన్ ఎత్తుక పోవపోవు
మాయమ్మ చెంతనె మెలగుచు నీవుండు
పొరుగిండ్లకు పోకు పొంచియుండ
పోయితె నా బాల యున్నని నీ మీద
కెగచి కరిపిస్తి యొలికె నమ్మ

గీ. పిల్లవాడమ్ము కృష్ణుని బుజ్జగించి
ప్రియ[ము]గారగ యశోద గోపించి[2] యుండ
పొరుగె, కటు విూద ప్రతికృష్ణు డమ్మచెంత
నెనర నాడుచుండి యుండగన్నాడు

పదర చిన్నారి కృష్ణుండు — సంగోలచేత
చిన్నగా నున్న యుం - దయు వినకుండ
పలుకుచు నోట ముగాల — పరిగి యుచ్చోట
జలపూర్ణమగు కల — ననుమీాద వంగి
తన ప్రతిబింబంబు — తా జూచి వెరచి
తన వెల్ల కంపించ — తబ్బిబ్బుపడుచు
తనతల్లి చెంతకు — తడయక వచ్చి
కనుచు బొమ్మను లోల్ల - గా నిట్టు లనియె

దరువు (జావిడి)

బూచెవ డేరకు వచ్చెనమ్మా!
యశోద! నన్ను, దాచిపెత్తు దాగియుంటునమ్మా!

1 'నీకొరకు' అని యర్థము

2 'యశోదను కోపపడి' అని యర్థము

నే నవ్వితే తా నవ్వుతారమ్మా!
నే కొత్తబోతె, తాను నన్ను కొత్తవత్తారమ్మా! 2
నే నొంగితే తా నొంగుతారమ్మా!
నేను లేత్తేను, తాను లేచ నిలువబరతారమ్మా! 3
నెను జాత్తే తానూ జాత్తరమ్మా!
నే వెక్కిరిత్తె, తాను నన్ను వెక్కిరిత్తారమ్మా! 4
అరిగొండ నారాచిమ్ము రోయమ్మా!
యా బూచవాని, తరిమి తరిమి కొత్తవాలెనమ్మా! 5

ద్విపద అమ్మయ్యా! బూచివా — రా నీళ్ళరోను
నెమ్మరిలో నేరు — నిలిచియున్నారు
అల సాయబూచీని — అనం బోగొత్తి
సెలపక యానీళ్ళ — జూసవే నాకు
లంపు వారుందక — నావల ఒనిన
నిందు నే నుందు, నా — రిందుందెనైన
నిక్కంబుగా నిందు — నే నుంద వెరతు
తక్కక తరిగొంట — దాయితోరమ్మా!

దరువు

అబ్బబ్బా బూచికి వెరతునమ్మా!—యచోదమ్మా! వో యబ్బబ్బా! ॥పల్లవి॥
ఆ బూచీవా రింతా వుంతే — యారానైనా పొంచి వచ్చి
నా బొళ్ళంతా కరిచిపొయ్యా — నమ్మా! యచోదమ్మా! వో ॥యబ్బబ్బా॥ 1

నాపాదానే కన్ను బెత్తె — నన్ను వారు చూచుతారు
నా మేనంతా ఏనుకూచున్న — దమ్మా! యచోదమ్మా! వో ॥యబ్బబ్బా॥ 2

నాపాలి తరిగొండ — నారచిమ్మచ్చామీ వాని
చూపురోనే కానిపిత్తా — రమ్మా! యచోదమ్మా! వో ॥యబ్బబ్బా॥ 3

ఆనె అనుచు భీతి నొందినట్టి కృష్ణుని జూచి
నవ్వి యా యశోద 'నన్ను గన్న

వాడ! నిన్ను గొట్టవచ్చిన బూచివా
డెట్టివాడు? వెరవ కపుడు జెపుము'

ద్విపద అని గోపిదేవి అ — న్నంగిని, కృష్ణు
డనుచుండ నిట్లనె — నా బూచివాడు
అచ్చవైనటువంటి — యాణిముత్యముల
కుచ్చులు, బంగరు — కుచ్చులు మెరయు
కరమొప్ప నొక కొండె[1] — గట్టుకున్నాడు
తరుణమగా వెల్గు ము — క్తాఫలాపంబు
ధళధళ్యముమీరం — ధరియించినాడు
జాళువా తళుకుల — నందిదండయును
దంరార నాగలం — ధము, కంకణము
లును, మణిముద్రిక — లును దాల్చినాడు
వరదీప్య మణిహార — హారంబు తోడ
అరిపెణ పులిగోరు[2] — సవరించి, బొట్టు
వెలిగింప[3] మెరనిండ — వేసుకున్నాడు
తిలకంబు చొగసుగా — దిద్దుకున్నాడు
బంగారు 'దరికట్టు'[4] — బంధించి, దాని
చెంగుల పూలకు — చ్చులు గట్టినాడు
లోచన యుగళి పై — రొంటి దన్ను
చూడువారిని తాను — చూచుచున్నాడు

1. రాజులు పోవగువారు మొగముతట్టు వేసకొనెడు వెంట్రుకల ముడి (చూ. శ.ర. పుట 197)
చిన్నపిల్లలకు ముఖమువైపు వేసి చుట్టెడి జడను 'కొండె' యందురు. 'కొండెజడ, కొండెసిగ' మొదలగునవి దీని పర్యాయ పదములు

2. 'పులిగోరు చేర్చిన సరిపెణ (బంగారు గొలుసు)' దీనినె పులిగోరు పతకమనియు నందురు

3. ఇచ్చట 'వెలిగింపన్' ప్రేరణార్థకము కాదు. ఇది 'మేలిల్లు, రంజిల్లు' అనువానివలె స్వార్థకము. 'ప్రకాశింపగా' అని యర్థము

4. 'నడికట్టు'

వన్నె మెయువాడు — నవ్వుచున్నాడు
చక్కగా చెలగేల — చేయుచున్నాడు
కట్టబోయినవారి — కొత్తుచున్నాడు
పట్టబోయినవారి — ఎత్తుచున్నాడు
నా రెప్ప రెండుండు? — నా రెమ్మ శేయు?
నా రెం యుచటికి — వచ్చియున్నారు?
మొసలి తెల్లుమాటంచు — ముద్దుగా నడుగి
విని, లక్క నగి నుతుక్ — సీక్కించ వలికె

దరువు, కాంభోది(జి) రాగం, అట తాళం

సర్వాణాల్లో యుంట — నిలిచి యుంట[రీకె] ముద్దుకృష్ణా!
వాడు, పూర్వమందే వాయు — బూచిని గన్నాడు ముద్దుకృష్ణా!

నాని చాచిని మెసు — వారించినందున ముద్దుకృష్ణా!
ప్రాణ మున్నే ప్రసంగి — పోనచ్చినాడురా ముద్దుకృష్ణా!

— ఎవ ఎరిగొంటే — వారి వానమైయుంది ముద్దుకృష్ణా!
నా మాట! నీ వెందు నను వీడిపోవద్దు ముద్దుకృష్ణా!

ద్విపద ఒరి బూచిప్పల్కింత — మవ్వు దా యశోద
తనయుని చెరిగించ — తగ నిట్టు లనియె
నా యన్న! వినుమింక — నను నీవు విడిచి
ఎదుతెప్పైన ని — వ్వాడు నీళ్లకడవ
తోవల నీవు వి — లోకించటట్టి
గోపాంబూచ నిన్ — గొట్టకపోదు
చరిగొంటహరి తోడె — దబ్బరగాదు
పెరుగిండ్ల కిక నీవు — పోకురా కృష్ణ!

(ఏ అనిన తల్లితో కృష్ణు డిట్లనుచున్నాడు)

ఆ వె నీళ్ల కడవలోను నేడున్న బూచిని
చూచి వెళ్లగొట్టి, బూచి లేని

పిల్ల వలె దాగావు, నిజముగా నందాక
నన్ను యిచట నుంగనమ్మ! నేను

(అ ... యశోద యిట్లనుచున్నది)

ఆ వె పిల్లకడవ నురల నవ్వు చూచిన, బాల
వాడు ఎల్లి కానవచ్చు నీకు
గాన పిల్ల కడవలో నవు జూడక
ఉయ్యెంచివైన బాల యిరుకు కృష్ణ!

– అని ఎలిక కౌదుకు పదరించుచుండె నంత ఏ క్కనాడు యశోదతో కృష్ణుం
డిట్లనుచున్నాడు

దరువు (జావిడి)

నిపూ నన్నూ పెంచింటివే — పావట్టించె పూ
యింలో, నేనెగాడు పెదూగాక — దేము యింతాపూ? 1
నెప్పంటె పూ కూడు ఇతె[1] -- వుం చెప్పవె!
పు, నెప్పరించ్చి కంక ఎం కె - యిందె వుంలానే! 2
ఎరిగొంద ధమని కత — తగ జెప్పవే!
ఎఎంటు, వరలెకా యిపోదవమ్మా న — ప్పాదరింపవే! 3

ఊకొడుదు కత

ద్విపద ఎఎ ఎఎ ఎవ్వ . — అని కృష్ణు డడుగ
అని యశోదాదేవి — వేడ్క నిట్లనియె
ఎఎర పుత్రక! ఎూవ్వ — వృత్తాంత మొకటి
యినుపంధ ఘుఎ రఎఎ -- డను మహారాజు
నరుతెన్ను దశరథు — నకు పుత్రుడగుచు
ధరణాస్నై జనియించి — తా బాల్యమందె

1 'ఊకుడు కథ' ఊ కొట్టుచు వినెడు కథకు 'ఊకుడుకథ'లను వ్యవహారము చిత్తూరు మండలమున ఈనాటికిని కలదు

యురురాక్షసాంగన — నొక్క భాణమున
దరిగొని, లగ్నగాధి — పుత్రుడు చేయు
గానంబు రక్షించి - జనకుని యింట
శివుని చాపము ద్రుంచి - సీతఁ జేకొనియె
నని(న) కృష్ణగు ముద — మంది యూకొనియె
ననుడు నంటగా - ని పార్గమందు
పరశురాముని వాడు — పురమార్చి, యాత్మ
పురికేర నరిగాడి — పోయి యచ్చోట
సకాజ్ఞ గైకొని — జనక నందనయు
గుణ గొల్వ ను — హరిణ్యమునకు
నరిగెనచ్చ మే — చనుచు నూకొనియె
తపమునకు 'దైత్య — పరుల నందరిని
నే ద్రుంచి మీను బ్రోతు — నను మానవరకు'
నను క్రమంబుగా — నభయం బొసంగి
సంపటి నచ — నను జెసియుండె
నని పక్క రింటి — యనుచు నూకొనియె
నట రావణుడు — హరిణమై పంచ
వటికి మారీచుండు — వచ్చిన, సీత
మృగము గావలెనన్న — మేలు గ్రహించి
తగ ధనుర్ధారియై — తమ్ముని నచట
కావలి బెట్టి, న్న — గంటు వెన్వెంట
పోవుచుండెను రఘు — పుంగవుం డనుచు
చెప్పిన నని నవ్వి — చెంగి యూకొనియె
నన్నాడు వివిధ ప్ర — యత్నముల్ జేసి
ఎట్టవోయిన, పట్టు — వడినక్టుయుండె
నట్టునట ప్రాయ — ప్రకటించుకొనుచు
ఘోరశైలమునకు — గొనిపోవ, నతడు
మూర్ఛుడై, యిది యెందు — చారగల దనుచు
పటుబిరాంబకముచే — ప్రాణముల్ గొనగ
కుటిలాసురుడు చేసి — గూలుచు నారలి

'హే లక్ష్మణా! సీత!' — యని పిల్వ, సీత
యా లక్ష్మణుని జూచి — 'యన్న! యియన్న
వడకేగు' మన, భ్రాతృ — కాంతాజ్ఞ బూని
యడవిలో జనుచుండె — నప్పుడె యనుచు
తెలిపిన, వదిని చెం — తించు యాకానియో
వెలయుగా సన్న్యాసి — వేషంబు బూని
దశకంఠు డరుదెంచి — తన శతభాగ్య
ఫలముగా వంచించు — అరమిడి[1] ధరణి
తనయను బట్టి ర — థంబుపై బెట్టి
కొనిపోయె, నని ప్రథా — కుటి కుటిలంబు
గాజేసి, రోషసం — కలిత రక్తాక్షి
తేజ పరంపరల్ — దిక్కులు నిండ
గా మించి లేచి నం — గరంబుజేసి
'సౌమిత్రి! తె ంర — చపంబు[1]' లనుచు
సత్వర నమువేసి, - యప్పుడా యశోద
పన్నేల నిల్వక — వాయు పెట్లనియె

దర్వు, ఆది తాళం

తేరా లక్ష్మణ! — తే విల్లమ్ములు ॥పల్లవి॥
ధారుణిసుత గాని - దనుజుడు ఎనె నిటు ॥తేరా లక్ష్మణ!॥అ.ప.॥
దుఃసంధరు ని — ద్వరపై గూల్చెద
శశిసుఖముఖియగు — జానకి దెచ్చెద ॥తేరా లక్ష్మణ!॥ 1
అదె చనుచున్నా — డదిగో! దనుజుడు
కొదుకక ధరపై — గూల్చెద నిప్పుడు ॥తేరా లక్ష్మణ!॥ 2
తిరిగొండన్నక — నరి నేనైనను[2]
సురరిపు నిక్కడ — సూటిగ గూల్తును ॥తేరా లక్ష్మణ!॥ 3

'వరుసబెట్టి' అని యర్థము (చూ ఆంధ్రక్రియాస్వరూపమణి దీపిక, పుట 479)
'క్రమముగా' నని భావము
ఇది ప్రతిజ్ఞార్థకము

ద్విపద అని యిట్లు బాలకు — డార్పటించుచును
మొనసి పిరావే -- ముని నెంచుచును
ఒట్టు వేసుముహేయు - చెట్టి ందు యని
ఎట్ట ాంక ఢిలి ఎదీ యా యిశ ి
యిట్లు ఎరావే — పితని ి పేళ
ము క్కు ఎం చట్లను — బుట్ట చింటించు,
బంజోప్తకుబు ంతి — ంజప్త ఎతుని
అమృత ంభోధి ఎండించినా యు
ంక ము ట్టు బెట్టు -- ఒకి ధానుని
ఎంచు రక్కు యును — పు గూంచెను
ప్రెంత సటు — పిటు సుంచు
గ్రామజ గ్రైకన - సౌం కేల
ఎన్నాదమున చేరి -- ఎరతు చుట్టు
ఎ వ్వ ఓపికున్నె — ప్రేమ పాలించే
ఎ ఎ్ర ఎ చంచు -- గుచు కృష్ణుండు
తన తల్లి ఒడమీద - తా పార్చుండె

వ ఇట్లు హోర్చున్న ముద్దుకృష్ణుని జూచి యశోద యిట సుచున్నది

ఎలలు*

రావాణు డాపహరించె – నా పైడసా ననగానే నీ
వానెకసూటీరివెలారా నా ముద్దుకృష్ణా!
— నీవు రాముడ వెనేమిరా ? 1

లంకకాను గెంపోయానూ – చలాచురూ డంతా నిన్నూ
ఉనుచాకు నావా లగ్గాయా నే! నా యుచాదమ్మా!
— అపురె రాముని చిమ్మూ వచ్చెనే! 2

-

* ఈ ఎమేలు యశోదాకృష్ణ సంవాదాత్మకము

ఎరిగా గేముా వచ్చినప్పుడె — వాగా నా టాలాడిరి
తెలుగా ముద్దూమాటా లేమిరా ? నా బాలకృష్ణా!
— తెటగానె మాటలాడరా! 3
ఆ రాముా రావెచ్చునూ — గొత్తా రాగా లాడెనారు
వారూ నా చెప్పారూ వెలగనే! నా యుబదమ్మా!
— ఉరి నీవూ బాగా చెప్పవే! 4
నే నెంతా జెప్పినగనీ — నీటూ నోరూ తిరుగాలెదూ
పూని మందూ వేలానెరిరా? నో బాలకృష్ణా!
— పోగ ఇచ్చా చెనెవేమిరా? 5
నీవు జనే పుంటూపేరూ — నిజముగా నాతో జెప్పితె
నే నెఱవాకడి[1] లంతానే! నా యుబదమ్మా!
— నీతో చెపె మాత్తారింపనే! 6
మెరయూ తారిగొండా వృషాద్రి — మీదనే భారాము వె
మరువా కెవుండైన జేసేరా! నో బాలకృష్ణా!
— మందు పేరూ చెప్పరాదురా! 7

తా వె 'నీవు మంచిపేరు నిజముగా జెప్పక
మందు తినను నాకు మనచు గాదు
కనుక జెప్ప' మనుచు కపటాకు దరంగా
నా ధరశౌగ యిట్టులనియె నగుచు

దరువు*

నా యన్నా! ఎచ్చు వెజ్జైనా — నములెవటరా కృష్ణా?
నీవు, నములేవటరా కృష్ణా?
నా యబ్బా! కంపు వజ నే — నల్లానే గోపెమ్మా! 1
తెచ్చే[2] సరస్వలియాకు — తినేవటరా కృష్ణా?
నీవు, తినేవటరా కృష్ణా!
చప్పి యాకు తింతే చేదు — వాగుండ దోయమ్మా! 2

---

1 'నెరువక + ఆది' అని విభజనము
* ఇది యశోదాకృష్ణుల సంవాదముగల దరువు
2 'తెచ్చేను' (తేగలను) అని యర్థము

త॥ చింతమాని తేనైన — త్రాగేవటరా కృష్ణా ?
నీవు, త్రాగేవటరా కృష్ణా ?
తియ్యగా తేనే, వెన్నైత్తే – తింటానే గోపెమ్మా ! 3
వెన్న వద్దు, తేనియ త్రా — వించే రార కృష్ణా !
త్రా, వించే రార కృష్ణా !
యన్నా ! పాత్తి తేన దాగే — దెత్తానె గోపెమ్మా ? 4
పిప్పిళ్ళతోడి తెనె ఉని — పించే రారా కృష్ణా !
(తిని, పించు రారా కృష్ణా !)
అప్పప్పా ! కారము దిందు — రంతానే గోపెమ్మా ? 5
గురుతూగా పిగడ, పాలు — గ్రోలేవటరా కృష్ణా ?
పాలు, గ్రోలేవటరా కృష్ణా ?
తరిగొండాహరితో రేనది[1] — లాగేనే గోపెమ్మా ! 6

కాళీయుడు

వ॥ అనిన విని నవ్వుకొనుచు యశోద గారవింపుచుండె, నంత కృష్ణుం డట్లనేక బాలలీలలు జూపుచు, బృందావనంబున లేగల మేపుచు, వత్సబకాసుర ప్రముఖ రాక్షసులం జంపుచు విహరింపుచుండి, యొక్కనాడు గోగణంబుల దోలుకొని కాళింది మడుగునకు బోయి, కాళియ విషకలితతోయంబులం ద్రావి సొలిపడియున్న గొల్లల, బాలకుల మరల బ్రతికించుకొని నందకు వచ్చునం జూచి, తద్వృత్తాంతంబు విచారించుకొని భీతిల్లి యశోద కృష్ణునితో నిట్లనుచున్నది

ఏలలు*

మాతండ్రి కృష్ణా ! కాళింది — మడుగూదిక్కూ పోవద్దండా
పాతాకాసర్ప మున్నాదిరా ! వో ముద్దూకృష్ణా !
— పైకి బుస్సూమాని ఉగసీరా ! 1

1 'హరితోరు+ఏను+అది' అని విభజనము

* ఈ యేలలు యశోదాకృష్ణ సంవాదాత్మకములు

నమూ నేరా వినాగానే — భయమూ సందుచుండూగానా
నే నింటి యుండేలా పొర్సనే । ఓ యశోదమ్మా ।
— నీ వాజ్జాలో ఉగ్గినుండానే । 2
సిరికీవాడవూ నాతండ్రీ । — పరగ పసుల మేపే నంటా
పరువూబారుచూ పోవద్దు రా । నామురద్దూకృష్ణా ।
— పట్టుగా నా చెంతా నుండారా । 3
తరిగొండా నారసింహుని — మరుగానా నే నుంతా గానీ
పెరుగూచున్నా శాన వెట్టానే । ఓ యశోదమ్మా ।
— పెద్దవాణ్ణిగా నే పెరిగెనే । 4

ద్విపద అనుచు మాయలమాట — లాడి, గొల్లెమ్మ
మనము రంజిలజేసి — మధుసూదనుండు
మరునాటి వేడ్క — నెమ్మడువున కరిగి,
తెరచి బాలకులు ని — ర్విణ్ణులై చూడ
సరిలేని బంగరు — వలడంబు దొడిగ
సరిగ కుచ్చులతోడ — చాల వెల్గుచును
దట్టమై తగు పట్టు — ధట్టి బిగించి
దిట్టయై యంచి త — త్తరంబునందు
ప్రబలిన ఘన కదం — బక భూజమెక్కి
ప్రబల కంఠీరవ — రూపమున నెగసి
క్రోధంబుతో మహా — కుధరం బసిరాడ్కి
మాధవు డప్పుడ — మ్మడువులో దుమికె

ఇట్లు దుమికిన బాలకృష్ణుని కాళియోరగుండు గరచి యతని దివ్యదేహం బునకు చుట్టుక నియుండె, నందా యశోదాదులు అచటికి వచ్చి, పాముచేత చిక్కి కదలకున్న హరిని జూచి, అందు గోపగోపికా వ్రాతంబులు వాపోవుచున్నం జూచి రోహిణీయశోదలు తత్తరంపడుచు నిట్లనుచున్నారు

దరువు

పాముచేత చిక్కినాడు — బాలుడూ, మొదల డింక
ఏమి సేతామమ్మా ? మన — మేమి సేతామే ? 1

కట్లకట్లాపాము నేను — చుట్టచుట్టనాది, బిడ్డ
న న్నా[1] యుండగాను పైట — కెట్లా చిరినే ? 2
తరిగొండస్వామి ! ఏని — దయతోను రక్షించు మాని
ఇరువొప్ప కరములెత్తి — మొక్కుకొందానే ! 3

ద్విప॥ అని ఎల్కి మరియు దుః — ఖా క్రాంతయగుచు
కనుమూసి మెదలని — కనులలోచనుని
గనుగొని పల్కె ర — క్కట ! కృష్ణ ! నీకు
మునుపు వచ్చిన గండ — ములు దప్పిపోయె
ఇంపట కీ పాము — గాచుకయుండె
నగర నేటికి పైన — మైన లేదయ్యె
బాలక ! నిన్నిది — ఒట్టిన వేళ
చాల వొత్తిలితివో — సంకటపడితె ?
తామరసాదర ! — తలచితె మమ్ము ?
ఏమిసేయుదుము ? నే — మెట్లు తరించుదుము ?
పామంపు పెనుబాము — పట్టె నమ్మెన
కాసించ కరువక — క్రూర ! నిన్నేల
గరచె ? నీవుండినా — క్రమ్మర మమ్ము
కరుణచే బ్రతికింప — గలవు మేముండ
నిను బ్రదికింపగా — నేర మో తండ్రి !
యనఘాత్మ ! తరిగొండ — హరియైన శేష
శైలనాయకుడు మా — జాలి తా దెలిసి
బాలక ! నిన్నిందు — బ్రదికించవలెను !

వ అని పల్కి రంత రిప్పి యశోద యెట్లనుచున్నది

దరువు, ఆదితాళం

నా చిన్ని కృష్ణ ! — నా యన్నా ! ॥పల్లవి॥
నా చందంబున — నీ నీరముతో
నీ వెంపమున — కెటు జిక్కితివో ?
॥ నా చిన్ని కృష్ణ ! ॥ ॥అ.ప॥

1 'నన్నే' అని యుండిన అర్థము మరింత సుగమ మయ్యెడిది

కటకట ! నిన్నీ — కాకోదర మిపు
డిటు చుట్టెను, నే — నెటు విడిపింతుర ?
॥ నా చిన్ని కృష్ణా ! ॥ 1

నీ ముద్దులు, మరి — నీ జిగి సుద్దులు
నీ మురిపెంబులు — నే నెటు మరతుర ?
॥ నా చిన్ని కృష్ణా ! ॥ 2

తరిగొండ నృకే — సరి కరుణను మా
వెరపు దీర్చి నిను — విడిపింపగలె
॥ నా చిన్ని కృష్ణా ! ॥ 3

ద్విపద అని యివ్విధంబున — నపుడా యశోద
యును నెందు తా సుతు — నొయ్యన గాంచి
'హా వంశ భూషణ ! — హా నోముఫలమ !
హా వీర ! హా ధీర ! — హా సత్కుమార !
మున్ను రాక్షసి వచ్చి — మోసంబు జేసి
చన్ను బాలనుచు వి — షంబిచ్చినపుడు
విష విజయుండవై — వెరవని నీకు
విషధిశయున ! సర్ప — విషమెక్కె నకట !
నీ మంజు భాషలు — నీ వినోదములు
నీ మన్ననలు జూడ — నే డెందు బోదు ?
మా జోరి లేక ని — న్మాడ్కి మైమరచి
యీ జల మధ్యమం — దిట్లున్న నిన్ను
కనుగొనుచుండియు — కాయముల్ విడువ
మనఘ ! మాయంత క్రూ — రాత్ములు గలరె ?
బిడ్డలు లేకనే — పృథ్వీతలమున
గొడ్డాల[1] మనిపించు — కొనియుండి, తుదకు
నీవంటి సత్కృపా — నిధిని పుత్రకుని

---

1. 'గొడ్డు + ఆలము' అని విభజనము ఇది ఉత్తమ పురుష బహువచనము 'ఆలు' శబ్దము పరమైనను, రుగాగమము రాకుండట ఇందలి ప్రత్యేకత

గా వేడ్కతో మేము — గన్నంత కేమి
గట్టు కొంటిమి? యింత — గలిగి నీవేమి
గట్టుకొంటివి? కట్ట — కడ కెట్టులయ్యె
మా ముద్దులయ్య! వా — మన్నారు కృష్ణ!
ఏమి సేయుదము? ని — న్నీ చిన్నవాడె
పాపాత్ములము మేము — పశువుల వెంట
నేప నంపితిమి నీ — చే పోర్వలేక,
మాకేల పశువులు? — మాకేల బ్రతుకు?
మాకేల తనువులు? — మాకేల సుఖము?
†కొడుకక వెంటనే — గనిపోవు మమ్మ'
అని పల్కి యిరువురు — హా! యని యేడ్వ
మానవులు హరియుండె — మగ్నముల్ జేసి
'పదపద మనవులో — బడుద' మటంచు
పదరి పోవుట జూచి — బలు డిట్లు లనియె

ఆ వె. తల్లిదండ్రులార! తత్తరముగ వీరు
మడువులోన బడుట మంచిదగునె?
పాము నదరదట్ట పద్మాక్షుడిక వచ్చు
చూచుచుండు డింక శోకపడక

దివ్య నాట్యము

ద్విపద అని పల్కుచుండగా — నంత బాలుండు
తన దేహమును బెంచ — దండశూకంబు
చుట్టిన చుట్లు వీ — డ్పుచును, తత్పుచు
మట్టహాసంబుతో — సరి చెట్టి

† ఈ పంక్తికి ముందుండ వలసిన పాదమొకటి లేఖకుని ఏమరుపాటువలన లుప్తమైనట్లు వ్రాసినబట్టి స్పష్టపడుచున్నది

గిట్టచై గిరగిర — ద్రిప్పి యుచ్చోటు
గట్టిగా బడవైచి - పునతర యమున
లోపల నించు క — ర్లోల ఘోషంబు
లాలితమగు మర్ద — ళ ధ్వనిగాగ
బృందావనములోని — భృంగాళిమోత
క్రంపైన గాయక — గానంబుగాగ
కలహంస శుక పిక — కలకల ధ్వనులు
సలలితమగు తాళ — శబ్దముల్ గాగ
నాకమందుండి యా — నంద మింపొంద
జోకతో జూచెడి — సుత్రామముఖులు
సరసులై వీక్షించు — సభ్యులుగాగ
సురుదివ్యమణిపట — లోజ్జ్వల కాంతి
మహిత కాళీయఫణి — మంటపమందు
బహువిచిత్రంబుగా - ఎటునటుభంగి
నటియించె వేల్పు లా — నంద మింపొంద
తటుకున భేరికా — ధ్వనులు మ్రోయించి
కుసుమముల్ వర్షించి — కోలాహలముల
వెస ఘటించిరి తాళ — విధి దప్పకుండ,
వర తరిగొండ ని — వాసుడై శేష
గిరివాసుడగు బాల — కృష్ణుడు సల్పు
వింత నాట్యమునకు — వెరగు నొందుచును
సంతోష మొందిరి — సకల యాదవులు

దర్బు, ఆదితాళం

ఆడెనే! కృష్ణు — డాడెనే! ॥పల్లవి॥

పాడుచు నా గో — పకు లందరు తన
వేడుక జూడగ — వింతగ నగుచూ ॥ ఆడెనే ॥అ.ప.॥

తతకిట తకఝుం — తదిగిణ ధిమిత యని
గతులు[1], చొల్లు[2] లను — ఉత్తమముగ మెరయగా ॥ఆడెనే ॥ 1

చెలరుచు చిరు గ — జ్జెలు, నూపురములు
ఘలు ఘలు ఘలు ఘలు — ఘల్లని మ్రోయగా ॥ ఆడెనే ॥ 2

ధాధా ధణంధణ — ధగేత యనుచు గీ
ర్వాణులు నభమున — వరుసగ బొగడ ॥ ఆడెనే ॥ 3

మణిభూషణములు — మరి మరి కదలగ
ఘణ ఘణ యని మొల — ఘంటలు మొరయగా ॥ ఆడెనే ॥ 4

తారి తకిణఝుం — తకకిణ తకఝుం
తారి తకిటతక — తాత్తై యనుచూ ॥ ఆడెనే ॥ 5

వర తరిగొండ ని — వాసుడు వేంకట
గిరి నిలయుండగు — కృష్ణుడు చెలగి ॥ ఆడెనే ॥ 6

శరణాగతి

ఉ అప్పుడు కాళియోరగుని యంగన లా విధమెల్ల జూచి, బల్
తప్పెను కార్యమంచు పరితాపము నొందుచు కృష్ణపాలికిన్
జెప్పున వచ్చి మ్రొక్కి, బహుదీనత నొందుచు పల్కిరిట్లు మా
ఒప్పు సహించి, కృష్ణ! యిక తాండవమాడక నిల్పిపోవవె!

వ అని మరిన్నిట్లనుచున్నారు

---

1 నాట్యమున తాళానుగుణముగా అడుగు వేయుటకు 'గతి'యని పేరు ఇది I ఏకసరగతి II ద్విసరగతి III త్రిసరగతి యని ప్రధానముగా మూడు విధములు ఈ త్రివిధగతుల లక్షణములకు చూ నృత్తరత్నావళి, VIవ అధ్యా, 181–184 శ్లోకములు

2 'శొల్' అను ద్రావిడ శబ్దము దీనికి మూలము 'చొల్లు' అనగా 'తతకిట, తధిగిణ' వంటి వాద్యజతులు (Rhythm-syllables) నాట్యసందర్భమున వీటిని ఉచ్చరించుట (Oral recitation)ను నృత్తరత్నావళీకారుడు 'వక్త్రవాద్య' మని పేర్కొనెను (చూ నృత్తరత్నావళి, VIIవ అధ్యా, 12 శ్లో)

దర్వు (జావళి)

శరణు శరణా నందకుమారా ।
శరణు శరణా ॥పల్లవి॥

శ్రీకర । దుర్జన — భీకర । వర వై
భాకర । పూర్ణ ని — శాకర వదనా । ॥శరణు॥ 1

సుందర విగ్రహ । — మందరధర । ముచు
కుందవరద । గో — వింద । ముకుందా । ॥శరణు॥ 2

వరతిరుగిరి యండని — వాస । పరాత్పర ।
గురుతర వేంకట — గిరివరనిలయా । ॥శరణు॥ 3

ద్విపద శ్రీరమాహృదయేశ । — పీతవసనవేశ ।
నారాయణాచ్యుత । — నందకుమార ।
నిగమాంత సంచార । — నిరుపమాకార ।
జగమంతయుడుగు నీదు — పదముల క్రింద
వాడయి మెయితనికి — మంచిది, మాకు
కడలేని శోకంబు — గల్గెను గనుక
నను జూచి బ్రతికించు — మా ప్రాణవిభుని
కమలేశ । నీ పద — పట్టునవెతి
కడు డస్సి రక్తంబు — గ్రక్కుచున్నాడు
తడవాయె నిప్పు నీ — తాండవ మింక
నాడు చేసిన పెండ్లి — నిజంబుగాదు
నేడు చేయుము తండ్రి । — నీవు మాపెండ్లి
సింగార రూపుని — నిన్ బట్టుడింక
నీయాజ్ఞలో నుండు — నేడటిగాను
మా మొర లాలించి — మమ్మాదరించి
ప్రేమతో నిక నతి — భక్తి నా కొసగు
మని శరణార్థులై — యందరు పాద
వనజాతములమీద — బ్రాలిన జూచి

కరుణించి, తెమ్మని — కాళియోరగుని
శిరములపైనుండి — చెచ్చెర దుమికి
యలఘుశాంతి వహించి — యాత్మ మోదించి
కలికికృష్ణుం డొక్క — కడ నిల్చియుండె

వ అంత కాళియోరగుండు హరికి మ్రొక్కి ఆపచారక్షమజేసికొని తన కాంతలతో నిజస్థానంబు జేరె. నంత రామకృష్ణులం దోడ్కొని నంద యశోదాదులు గోష్ఠంబునకు జని యుభస్థలి నుండి. రందొక్కనాడు హరి బృందావనంబులో నిల్చి వేణుగానంబు జెయుచుండగా విని గోపకాంతలు వారి కెదురుగా బోయి తనుపో దా మిట్లనుచున్నారు

మురళీగానము - గోపికల ఆరాటము

ద్విపద సుందరీమణులార! — చూడు డీ దిక్కు
బృందావనంబులో — ప్రియుడైన నంద
నందను డిప్పు డా - నందించి, మునుకు
కందర్పుడై పూర్ణ — కగలతో వాము
భాగానతానన — పద్మంబు గదుం
బాగుగా డాకారి — పై సాచినట్టి
చరణనఖద్యుతుల్ — జగతిపై నిండ
శిరమున నవరించు — శిఖిపింఛమాల
అల్లాడ, ఘనకంఠ — హారంబుతోడ
మల్లాడు[1] నవమాన — మాలికల్ వీడ[2]
చెలగి కర్ణావతం — సిత కర్ణికార
కళ దివ్యగండభా — గప్రభ మెరయు
కరపంక జాంగుళీ — ప్రకరనటనంబు

1 'మల్ల+ఆడు' అని విభజనము 'పెనగాడుచున్న' అని యర్థము (చూ. శ. ర. పుట 609)

2 'విడ్చుకొనగా' అని యర్థము

సరస స్వరౌఘ భా — స్వర సర్మంబుల
జూప, భ్రూయుగళంబు — శోభిల్ల, వార
చూపులతో[1] లోక — సుందరమూర్తి
యాదవపై తగ వేడ్క — నధరంబునందు
పొందించ యూదుచు — భూరి శృంగార
రస ముప్పతిల్ల, నవ్య — రాగానుసరణ
నెనరు నటియించి — బహుతాళగతుల
పనమీది నత్క్రాప — మానసమందు
పెనగొన కన్నులు — బెళికించ[2] నగుచు
చూచుచున్న దృ — సొగసు చూచితిరె
వాలి వదినరే — సుందరులార!
శ్రీ తరిగొండ నృ — సింహుని మోవి
నీ తీరుగా నెంచు — యెడబాయకుండ
మురళి యామునతట — మ్మున నిల్చి మున్ను
చిరముగా తపమేమి — చేసెనో యమ్మ?

దరువు*

ఏమి తపము చేసెనమ్మా? — యీ మురళి పూర్వ
మేమి తపము చేసెనమ్మా? ॥పల్లవి॥

సోమాంబరు నెపు — డెడబాయక తగ
వేమరు హరిమో — విని బొందెదనని ॥యేమి తపము॥ఉ.ప.॥ 1

మునులకైనను బొంద — రాని ఘనతరపదవి
మురళి కెక్కడ వచ్చె పూని?
వనసిధి సుతకై — నను గలుగుట లరు
దని జను లెన్నుదు — రపురగ ధరపై ॥ఏమి తపము॥ 2

---

1 'ప్రక్క (ఓర) చూపులతో' అనగా 'కడగంటి చూపులతో'నని యర్థము.

2 'తళతళమని ప్రకాశింపజేయుచు' అని భావము

* ఈ దరువులో ప్రథమ చరణమందలి తొలి రెండు పాదములు పల్లవిగను, మలి రెండు పాదములు ఉపపల్లవిగను పేర్కొనబడియుండుట గమనింప దగినది

తరిగొండ నారసింహు — డైనా శేషాద్రి విభుని
కరుణ దానికి గల్గెగానా
హరి యధరామృత — మిగవుగ గ్రోలెడి
గురుతర భాగ్యము — దొరికెను నిజముగ ॥నేమి తపము॥3

ద్విపద ఓయమ్మలార! యిం — కొకమాట వినుడి
మాయా ప్రపంచ ధ — ర్మముల బోనాడి
సారంబులేని సం — సారముల్ విడచి,
శ్రీరమాధిపు జేరి — సిగ్గులు విడిచి
'యేలుమి పద్మాక్ష! మ — మ్మెనయ ర' మ్మనుచు
పిలుతమా సఖులార! — ప్రియభాషణముల,
కాముమార్గణముల — కనులకో నుంచి
తామరచక్షు చి — త్తము గరిగించి
చూతమా సఖులార! — సొగసుల మించి,
నూతనమైన వి — నోదంబు కొంత
జేతమా సఖులార! — చిత్తముం డలర
ప్రీతితో కృష్ణుని — బింబాధరంబు
గిరుతమా సఖులార! — కౌగలిమ్మనుచు
కరములుసాచి యా — ఘనుని చేపట్టి
మురుతమా సఖులార! — ముద్దులుబెట్ట,
సరసంబు లాడుచు — జలజాక్షు వెంట
పోదమా సఖులార! — భూధరంబులకు
నేడియు వెలియ కి — ట్నమ్మహామహుని[1]
చెనకిన, మనల మ — చ్చిక గనునట్టు
తనవారమని చాల — దయజేసెనేని
సరి దయలేక ర — చ్చల బెట్టెనైన
వరుసగా మన మగ — వారు ప్రాణములు
ఆరింతురా? మన — మటు జేయదగునె?

---

1 'ట్నమ్మహామహుని' అని యుండిన యతిమైత్రి కుదురును.

యీశాయు మెరిగి ప — ద్మాక్షుడు దానె
మనల మోహించి ఎ — న్నానించుదనుక
మన మూరకుండుట — మర్యాద నిజము,
తమకముల్ మానుడీ! — తాళుడ గోపి
లపురంగి తెట నీ — శ్లానము గొలు
నంబుజాననలార! — పరిమధ్యలార!
బంబోష్ఠులార! యీ — పీతక టియు
రాను బొందుట సుస — వరలూ టముల
ప్రాపియుండకపోడు — పనేఒ ంబవుడు
వె కుస్స నెదలో — గయుగు నిచ్చుట!
మీ కు సంశయము చే — ము ని యమ్మనుచు
కొందరు బల్కగా — వే ంద రనంద
బందిలితా త్మలై — క్రముముగా నట్టి
మగువలు తమ తమ — మానసాబ్జముల
నగధరు వాలంగ — నంబు గాపించి
ధ్యానించి తత్పర — తంత్రలై చొక్కి
మానినుల్ తమతము — మందిరంబులకు
బోయి శ్రీకృష్ణుని — బొందెడికొరకు
పాయని నిష్ఠతో — పార్వతీ వ్రతము
తాము సంకల్పించి తగి నాదరించు
యీ పుదవతు లప్డు — ఉగజ కిట్లనిరి

పార్వతీవ్రతము

దర్వు, ఆదితాళం

శైలజాతా! దేవి శైలజాతా! ॥పల్లవి॥

శైలజాతా! నిన్ను సేవమా — సతతామూ కొలిచేము
బాల గోపాలుని మాకు — పతిని జేసి రక్షింపవె!

॥శైలజాతా॥

శౌరిని మోహించినావుగా — జాలిచె రాళలెను
నీరజాక్షుడు నా పాలు — నిలిచె చెంత మోహింపవే!

॥ శైలజాతా ! ॥ 2

శ్రీకరా తరిగొండా — శ్రీ నరహరి యుండా
నాకు నీవు గలుగజేసి — ఎన్నించు శ్రేయస్సము నీకు

॥ శైలజాతా ! ॥ 3

ద్విపద ఓ తల్లి ! కల్యాణి ! — యుర్వీధరేంద్ర
బాల ! జగన్మాత ! — సద్గుణోపేత !
భగవతి ! మా తల్లి — పద్మలోచనుని
మగనిగా వెయుము — మధుసూదనుండు
మునుపె వెనుక ని — న్నురుల పూజించి
అగ నేతితో నన్నం — బంబు లొసగుచును
చెలగి జాతర[1] నీకు — జేసెద ననుచు
బలికి, హవిష్యంబు[2] — భక్షించి యుట్లు
పరువము నప్పుడి — మాసవ్రతంబు
నరనాథ ! యుండొక్క — నాడు ప్రొద్దునను
క్రమమొప్పగ — గోపకాంతలెల్ల
యమునా తరంగిణి — కరిగి యొక్కెడను
ఏకాంతమున పెక్కు — నెరసి చేలములు
ప్రకటంబుగ తీర — భాగంబునందు
రాశిగా నుంచి ని — ర్వాణులై, వారి
డసె [3]యన్యోన్య ని — డంబనంబులను

---

1 ఇది 'యాత్రా' శబ్దభవము 'శక్తి యుత్సవము' అను నర్థమున ప్రధానముగ రూఢి గాంచియున్నది (చూ శ.ర పుట 312)

2 'నేతితో గలిపి దేవతలకు నివేదించిన అన్నము' 'దేవతాప్రసాద'మని తాత్పర్యము

3 ఇచట 'యన్యోన్య నిలంబనంబులను' అని యుండదగును 'గృహీతాన్యోన్య హస్తాబ్జలై' అను పోతన ప్రయోగ మిందుల కాధారము (చూ ఆంధ్రమహాభాగవతము Xవ స్కం, 813 ప)

రథసంబుచే పోన — రజ గ్రక్కదం
గుఘటుం గుభుల్లన — క'రి యుంకుచును
పరతరిగొండ ని — వాసుడై కృష్ణ
గిరివాసుడగు బాల — కృష్ణుని హించు
పాటలు బాడుచు — వరగ నొంగారులు
మాటలాడుచును స — ఖ్ఖల నిట్ట్లు లనిరి

జలక్రీడలు

దర్వు (ధ్రువం), ఆదితాళం

చేడెలంద రీడ జల — క్రీడ లాడరే ! ॥పల్లవి॥
కృష్ణ, డాయాలు నీడకు వచ్చి — చూడ గాడరే !
॥ చేడెలంద రీడ ॥ ఉ ॥

పొలతులార ! యాచెంగల్వ — పూలు గోయరే !
యిందు, కులుకూచు నాడ తుమ్మెద — సుమ్ము దోలరే !
॥చేడెలంద రీడ॥ 1

కమలనాళముల మెల్ల — గ గ్రహించరే !
పెద్ద, కమలమూలు గోసి కోసి — గట్టు నుంచరే ! [1]
॥చేడెలంద రీడ ॥ 2

నల్లకలువా లందు గోసి — నాకందియ్యరే !
ఎల్ల, తెల్లకలువాలన్ని ఎట్ట్వ — తీసి యొసగరే !
॥చేడెలంద రీడ॥ 3

దురుపాగ తరంగములు — ద్రయియున్నారే !
మి రు, పెరువ కొక్క రొక్కరీన — విడువకుండరే !
॥చేడెలంద రీడ॥ 4

యిపుడు కృష్ణ డిటకు వచ్చె — యెట్ల వుండునే ?
మన, తమములన్ని వరుసగా ని — ధరను బండునే !
॥చేడెలంద రీడ॥ 5

'గట్టున+ఉంచరే !' అని విభజనము,

తరిగొండ నారసింహుని — శరణు బొందరే।
మనకు, సారిదీగ కృష్ణుని దెప్ప — చూపునవారే।
॥వెదెలంద లట॥

దరువు (కోలాట), అటతాళం

హరికృష్ణ! హరికృష్ణ! హరికృష్ణ! శరణని
యులరుచు కోలాట లాడుదామా? ॥పల్లవి॥

యమ్మని మన చికు — రమ్ములవలె — నుండే
ఉమ్మెద కొదముల — తోలుదామా? 1

మన వదనాకుంభ కన్నసు — ఎంచేవాని యుండే
వనజములను గెళ్ళ — ద్రవచ్చుదమా? 2

కళచే మనగ్రే — నుల ధిక్కరించు ని
కలువరేకుల బట్టి — పులుముదామా? 3

పావనమగు మన — మోవితేనెలవంటి
తావిమకరందము[1] — ద్రావుదామా? 4

చురప్పైన మన బ — హువులను హసించు త
మరనాళముల ద్రెంచి — మరలుదామా? 5

గురుతరముగ మన — కుచముల గేలించి[2]
నెరయు చక్కవలను — అరుముదామా? 6

మదమెవ్వ మనప స్త్ర — ములవలె దగు కొక
నదమూల గిదలించి — లాదుముదమా? 7

ధర మన పెక్కళ్ళ — కరణ ఎట్టువగాను
లిరుగు ఎళ్ళ సుళ్ల — నొరయుదామా? 8

---

1. తావిగల మకరందము
2 'పరిహసించి' అని యర్థము

పట్టుగ మన నితం — బముం బెరికె నుండు
నట్టి సైకతములం — దాడుదామా ? 9
లలరాగ మనపాద — ములవెంట నిచ్చోట
కులికె కమఠములను — గొట్టుదామా ? 10
రంగుగ [పొం]గు త — రంగమాలికలపై
నొంగి వుయ్యాల లూగు — చుండుదామా ? 11
సమ్మతిగా నరి — లమ్మ నొండొరులపై
చిమ్మన గ్రోవుల — జిమ్ముదామా ? 12
పోడిమి యాలలు — బాడుచు జోడుగా
వేడుకగా నీదు — లాడుదామా ? 13
ఉల్లాసమలర యా — చల్లని జలమెత్తి
చిల్లిపొల్లుగ[1] నెగ — జల్లుదామా ? 14
దిట్టముగ నీ — నది నీరు పై కుట్టు
నట్టుగ సేతువ — గట్టుదామా ? 15
శేషాద్రి పతియైన — శ్రీ తరిగొండ నృ
సింహాని కృష్ణుని — జేరుదామా ? 16

ద్విపద అనుచు నొండొరులు గో — పాంగనామణులు
గొనకొని చిమ్మన — గ్రోవుల నిండ
సలిలంబు నించి యా — శ్చర్యంబుగాను
చెలగి యొండొరులపై — జిమ్మి నవ్వుచును
శ్రీకృష్ణు బాడుచు — చెలరేగి మురిసి
ఏకతో విహరించు — నేళ కృష్ణుండు
వారిజనేత్రలు — వారి వేడుకే
వారి మధ్యమున ని — ర్వాణులై యున్న
సరణి భావించి య — చ్చటికే[2], వారు
చరియించు టీక్షించి — సరితరి[3] యనుచు

---

1 'సంక్షోభమగునట్లుగా' అని యర్థము (చూ శ ర పుట 270)
2 'యచ్చటి కేగి' అని యుండిన యతిమైత్రి కుదురును
3 సరియైన సమయము.

చలికాంత్ర కనుఁగప్ప — ఒడ్డి యుండందు
నిలిపి, తానొక్కఁడే — నిపుణత మెరయు
సుదతు లెక్కడ తను — జూతురో ? యనుచు
పొదలమాటున డాగి — పొంచి లో నగుచు
సల్లలితాత్ము డీ — శ్వరుఁడునై యుండి
మెల్లన నడచుచు — మేను వంచుచును
బాలుని భంగి న — పద్మలోచనల
చేలంబులెల్ల క్రమము — చ్చిరి కొనిపోయి
తరిగొండహరి పొన్న — తరువుపై నెక్కి
తరుణుల చిహ్నముల్ — తగ జూచుచుండె

ఇట్లు గోపకాంతలు జలక్రీడలాచరించి, కట్టు పుట్టంబులు గానక చలిచేత వణంకుచు తమలో దా మిట్లనుచున్నారు

చీరలు వెదకుట

దర్వు, అటతాళం

మనచీర లెవే వోయమ్మా ?
అమ్మా ! యీమాయ యేమే వోయమ్మా ? 1

యింకెట్ల జేతా మోయమ్మా ?
అమ్మా ! యిందెవ్వరుండి రోయమ్మా ? 2

యిందే వుంటి మోయమ్మా !
అమ్మా ! యెవరెత్తుకపోయి రోయమ్మా ! 3

సుడిగాలి రాలే దోయమ్మా !
అమ్మా ! చుట్టుకపోలే దోయమ్మా ! 4

ముచ్చు లెత్తినా రోయమ్మా !
అమ్మా ! యీపూల జాడా డోయమ్మా ! 5

ఆ దిక్కు వెదకూ డోయమ్మా !
అమ్మా ! యీదిక్కు జూడూ డోయమ్మా ! 6

జాడలు ఒట్టా డోయమ్మా!
అమ్మా! యేడ జాడా లే దోయమ్మా!

చోరు లిందున్నా రోయమ్మా!
అమ్మా! సోదించిచూడా డోయమ్మా!

తరిగొండహరికి వోయమ్మా!
అమ్మా! తక్కక మ్రొక్కు పోందమ్మా!

ద్విపద అని గోపికలు చీర — లందందు వెదకి
కనలేక భీతిచే — కళవళంబంది
తక్కక తమలోను — తా మిట్టులనిరి
ఎక్కడ పోయె నె — డీ చీరలన్ని ?
నాచీర యొట్టిద — న్నను విచిత్రముగ
వ్రాసిన బంగరు — పువ్వుల చీర
నెలతరో నాచీర, — నీదెట్టి ? దనన
తెలుకుల నొప్పు [ర—క్త]పు పన్నె చీర
కమలాక్షి! నాచీర — కరకంచు చీర
రమణి నాచీర వా — ర బవంతు చీర
సఖియరో! నాచీర — సరిగెంచు[1] చీర
ఒకవాణి! నాచీర — పెనుబాల చీర
ఎంనాగ! నాచీర — యెఱ్ఱని చీర
నలువొప్ప నాచీర — నల్లని చీర
లలన! నాచీర తె — ల్లని [చాయ] చీర
కలకంఠి నాచీర — ఘనపట్టుచీర
అని తమతమ చీర — లట్టిట్టి వనుచు
నొనరగా నిరీతి — నొక్కొక్కరికి
చెప్పుచు నోములు — చిన్నవోసికొని
తప్పక తరిగొండ — ధామ! నీవైన

---

1 'సరిగె+అంచు' అని విభజనము

మాపాలిటికి వచ్చి — మాచిరలన్ని
జూపవే! మానముల్ — [చూర] బోనియక'

వ ఇట్లు హరికిమ్రొక్కి, మరిన్ని ఇట్లనుచున్నారు

సీ ఈరీతి వెరపగానెం? యిచ్చోటనే
చోరుం వెదకరే సుదతులార!
పూరుషుడైనట్టి చోరుని ఎట్టిలే
సిగ్గులు దక్కునా చెలియలార?
కోకలన్నియు సేగికొని దిగంబ[రలమై]
యిక నెందు బోదమో యింతులార?
ఇండ్లలో నుండువా రీరీతి దెలిసితే
చీరలు దెత్తురె చేడెలార!

గీ వారి కిది యెట్లదెలుసునే వనితలార?
తెలిసితే తిట్టుకుందురా తెరవలార!
నోంపోయితి మికనెట్ల ముదితలార?
ఇంత బయ మెన్నడెరుగమో కాంతలార!

వ అని స్వామి నుద్దేశించి యిట్లనుచున్నారు

దర్వు, కాంభోది(జి?) రాగం, ఆది తాళం

మాతప్పు నున్నించి — మానము గావవే దైవరాయా!
నీకు, జాతర జేసేము — సద్భక్తితో నేము దైవరాయా! 1
యిచ్చోటికి పురుషు — [లవరు రాక] మున్నె దైవరాయా!
నీవు, వెచ్చెర వచ్చి మా — చీరలు జూపవే దైవరాయా! 2
వరతరిగొండని — వాస! నీ పుణ్యము దైవరాయా!
వరగ కొన్నాళ్లింక — బ్రతికేట్ల[1] జూడవే దైవరాయా! 3

---

1. 'బ్రతికే+అట్ల' అని విభజనము.

ద్విపద అని యిట్లు తరిగొండ — హరిని ప్రార్థించి
[తను]వులు గంపింప — తనుకించి, యొకరు
ఒక్కరి నీక్షించి[1] — యో యక్కలార !
ఎక్కడ బోయె నే — డీ యంబరములు ?
సుడిగాలి వచ్చి దా — చుట్టి వే చనెనా ?
జరియక మ్రుచ్చు లి — చ్చట డాగియుండి
కొనిపోయిరో గాక — కోమలులార ?
మనమెంగు [కి] చటి కి — మ్మాదిక్క వచ్చితిమి ?
వచ్చినవార మా — వసనముల్ విడిచి
యచ్చట బెట్టి భ — యంబేమి లేక
నిప్పట ఎటిరో — నేల తెచ్చితిమి ?
చొచ్చినవార మ — చ్చోటి చేలములు
ఎప్పుట బోయిన — దెరుగ కందరము
ముచ్చట లాడుచు — మోసపోయితిమి
ఇప్పుట కెవరైన — నేతెంచి మనల
నచ్చికలో జూడ — మనకేది తెరువు ?
మందబుద్ధులు బుట్టె — మన కందరికిని
ముందర గతి యెట్లు — ముద్దియలార ?
యనుచు నొందొరులు న — య్యాక్రాంతలగుచు
తనువులు గంపింప — తమ సమీపమున
చేలముల్ గొని పొన్న — చెట్టెక్కియున్న
బాలకృష్ణుని జూచి — బాగాయె ననుచు
పొలతులు మొగమొగం — బులు జూచికొనుచు
తలకొని తరిగొండ — ధాముని మాయ
కనరాదనుచు చాల — కళవళంబంది
గునిసి[2] కొందరితోను — కొంద రిట్లనిరి

---

1. 'గోపికలు పరస్పరము వీక్షించి' అని భావము
2. 'గొణిగి' అని యర్థము (చూ ఆం క్రి స్వ మ దీపిక పుట 374)

మ్రానిపై కృష్ణుడు - కొలనిలో గోపికలు

దర్వు, ఆది తాళం

ఎదిగెనే మ్రానిపైన కృష్ణు డమ్మా!
నేడెంతవాడు? కుదురుగా గూర్చున్నా డోయమ్మా!

యేరుంగ ఎదు వచ్చెనమ్మా?
చూడకపోతె, మీదనే వుండిపోయెగదరమ్మా!

వీడు చోరవిద్యవాడే నమ్మా!
లేకుంటె వచ్చె, జాడ గానిపించదటరమ్మా?

వేడుకొని చీర లడుగరమ్మా!
కృష్ణుని నోరు, చూడ సిగ్గయ్యెని గదరమ్మా!

సిగ్గు పోనేపోయె గదరమ్మా!
తరిగొండ నార, సింహుని భజన జేయరమ్మా!

క. అని కాంతలు లజ్జింపుచు
గొనకొని నదిలోని కరిగి కుత్తుకదనుకన్
తనువులు దాపుచు, కృష్ణుని
కనుగొని మ్రొక్కిరి చాల కళవళ పడుచున్

ప్రార్థన

శ్లో॥ సూర్యాది గ్రహ తారకాంతరగతం సూక్ష్మాదిసూక్ష్మం, జగ
త్కార్యాకార్య వివేచనం మునినుతం కారుణ్యసద్వారిధిం।
తుర్యాతీతసమాధిపూర్ణ మచలం దూరీకృతాఘం, మహ
శ్చైర్యం శ్రీతరిగొండ శేషకుధరాధ్యక్షం భజేఽహం సదా॥

ద్విపద ఓముద్దుగోపాల! — యో శర్మచేల!
ఓమన్మథాకార! — యో మేరుధీర!
తోయజేక్షణ! — నీవు — దొంగవై వచ్చి
మా యంబరంబు లే — మరిన, మ్రుచ్చిలుచు

గ్రక్కున చెట్టెక్కి — కదల కిచ్చోట
చొక్కము మ్మెరిలి — జూచుచున్నావు
ఏనినుంచు జేరి - మర్యాద విడిచి
మానముల్ జాతురే — మగవార లిట్లు?
మునవర్లు! నీకు గా — గా వెట్లు, వింత
పని జెల్ల దెవరికి — పరికించి చూడ,
కోరి మా [సిగ్గులు] — గొంటి వింకేల?
చీరలనైన మా — చ్చికతోడ నొసగు
మని తరిగొండేశు — నహిశైలపతిని
మొనసి ప్రార్థింప, ని — మ్మగ కృష్ణు డనియె

ఏలలు*

యీ రీతినీ చోరుడాని — దూరుచున్నా రంతెగాని
చీరాలు నే నెరుగాను పోరే! వో కొమ్మాలారా!
— చిడిముడిపాటు లాడకూరే! 1

చీరా లెత్తూ కాపోయినా — చోరూడావూ నీవేగానా
చీరాలన్ని మా కందియ్యారా! వో ముద్దూకృష్ణా!
చేరి నిన్నూ సేవించేమూరా! 2

మీ చీరాలు గాలివాత — మింట కెగిరీ పోవుచుంటె
చూచీ తెచ్చి యుందుంచినానే! వో కొమ్మాలారా!
— లేచీవచ్చి గైకోని పోరె! 3

తగ్గి తగ్గి నీట లోనూ — తనువూలూ దాచీనా మేమూ
సిగ్గూ లేకా వచ్చేదెట్లూరా? వో ముద్దూకృష్ణా!
— చీరలూ దెచ్చి మా కియ్యారా! 4

తరిగొండా నారాసింహుడూ — దండించీనీ మిమ్మిప్పూడూ
సరగునా లేచిచటికి రారే! వో కొమ్మాలారా!
త్వరగా చీరాలూ గట్టూకోరే! 5

---

* ఈ యేలలు మొదలుకొని, చెట్టుపై నున్న కృష్ణునకు, నదిలోనున్న గోపికలకు నడచిన సంవాదము విపులముగా వర్ణింపబడినది.

ద్విపద అని పల్కు పని కాంత — యాధ రిట్లనిరి
వనజాక్ష ! మేము ని — ర్వాణులమైన
కననుం లేచి చ — క్కఁగ నిల్వలేక
నలిలజ్జతో తోయ — మందున్న మమ్ము
లేచిరమ్మంటివి — లెస్సాయె నీతి !
ఈచందమున నీవు — ఎన్నటికి నవ్వు
నిగమముల్ దెచ్చుటో ? — నిర్జరుల యోగక
నగము ధరించుటో ? — ధరుణి బ్రోచుటకో
అరనా పై కెత్తుటో ? — దైత్యుని ద్రుంచి
కరుణచే బాలుని — గాచుటో ? ప్రబలి
బలిని బంధించుటో ? — పార్థివేశ్వరుల
దలముల గెల్చుటో ? సద్ధర్మ ధరణి
ఎరగ భూ మేలుటో ? — ఒకశాలి వగుటో ?
కరుణచే మెరయుటో ? — కల్కివి గ్రామముల
జేసు పై ఘనము ? నా — సిగ్గులు బయులు
చేసితి నేనేమొ — సేయుచున్నానుటకు
సరి సరి ! మేల్ మేలు ! — చాల్ చాలు. మాకు
తరిగొండనాథ ! ప — ద్మాంబ ఎంగియా !

(వ అనిన విని శ్రీకృష్ణు డిట్లనుచున్నాడు)

దర్వు (తావిడి) ఆదితాళం

మీ వస్త్రము లందియ్యను[1] — మీకు కూలివాడగాను
కావలసితేను వచ్చి — గైకొనిపోరే ! 1

అక్కట ! దిగంబరల — మగుచు ఎందుండి నీ ద్రోల
నక్కడికి తేచిరారే — నంబుజేక్షణా ! 2

నెమ్మి నేను చూడలేదు — మీకు నా కిదేటివాదు
కొమ్మలారా ! చీరలు గై — కొని కట్టరే ! 3

1 'అందిచ్చుటకు' అని యర్థము

యెగ్గంత[1] తెలియక నీ — వెంత రేచరమ్మనిన
సెగ్గు మమ్ము లేవనిదు — చిన్ని కృష్ణా! 4

వనితలారా! తరిగొండ — వాసుడు మీ సిగ్గులు గై
కొనకముందె మీ చీరలు — కోరి కట్టరే! 5

ద్విపద అని పల్క విని భామ — లా హరి జూచి
కను గ్రేరజేసి త — క్కక నిట్లు లనిరి
సరి సరి, మేల్ మేలు — సరసిరుహాక్ష!
సరగున నీ ముచ్చ — టలు దెలిసె
శరణనుచున్న మా — సంసారములను
వరియింప దలచెద — వౌర! నీ వింక
గుణవిహీనుడవౌట — గురు తెరుంగకనె
గుణశాలివని నమ్మి — కొనియుంటి మకట!
నీకు హేయములేక — నేడు మామాన
ంబు లొస్తిముంయె — కొనకు[2] నీరీతి
మానహీనుడవని — మాకెల్ల దెలిసె
[గాని యుం] తటనైన — గౌరవం బెసగ
మాయంబరంబులు — మాకు దెచ్చిమ్ము
మాయామివై మారు — మనలంద్దనిన
తరిగొండవారి గోప — తరుణు లాడి
యురవైన దయ దాచి — యిట్లని పలికె

ఏలలు

ఆకాశానా నెగిరిపొయ్యే — కోకాలు నా|కూ దొరి|కేనూ
మాకూ నే నేమిటీ కిచ్చేనే ఓ గొల్ల భామల్లారా!
— రూకాలాకే నమ్మాకానేనే! 1

---

1 'ఎగ్గు + ఇంత' అని విభజనము 'ఎగ్గు కొంచెమైనను' అని యర్థము ఎగ్గు = తప్పు, అవమానము (చూ సూ రా అం నిఘంటువు, ప్రథమ సంపుటము పుటలు 766,767)

2 'చివరకు' అని యర్థము

రాజాసామూతో నీవూ చీ – రా లమ్మేసంటెనూ మేమూ
రాజాతో జెప్పికాపోమూరా! వో ముద్దూ కృష్ణా!
— రవ్వలేలా? చీరా లియ్యారా! 2

రాజాతో [జెప్పి] నూ మీ – రారంభించియున్నా రత్తైతె
రాజెవ్వాడో నాకూ జూపారే? వో కొమ్మాలారా!
— రాజుకడకూ పోదామూ రారే! 3

రాజూకడకూ బిరబిత్తారే – రమ్మానె వత్తైతే మేలే!
వ జాగా, దీ మాటా లనకూరా! వో ముద్దూ కృష్ణా!
— వచ్చి మా చీరా లం[దియ్యా]రా! 4

మీకెందూ రాజన్నాడాని – ేకగా నంటరీ వూనీ?
నాకూ మీరాజూనూ జూపారే! వో కొమ్మాలారా!
— నాటికి మీ చీరా లిచ్చేనే! 5

శ్రీ తారీగొండా మా నారా – సింహా! మాకూ రాజావీవే!
ఖ్యాతిగా నన్యాలూ తే[రూర!] వో ముద్దూ కృష్ణా!
— కావున మా చీరా లియ్యార! 6

ద్విపద అన విని శ్రీకృష్ణు – డతివల జూచి
కనుగీటి పలికె నో – కామినులార!
ఎవని వీక్షించి మో – హించితి రిచట?
ఎవడు మీ హృదయంబు – లెల్ల హరించె?
మరువ కే పురుషుని – మగనిగా దలచి
మురియుచున్నారు? మీ – ముచ్చట లెల్ల
తెలుపు డన్యుడగాను – తెలియ బాధ్యుడను
తలపులు మీరేల – దాచెదరింక?
మొనసి చల్లకు వచ్చి – మూంత దాచినను

1 'బంధువు' అని యర్థము 'బాధ్యుడు, బాధ్యము' అను పదములు సన్నిహిత బాంధవ్యమును దెలుపునవిగా చిత్తూరు మండలమున నేటికిని వ్యవహారములో నున్నవి

ఎని యౌనె? చెల్ప, యం — బరవు రాసీద
[నడిగి]తే లేదన — నటవెూర నేను
నడిగిన ఎచ్చెద — మని ఏూటచేసి[1]
ఎచ్చి కైకొనుడు మీ — వసనంబులన్ని
యిచ్చెద, నీటలో — నిటు నానవలదు
చలిచేత వాతంబు — సంభవించీని
కలకంఠులార! శ్రీ — క్రుమె రారె! యనుచు
పలికిన తరిగొండ — పతిని వీక్షించి
ఎలిరాకు బోణు లం — దరు నిట్టు లనిరి

దరు, ఆట తాళం

చీరాలు కట్టక — నె రీతి ఎత్తుము బాలకృష్ణా?
మీ రీ, వారి వెడలివచ్చి — చీరలు గట్టరె చెలియలారా! 1
చేరవచ్చేము ఏూ — చీరలు ఇుస్వీర! బాలకృష్ణా!
నన్ను, చేరితేగాని మీ — చీరలియ్యను పోరె! కొమ్మలారా! 2
తరిగొండవా! యెం — తటి ఎర్తయుఁడవుర! బాలకృష్ణా!
నన్ను, దురుసుగ మీరింత — దూరితే నెరతునా కొమ్మలారా? 3

[వ అని పల్కినను విని గోపకాంత కిట్లనుచున్నారు]

గీ అయ్యయో! నీట దేహంబు లదరసాగె
నేమిసేతుమురా కృష్ణ? ఘుంటే కంక
నూరి ఏగవారు రాకము న్నె రయముగ
తెచ్చి మాచీర లీర! సందేహమేల?

ద్విపద, అని విని శ్రీకృష్ణ — డతివల జూచి
తనలోన నగుచు న — త్తరి నిట్టు లనియె
ఎనితలారా! ఏూగి — నారెవ్వరైన
మొనసి వచ్చిన సిగ్గు — మోసమౌ ననుచు
దిగులు నొందెదరైతె — తెలిసి చూచినను

---

1 'వాగ్దానము చేసి' అని యర్థము

మగువనే నేనైతి ? — మగవాడగానె ?
మీదగ్గరికి వచ్చి — మీకు నన్ చీర
రాదరంబుగ నియ్య — మనుటకు మీకు
సిగ్గులేకను, నన్ను — చెరవచ్చుటకు
సిగ్గంటి రటుగాన — చీర లెత్తికొని
మీకూరివాడనై — మీకిచ్చు పనిక
నాకు సిగ్గయ్యె [ని — నా] తల్లిదండ్రి
యిది ఎన్ను బెట్టదు — రింక మీతోను
మదవతులార ! నే — మాట్లాడ వెరతు
మీ చీర లిచటికి — మీ మగల్ వచ్చి
మీ చేతులందుంచ — మీ సిగ్గు గాన
వలె, నిందు పర మగ — వడనై నేను
చెలగి మీ చీర ల — చ్చిన సిగ్గు చేడె !
కొంటెలై ఎడచి
జంటగా నుర లి — చ్చట నుండు నేళ
నొంటిగా నిచట నే — నుంటినేని
కంటు దొచును మీ మ — గండ్ల కందరికి
కావున నాతోడు — గా మీ మగండ్లు
వావిరి నిచటికి — వచ్చిన, నాకు
భయము దిరు నటంచు — పలికి, వేణువును
రయ[ము ం మధు]రాగ — రంబున నుంచి
తగ నూది తరిగొండ — ధాము డా చెలుల
మగలను బిలిచె ను — మ్మలి నిట్టు లనుచు

ఏలలు

కియ్యో ! యూని ఎనుూ నెల్లా — గెంటా కీ దిక్కా మళ్ళించి
చెయ్యానా నిందూ రండోండ్లాలా ! వో గొండ్లాలా !
— సరవిసీ జాడుడి [పెండ్లాలా]

బిరబల్లా౯ జంపుగాసా — చారబాడీయున్న రీడాబా
సరగానా సందూ రండాండ్లాలా ! నా గౌండ్లాలా !
    — చక్కగా ఆడుడీ పెండ్లాలా 2

తరిగొండా నారాహరి నీా — అరుణాలా సిగ్గా తిచ్చేటు
చెరనకాముందే రండాండ్లాలా ! నా గాం[డ్లాలా !]
    — చేపట్టి యెలుడీ పెండ్లాలా 3

ద్విపద. ఓ లిమ్మిగౌడ ! యో — హో బొమ్మిగౌడ !
ఓ లచ్చిగౌడ ! యో — హో కన్నిగౌడ !
ఓ చిక్కగౌడ ! యో — హో చుక్కగౌడ !
ఓ చిరగౌడ ! యో — హో కురగౌడ !
ఓ బాలగౌడ ! యో — హో బుచ్చిగౌడ !
ఓ [బయ్య] గౌడ ! యో — హో కియ్యగౌడ !
ఓ కోనగౌడ ! యో — హో యెరగౌడ !
ఓ కానగౌడ ! యో — హో కంటగౌడ !
ఒండురం డోహో హా ! — రాండ్రో ! యిటంచు
దండగా ధ్వనిజసి — తరిగొండ నృహరి
పిలిచిన వెరచి ఆ — టంబోన్ను తెల్ల
వె[లవె] లబొవ్వు — నేక నిట్లనెరి

దర్వు. (ధ్రువం). ఆదితాళం

పిలువావద్దురా ! మా ఎదుల పిలువావద్దురా ! ॥పల్లవి॥
వారీ ! చెలువాకృష్ణా ![1] వారిందు ఎచ్చితె మమ్ము కొట్టే రయ్యో !
॥పిలువావద్దురా !॥ ॥2॥

గుట్టుగా సివిందు ఎచ్చి — కోక లియ్యమంటె, గట్టి
రట్టువెట్టె మా మగల — రమ్మాని పిత్తే పియ్యయ్యో !
॥పిలువావద్దురా !॥ 1

1 'చెలువను (అందము)గల కృష్ణా !' అని యర్థము ఈ ప్రయోగము 'కలికి కృష్ణుడు' వంటిది చూ పుట 6.

యీ రథసామెల్ల నారి — వారందారూ విన పరుపు
బరి పచ్చితే వేమెట్ల — బ్రతుకుదు ? మయ్యయ్యో ! యింకా
॥పిలువావద్దురా ॥ 2

నవ్వుగదు తారిగొండా — [నర] హరితోడే ! మమ్మిందు
రవ్వ జేయువద్దు ! మా చీ — రా లిచ్చి సిగ్గు నిల్పరా !
॥పిలువావద్దురా ॥ 3

(ఏ లనిన గోపికలతో కృష్ణుం డిట్లనుచున్నాడు)

ఏలలు

మగలాను నే బిల్చేనాని — వగుల నొందేరె తె గాని
నే గట్టిగా పిల్చుట మానేనే ! వో కొమ్మాలారా !
— వేణునాదామైనా జేసేనే ! 1

పొందూగా వెణువూదీనా — యందరు ఎత్తారుగనా
నెందాకా రచ్చవెట్టేవురా ? వో ముద్దూకృష్ణా !
— యింత నిర్దయా నీకేలారా ? 2

యెంతా నే బిల్చినా రాక — పంతాముతో నందె యున్నా
రింతా నెనరూ లేదివే ? వో భామాలారా !
— యేను మీకూ నన్యుడానేమే ? 3

బిరబిత్తాలే రమ్మానూచు — తరుణాలాను చేరా బిలచె
పురుషూ లెందున్నారు తెలుపారా ? వో ముద్దూకృష్ణా !
— ఘూటితి మదిలో దలపారా ! 4

ఎరపిరి చీరాలు విడచి — జలమూలాలో యీదులాడె
తరుణాల మీరెందు గన్నారే ? వో భామాలారా !
— అప్ప చిన్నె లెన్ని యున్నరే ? 5

సమ్మతముగా తారిగొండా — స్వామి ! నిర్వాణముగా నీవూ
మమ్మూ చూడావలె నెమిరా ? వో ముద్దూకృష్ణా !
— మంచి, దైవె వత్తూవేమిరా ? 6

నిర్వాణులు - గోపాలుడు

ద్విపద అని పల్క యాకాంత — లందరు ధైర్య
[ము]న కృష్ణు నీక్షించి — 'ముద్దుగోపాల!
ఉచ్చుగా నీవంట — యభిమానవారి
రచ్చం బెట్టునే — రమణీమణులను?
ఎమ్మెటు గనుట నీ — మానసంబునకు
నమ్మతమైన న — చ్చటికె వచ్చెదము
లోకాత్మ! నీ యాజ్ఞ — లోనె నిల్చెదము
నాకేల మానవ — మానంబు?' అనుచు
మానినీమణులు వా — మ కరాబ్జములను
మానరక్షణము స — మ్మతిని గావించ
పాలిండ్లు దక్షిణ — పాణిపద్మముల
చాల గప్పుచు జలా — శయముద్ర వెడలి
వచ్చిన వారి ని — ర్వాణ చిహ్నంబు
లచ్చుగ తరిగొండ — హరి జూచి పొన్న
చెట్టుపై నుం [చిన — చీ]రల మూట
దిట్టడై కొని ప్రహా — రిగ యిట్టు లనియె

దరువు, ఆదితాళం

ఎమ్మతమాయనే ముద్దు — గుమ్మలారా!
నే మీ, సొమ్మునైతినె బంగారు — బొమ్మలారా! 1
మీరు రెండు చేతులెత్తి — ముదితలారా!
నాకు, నెరుపుతో మ్రొక్కవె — [నెలతలారా! 2
తరిగొం]డ వాసుని తోడె — తరుణులారా!
నాకు, చెరగానా చీర లిచ్చేసె — చెలియలారా! 3

వె చిన్నికృష్ణ! రెండు చేతులతో నీకు
మ్రొక్కమన్న నిపుడ మ్రొక్కలేము,
మొనసి యొక్కచేత మ్రొక్కుమనిన, మేము
నీకు మ్రొక్కగలము నీరజాక్ష!

[ఆ వె చేడెలార! యొక్క] చేత మ్రొక్కిన మ్రొక్కు
లెందు కిపుడు మెచ్చు నీశ్వరుండు?
రెండుచేతు లొక్కరీతిగా పైకెత్తి
విడిచి మ్రొక్కుడిందు నెంతవార!

జంపె

ఇటువంటి యన్యాయ — మెందైన గలదటరా కృష్ణా?
కటకటా! కృష్ణ! నా — పటము లందియురా! 1

న్యాయంబుగా [నేను] — నపి ంప, మిర ం
న్యాయమిది యని పలుక — నర్థమగునటరే! 2

యిపుడు చెతులను పై — కెత్తుడని పలికేవు
కపచాల్మ! నీకు కని — కరము లెదటరా? 3

కనికరము నామదిని — కలుగగాని[1], నప్పి
మ్మినసి నాకెటులైన — మ్రొక్కుమననానే! 4

తరిగొండవరి! నీకు — తగ మ్రొక్కుతైనాకు
నిరపంద నాదాయ — మేమిరా కృష్ణా? 5

దరువు, ఆదితాళం, మధ్యకాలం

చ్రికరముగ నా చీరల నిప్పితె — నా కాదాయంబేమే?
మరి, నా కాదాయం బేమె? 1

మా కి చీరల లోకగ నిచ్చిన — నీకూ పుణ్యమురా కృష్ణా!
మరి, నీకూ పుణ్యమురా కృష్ణా! 2

చీరల మా కిచ్చిన నా కాపల — మి రేమిత్తురె భామా?
(మరి, మా రేమిత్తురె భామా?) 3

తరిగొండాధీశ్వర! ని పడిగిన — దిరవుగ నిత్తుమురా కృష్ణా!
మే, మిరవుగ నిత్తుమురా కృష్ణా! 4

---

1 'కలిగినందువలననే' అని యర్థము

ఏలలు

ఎవరూ మగడూగా దలంచి — యిలలో గౌరిదేవి వ్రతము
సవినయముగా జేయూచున్నారే ? వో భామలారా !
— సత్యముగా నాతో జెప్పారే ! 1

లంతటికీ పరుడై విశ్వ — మంతా రక్షింపుచున్న శ్రీ
కాంతు పొందూ గౌరీనామూరా ! వో ముద్దు కృష్ణా !
— గౌరినోమూ నోమినామూరా ! 2

వ్రతమూ సాంగమూగాకానే — వసనమూలూ విడిచీ, నీటా
హితమూగా జొచ్చితిరందునా వో భామాలారా !
— యీ వ్రతా మింకా ఫలింపూనా ? 3

వెలయూ గౌరి వ్రతమూ జేయూ — ఫలియించే పాట వుపాయూ
మెలమీతో నీ విపుడూ దెలుపారా ! వోముద్దూ కృష్ణా !
— చెలగీ మే మూర్గ జేసేమూరా ! 4

కరమూలూ పైకెత్తి మీరూ — తరిగొండా నరహరికీ
వరుసాగానూ నిండీ మ్రొక్కారే ! వో భామాలారా !
— వారు వ్రతఫలామూ నిచ్చూనే ! 5

ఆ వె మొనసి యొక్కచేత ముందుగా మ్రొక్కెద
మంబరంబు లియ్యి ! మంది కట్టి
యువల రెండు చేతు లమరగా పైకెత్తి
నీకు మ్రొక్కెదముర నీరజాక్ష !

(వ అనిన శ్రీకృష్ణు డిట్లనుచున్నాడు)

ఆ వె ఒక్కచేత మీరు మ్రొక్కిన నే చీర
లియును ! రెండు చేతు లెత్తి మ్రొక్కి
చీరలడుగు డెను చెచ్చెర ,నిచ్చెద
నెంచి మ్రొక్కకున్న నియను పోరె !

వ. లనిన విని గోపకాంతలు తనుతో ధా మిట్లనుచున్నారు

దరువు. అటతాళం

బాలగోపాలుడు — పద్మాతో నున్నాడు
చేలము తీయ జేసి — సేయుదామే ? 1

తిన్నతిన్నగ బోయి — చిన్ని గోపాలుని
పన్నుగ నిక పొంచి — పట్టుదామే ! 2

పట్టబోయిన వీడు — పటములు గొని మంద
కట్టె బోయిన, వీని — కడ్డమేమే ? 3

కూరిమితో వాని — జేరి, చుట్టును పొంచి
కోరి చీరలు నాచి — కొందామేమే ? 4

తరిగొండ నరహరి — దండసాధ్యుడుగాడు
శరణను టే మంచి — సదుపాయమే ! 5

క అని పల్కిన సుందరులను
కనుగొని దరహాసవదన కలితుండగుచున్
కనకాంబరు డంబరముల
గొనిపోవుచునున్న జూచి గోపిక తె. విన్

వ శ్రీకృష్ణుడు జనుచున్న మార్గంబున కడ్డంబుగా బోయి యిట్లనుచున్నారు.

దరువు, అటతాళం

గోపాల ! మందకు బోకురా ! సుగుణాకరా !
నీపుణ్యము, మమ్మా
రాపూరవ్వలు సేయవద్దురా ! యేటి పద్దురా ?
మేము బ్రదికే వుపాయ
మీపట్ల నివు చింతించరా ! కరుణించరా !
మాచీర లందిచ్చి
యాపాద వారించి శ్రీవరా ! సిగ్గుగావరా ! 1

[అగ] రా! యిది యేటి సద్దురా? యేమి రద్దురా?
యీ సందడి విని
మగవాండ్లెంకెవరైన వచ్చేరా, మమ్ము జూచేరా
వారు జూచితే మేము
ఇ గతి నెవ్వరి నెట్లు జూతూమూ? యేమి సేతూమూ?
మా కిపు డంటియుండే
దిగులు దీరిచి నీవే ప్రోవరా! సిగ్గు గావరా! 2

యేమూ నేరము జేసినామురా! వెరచెమురా!
కట్టు చీరాలు విడిచీ
మేమూ నీళ్ళలో జొరరాదురా! బుద్ధిలేదురా!
యీ తప్పు మన్నించి
మామీద నీదయ నుంచరా! పరిపాలించరా!
వో తరిగొండనగరా
రామా! మమ్మెట్లైన ప్రోవరా! సిగ్గు గావర! 3

ద్విపద అని భంగిపడెడి[1] గో — పాంగనామణుల
గని హరి దరహా — కలితుడై పలికె
పలిని గోరుచు రతి — పతిని గెల్చుటకు
వ్రతనిష్ఠతోనుండి — వసనముల్ విడిచి
నీటిలో జొత్తురె — నియమంబు లేక?
నేటికి కాత్యాయ — నీ దేవి వరము
కల్ల జేసుటెగాని — కల్గునె ఫలము?
పల్లవాధరలార! — పాణిపద్మముల

---

1 'భంగపడెడి' అని యుండదగును 'బలిమాలుచున్న' అని యర్థము ఈ యర్థమున రాయలసీమయందలి కొన్ని ప్రాంతములలో 'భంగపోవు' అను ప్రయోగము నేటికిని వ్యవహారమున నిలిచియున్నది

నెత్తి మ్రొక్కిరి తైన । — యీ ప్రకారము
నిత్తు, మీచేతను — లిత్తు నటంచు
పలికిన తరిగొండ — పతిని వీక్షించి
సతినాక్షు లందరు — నగి యిట్టు లనిరి

దరువు, ఆదితాళం

సిగ్గు లె తెరునయినాగాని — చిన్నికృష్ణున
కిచ్చోట, లగ్గి చేతులెత్తి మ్రొక్కు — దామె వేడ్కనా 1
రెండు చేతు లెత్తి మ్రొక్కే — దుండకుంటెమానె
పెద్ద, కొండగవిలో తపమూజేయు -- చుండవచ్చునే ! 2
ధైర్యమూన మ్రొక్కకుంటె — కార్యముగా దింకమీద
నార్యు లిచ్చోటికి వచ్చే — రమ్మా ! జిల్లారే ![2] 3
పదరి చేతు లెత్తబోతె — కదిసిప్పుట్టే సిగ్గుచేత
వదలి, గుండె దదరూచున్న — విదిగో చూడారే ! 4
యేమైనాగాని చేతు — లెత్తి తారిగొండాహరికి
క్షేమముగా మ్రొక్కాకుంటె — సిగ్గు దక్కాదే ! 5

వ అనిన విని మరిన్నికొంద రతివ లిట్లనుచున్నారు

ద్విపద కాంతలార ! యింత — కళవళపడుచు
నెంతసేపుండిన — నీ మాధవునకు
దయబుట్టి మనకు వ — స్త్రంబు లందియడు
రయమున మన మంద — రము నొకమాటు
కనుగవల్ ముకుళించి — కరముల నెత్తి
తనువుల వంచి నం — ద తనూజుమ్రోము
మొనసి చూడక వేగ — మ్రొక్కి కూర్చుంద

1 'మ్రొక్కనచో' అని యర్థము
2 ఇది 'పురే ! బాపురే !' — మొదలగువానివంటి ఆశ్చర్యార్థకమగు అవ్యయము

మని నిశ్చయింపుచు — నాకాంతలెల్ల
వరతరిగొండ నీ — వాసుడా శేష
గిరిధాము నీక్షించి — గెంట కిట్లనిరి

ఆ వె విసర కృష్ణ ! మేము కనుగవల్ ముకుళించి
కాయములను వంచి, కరము లెత్తి
తనర నీకు మ్రొక్కెదము నీవు మాదిక్కు
చూడ కంబరంబు లిడ నుంచు

ద్విపద అని గోపికలు బల్క — నంబుజాక్షుండు
విని, వారియుక్తికి — వెరగునొందుచును
కరము ద్రిప్పుచు శిర — కంపంబుచేసి
పరిహాసముంబుగా — పలికె నిట్లనుచు
నెరజాణవార ! మీ — నిపుణత నేను
నెరుగుదు కొంతైన — నీ మాటలేల ?
చక్కగా లేవి హ — స్తములు పైకెత్తి
మ్రొక్కకుండిన, చేల — ములను మీ కియను
మీ కన్యుడనుగాను — మిత్రుడ గాని
మీకు సంకోచ మే — మిటికి నాచెంత ?
నయము[తో] నే చిన్న — నాటినుండియును
ప్రియుడనై మీతోడ — పెరుగుచున్నాడ
మెరయుచు మీలోనె — మెలగుచున్నాడ
మరి నేను చూడని — మర్మంబు లేవి ?
ఇచ్చట మీకన్య — లెవ్వరు లేరు
ముచ్చటగా నాకు — మ్రొక్కి చేలములు
[ధరియింపుడ]ని పల్క — త[రిగొండ] హరిని
చిరునవ్వుతో నవ్వి — చేడె లిట్లనిరి

ఏలలు

ఎంతా వేడీనానూ చెతూ — లెత్తీ మ్రొక్కూడాని పలికే
పంతామూ వీడ వింకెట్కారా ? వో ముద్దూకృష్ణా !
— బ్రతుకూ బయిలుజేసేవేమిరా ?

తక్కాకా కరాము లెత్తి — మ్రొక్కామంటె నన్నూ మీరు
చిక్కా[లు బె] ట్టాదున్నారే! వో కొమ్మాలారా!
— తక్కూ లెప్ప నేర్చుకున్నారె! 2

తరింగొండవాసా! నీ కిది — ధర్మామూగా దోఁచియుంటె
కరమూ లెత్తి మ్రొక్కేములేరా! వో ముద్దూకృష్ణా!
— నరకూనా మా చీరా లియ్యారా! 3

ఆత్మ నివేదనము

ద్విపద అని గోపభామిను — లందరు ధైర్య
మున కృష్ణదేవుని — ముందర నిలిచి
తొలఁగక రెండు చే — తులు ముకుళించి
నలువొప్పగా 'నమో — నలినాక్ష!' యనుచు
'తరిగొండపురవాస! — దండశూకాద్రి
వర! విశ్వరూప! స — ర్వజ్ఞ! గోవింద!
పురుషోత్తమా!నంత — పుణ్య! తపంబు
లెరుగము మమ్ము నీ — వేరీతినైన
రక్షించు' మనుచును — రాకేందువదన
లకిఁ ఙ భక్తితో — నప్పు డిట్లనిరి

శ్లో॥ ఆధారాది పయోరుహోపరి సహస్రారాబ్జ మధ్యస్థితం
బోధానందఘనం వికారరహితం పూర్ణానుభావోజ్జ్వలం।
రాధాలోచనకైరవామృతకరం రాజీవపత్రేక్షణం
స్వాధారం తరిగొండశేషకుధరాధ్యక్షం భజేఽహం సదా॥

చూర్ణిక

శ్రీమదఖండ బోధప్రద సకల నిగమ నిగమాంత శాస్త్ర పురాణేతిహాస
ప్రతిపాద్య సచ్చిదానంద నిత్య పరిపూర్ణ దివ్య మంగళ విగ్రహం,
కమలా పరిగ్రహం 1

ఉరుతర పాఠీన కమఠ వరాహ నరకంఠీరవ వటుక పరశుధర కోదండ
ధరణ సీరహస్త బుద్ధ కల్కి ప్రముఖ వివిధావతారం, సుజనమందారం 2
సనక సనందన సనత్కుమార సనత్సుజాతాభిధాన ప[రమ][1] యోగీంద్ర
కోపోదిత శాప సంజాత హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకశిపు దశకంఠ కుంభకర్ణ
శిశుపాల దంతవక్త్ర భీకర గర్వాంధకార ప్రభాకరం, బృందారక జన
శ్రీకరం 3
కమలగర్భ రుద్ర కశ్యప వశిష్ఠ శక్తి పరాశర వ్యాస శుక శౌనక గౌతమాంగీర
సాత్రి భరద్వాజ నా[రద శ్రీవత్స][2] కౌత్స భృగు జమదగ్ని వాలఖిల్య
వాల్మీకి విశ్వామిత్ర ముఖ్య మునిబృంద వందిత చరణారవిందం, జగ
న్మోలపెందం 4
సహస్ర మార్తాండ ప్రభా భాసమాన నానామణిగణఖచిత నూపుర కింకిణీ
మేఖలాంగద కంకణ హస్త [శ్రీ గ్రైవేయ][4] హార కుండల మకుట దివ్య
కనకాంబరాలంకృతం, దూరీకృత ప్రాకృతం 5
శంఖ చక్ర గదా ముసల కౌక్షేయక ధను ర్బాణ ముద్గర భిండివాల పరశు
పట్టిస పరిఘాద్యనేక దివ్యాయుధధరం, శత్రుజనవారణ మ[హీధరం][5] 6
మగధ మాళవ మలయాళ చోళ నేపాళ కొంకణ ద్రవిడ తెంకణ
సాళ్వ సౌరాష్ట్ర సౌవీర కురు కుకురు కోసల పుళింద లాట విరాట
ఘోట కర్ణాట కాంభోజ కాశ్మీరాది సకల దేశాధీశ్వరాధీన సమస్త విత్తాప
హరణం, స[ధు సంపత్కారణం][6] 7
నిరంతర కిసలయ పత్ర కోరక కుసుమ ఫల మిళిత విలసన్మహీజాత
పరివృత శేషశైలాగ్ర శాతకుంభకలశోన్నత గోపుర ప్రాకార మంటపాలయ
ద్వార కవాటశోభితానందనిలయ నివేశం, శ్రీవేంకటేశం 8
[నిరుపమ నిరుపాధిక ని][6]రాలంబ నిష్కళంక నిరామయ నిర్వికారాది
మధ్యాంతరహిత స్వయంప్రకాశం, తరిగొండ పట్టణాధీశం భజేఽహం,
భజేఽహం, భజేఽహం 9

అని మరి ప్రస్తుతించుచున్నారు

1, 2, 3, 4, 5, 6– ఈ శిథిల భాగములు 'విష్ణుపారిజాత' మందలి యిదే చూర్ణిక ననుసరించి పూరింపబడినవి

దరువు

దండమూ కృష్ణా । దండ [మూ] ॥పల్లవి॥

[అండజవాహన ।]
కుండలిశయన । బ్ర — హ్మాండశరీరా । ॥దండమూ॥ 1

మందరగిరిధర । — సుందర విగ్రహ ।
నందతనయ । గో — వింద । ముకుందా । ॥దండమూ॥ 2

గురుతరవేంకట — గిరివరనాయక ।
తరిగొండాధీ — శ్వర । నరసింహ । ॥దండమూ॥ 3

వస్త్రదానము

గీ అనుచు మ్రొ[క్కుచు బలికిన, నంబుజా]క్షు
డిట్టులని పల్కె మీచీర లెట్టి ? విపుడు
దెలుపరే । యన విని గొల్ల తెరవ లెల్ల
బాలకృష్ణుని వీక్షించి పలికి రిట్లు

దరువు, ఆనందభైరవిరాగం, ఆదితాళం

నా చీర యెట్టిదన్నను — నందనందన వినరా ।
పూచీరట్లుండు లా చీరరా । 1

నెలవుగా నాచీర మరి — నీ వెట్టిదనిన విను
కళలచే నొప్పు చందురు — గావి చీరరా । 2

శ్రీలలనాధీశ । నాదు — చీర యెట్టిదంటె విను
మేలు కమ్మిన మరు పెను — బాలా చీరరా ।[1] 3

చిన్నికృష్ణ । నే గట్టిన — చీ[ర యెట్టిదంటె] విను
పన్నుగా మెరసే లింగాల[2] — పట్టుచీరరా । 4

1 'పెనుబాల (పెనువాలపేట ?) అను ఊరిలో తయారు చేయబడిన మేలు కమ్మిచీర' అని యర్థము 'మేలుకమ్మిచీర' యనగా అంచు మూడంగుళముల వెడల్పు ఉండునటుల చాయనూలితో నేసిన పెద్దంచులు గల కోక (చూ శ ర పుట 643)

2 'లింగాల' — అనునది చీరల నేతకు ప్రసిద్ధి గాంచిన ఒకానొక గ్రామం పేరు కావచ్చు

వేణుగానలోల ! నీవు — విను నా చీర యెట్టిదంటె
నాణెమైన యెఱ్ఱని బా — ణాల[1] చీరరా ! 5

బాలకృష్ణ ! నా చీర యే — పాటి చీరంటేను వినుము
లాలితమైనట్టి కలిక చీరరా ! 6

కలికికృష్ణ ! నా చీర యి — ఘనమైన చీరంటవైన
బలు మేలైనా కంబావతి — పట్టు చీరరా ![2] 7

నీరజాక్ష ! నే గట్టిన — చీర యే చీరంటివైనా
కోరి కొన్నట్టి ప్రాప — ళ్ళాల చీరరా ![3] 8

లనుచు తమతమ చీర లట్టిట్టివని [గోపిక] లందరు వినిపింప, నవ్వి తరిగొండ
విభు డిట్లనెను

వె గోపకాంతలార ! కోక లిచ్చెదనాని,
నాయెదుటను మీరు నగుచు నిలిచి
మీరు కట్టికొనుడు మీయాంబరంబులు
మరుగు కేగవలదు మగువలార !]

అనిన విని గోపకాంత లిట్లనిరి కృష్ణ !
యిలను మానవమానంబులెల్ల నీకు
ప్రీతి రెట్టింపగా సమర్పించి మరల
మ్రొక్కెదము వల్వ లీయ్యరా మోహనాంగ !

'బాణాల' (బాడాల ? లేదా బాణావరం) — ఇదికూడ చీరల నేతకు పేరుపడిన గ్రామ నామం కావచ్చు

మడుగు వస్త్రముగా నుపయోగించుటకై ప్రత్యేకముగా తయారు చేయబడిన ఎఱ్ఱని పట్టు దోవతిని 'కంభావతి' యందురు ఆటువంటి పట్టుతో నేసిన చీరయే 'కంభావతి పట్టుచీర'

ప్రాపంచికముగా వేదములు నాలుగు వేదములకు నాలుగు వర్ణములు పురాణ ప్రసిద్ధములు అందు ఋగ్వేదము పసుపు యజుర్వేదము తెలుపు సామవేదము ఎరుపు అథర్వణ వేదము నలుపు ఈ నాలుగు రంగుల తంతులతో ప్రత్యేకముగా నేయబడిన చీరకు 'ప్రాపళ్ళాల చీర' యను వ్యవహార ముండి యుండవచ్చును

అని మ్రొక్కిన గోపికలను
వనజాక్షుడు మెచ్చి మెచ్చి వసనము లొసగన్
ఘన
[కొని] తమవస్త్రములు గట్టికొనిరి ముదమునన్

వ అప్పుడా శౌరి గోపకాంతల జూచి యిట్లనుచున్నాడు -

వ్రతఫలము

ఉ సతులారా! వరగౌరిదేవివ్రతమున్ సంకల్పపూర్వంబుగా
పతి గామించుచు జేసినారు, భళి! మేల్, బాగాను మీ కోర్కెలన్
వ్రతము[న్ పాంగముగా ముగి]ంచి, యట సర్వస్వంబు నారాయణా
ర్పితమంచున్ వచియించుడా ఫలము నిప్పించులన్ విశేషంబుగా

వ అనిన విని గోపకాంతలు పద్మాసనాసీన[లై కూర్చుండి] గౌరికి షోడశోపచార
పూజలు సమర్పించి, వ్రతోద్యాపనంబు[జేసి, గౌరిదేవిని] మరి నుద్దేశించి
యిట్లనుచున్నారు

శా గౌరీ! పార్వతి! చంద్రమౌళితరుణీ! కల్యాణసంధాయినీ!
సారాసారవిచారిణీ! శుభగుణీ! సానందవిద్రూపిణీ!
కారుణ్యామృతవీక్షణీ! భగవతీ! కంకాళినీ! భైరవీ!
శౌరే మమ్ము వరించు సర్వరము ని[ప్పింపవే క్షవన్ బూనవే!]

వ అని ప్రార్థించి, ఆరాత్రికంబుగైకొని మంగళంబు పాడే విధం బెట్టులనిన

దరువు (తోడి), ఆదితాళం

శైలజాతాకూ గౌరికి — జయమంగళం ॥ప ల్లవి॥
శ్రీ, శూలధరునా కభవూనాకు — శుభమంగళం ॥శైలజాతాకూ॥ ॥పల్లవి॥
మహిషాసుర సంహారిణికి — మౌనిజనోద్ధారిణికి
బహుచరా వరమాతకు — భవ్యమంగళం శ్రీ ॥శైల॥ 1
సుగుణాభరణధారిణికి — సురసమూహోద్ధారిణికి
నిగమాంతసంచారిణికి — నిత్యమంగళం శ్రీ ॥శై॥ 2

తరిగొండ నరహరి సో — దరికి, శ్రీకంకాళినికి[1]
సురుచిర సువాసినికి — శుభమంగళం శ్రీ॥శో॥ 3

అని గోపికలు మంగళంబు బాడి, గౌరీవ్రతంబు సంపూర్ణంబు గావించి, హరిని జూచి యిట్లనుచున్నారు

ఏలలు

గౌరీవ్రతమూ — సాంగామైన వెనకా, వ్రాతఫలము
నిచ్చేనంటి వియ్యారా! వో భాలాకృష్ణా!
— పలికి మాతో బొంకావలదూరా! 1

గౌరీనిగూర్చి యీ వ్రతమూ — గావించితిరిగాదా? మీ
కోరికే నాతోనూ దెలుపారే! వో భామాలారా!
నానా ఫాలా మియ్యానే! 2

సారాసాక్షా! ఏూ మాదిలో — కోరికే నీతో జెప్పమూ
లేరా! నీవే తెలూసూకోరా! వో బాలాకృష్ణా!
— తెప్పనా తత్వార్థా మియ్యారా! 3

మానాసాములో కోర్కేలూ — పూనీ మీతో జెప్పగాటా[కూ
నేనూ సుద్దివా] డానూ[2] గానే! వో భామాలారా!
— నిజమూగా మీ రంటే వినేనే! 4

శ్రీతారిగొండా మా నారా — సింహునీతోడే! మా కోర్కె
నీతో జెప్పా సిగ్గయ్యానీరా! వో ముద్దూకృష్ణా!
— నీలో నీవే తెలూసూకోరా! 5

ద్విపద అని గోపికలు ఒల్కు — నా మా[ధవుండు
నను గౌరి] చింతించి — నారు, మేలయ్యె
సిగ్గుచే మీరది - జెప్పజాలకను

---

1. 'కంకాళిని' అనునది దుర్గయొక్క వివిధ స్వరూపములలో నొకదాని పేరు (మూ మోనియర్ విలియమ్స్ సంస్కృత — ఇంగ్లీషు డిక్షనరి, న్యూ ఎడిషన్ పుట 242)
2. 'సుద్ది (ఎరుక)చెప్పెడువాడు' అని యర్థము

తగ్గగా నేనె మీ — తలపు జెప్పితిని
సారసేక్షణలార ! — సంప్రీతితోను
వీారు రాత్రులయందు - మెరయుచు వచ్చి
అనువొంద తరిగొండ — హరి మెచ్చగాను

వ [అని పల్కిన, గో]పకాంతలు నమ్మక హరితో నిట్లనుచున్నారు

దర్వు. అటతాళం

మగవాని మాట యి — మ్మహి మంచుమూాట
వగలు జూపే మేలు — వనధిపై వ్రాలూ 1
కామించె విభ్రమము — గగనకునుమము
భూమి పురుషుని విందు — పు [లి జున్ను మందూ 2
నీరజేక్షణు] మాటలు — నిజమనరాదు
తరిగొండహరి తోడె ! — దబ్బరా గాదూ 3

వ అని గోపికలు సందేహింపుచున్న, నవ్వి నందకుమారుం డిట్లనుచున్నాడు

ద్విపద నను నమ్మజాలక — నళినాక్షులార !
యనుమానము
రమణతో మిము నేను — రక్షించుపనికి
అమర మీా మధురాధ — రాబ్దులు సాక్షి
కొరవేమి ? మీ కుచ — కులగిరుల్ సాక్షి
కదియ మీా నాభి పు — ష్కరిణులు సాక్షి
ఎదుట రోమాళి ఫ — ణీంద్రులు సాక్షి
యదిగొ ! మా తరిగొం[డ — హరి నిత్యసాక్షి
నమ్ముడు నా] మాట — నవబోణులార !
మిమ్ము రక్షింతు, నే — మిటికి సందియము ?

వ అని గోపకాంతలకు నమ్మిక లిచ్చి, వారితో విలాసంబుగా నిట్లనుచున్నాడు

దర్వు, అటతాళం

వేడూక గౌరమ్మ — జాడాగా నెడు శ్రీ
1

[తూగుటు] య్యాలవలె వుండె — వుయ్యాల తీగెల
నూగుదామా ? వో — చెలులారా ! 2

వాడిగా తరిగొండ — వానూని సరవులు
పాడుదామా ? వో — భామినులారా ! 3

దర్వు*, ఆదితాళం

రారే వేడ్కను — రామలా [రా !] 1
॥రారే॥ 2
తుమ్మెద కొదమల — తోలుదాము రారే ! ॥రారే॥ 3
కుసుమ ఫలంబులు — గోతాము రారే ! ॥రారే॥ 4
శ్రీ తరిగొండ న్రృ — సింహుని మీరే ॥రారే॥ 5
ప్రార్థింపుచు న — త్వర మిమ్మనరే ! ॥రారే॥ 6

ఆ వె అనుచు వారితోడ వనవిహా [రము జేసి]

['మంద క] రుగు డింక, మన ధేనువుల మేప
పోయువత్తు నేను పొలతులార !'

వ అని పలికిన హరిని సాభిప్రాయంబుగా జూచి గోపికలు మంగళంబు బాడే విధం బెటువలెను

మంగళము

దర్వు, ఆదితాళం

నా ధవునకు జయ — మంగళం ॥పల్లవి॥
శ్రీమ ॥ ఉప ॥

---

* ఈ దర్వు యొక్క మొదటి పాదము పల్లవి వలె ఆవృత్తిపొందియుండుట గమనింప దగినది ఇది యిందలి కొన్ని గేయములకు సహజముగా కనబడుచున్నది

విదురవరదునకు — విశ్వంభరునకు
మదనజనకునకు — మంగళం
సదయహృదయునకు - చపలాసుర దు
ర్మదభంజనునకు — మంగళం ॥ మాధవునకు ॥ 1
సహజానంద ర — స స్వాంతునకును

చేతన — భరితోదరునకు
మహిమాఢ్యునకును — మంగళం ॥ మాధవునకు ॥ 2
గురుతర వేంకట — గిరిపతియై మము
మరువని సామికి — మంగళం
తరిగొండాధీ — శ్వరుడై మమ్మే
మరని నృహరికిని — [మంగళం ॥ మాధవునకు ॥] 3

అనంతర కథా సంగ్రహము

ద్విపద [అని భక్తితో మం]గ — ళారతు లెత్తి
మనములు గరుగంగ — మందకు గోప
తరుణులు జని రంత — దనుజసంహరుడు
పరుగెత్తి చని గోప — బాలుర గూడి
పసుల మేపుచునుండి — బ్రాహ్మణస్త్రీల
పసమీర రక్షించి, — పర్వతమెత్తి
ఆమీ
కామినీమణులను — గలిసి, యానంద
కల్లోలముల దేల్చి, — కరిని, చాణూర
మల్లుని, కంసుని — మరి ఖక్కినట్టి
దుష్టరాజుల నెల్ల — దును మాడి, వరుస
శిష్టులనెల్ల ర — క్షింపుచునుండి
వనధిమధ్యంబున — ద్వారక గట్టి
పసుపు
బహుసంఖ్య నానర చే — పట్టి, పుత్రకుల

మహిమ మీరగ పెక్కు — మందిని గాంచి
పరమసంతోష సం — భరితుడై శౌరి
సురుచిర లీలల - సుఖియింపుచుండె

సమర్పణము

అని యిట్లు శేషాచ — లాధీశు డగుచు
తను నేఁ తరిగొండ — ధాముని పేర†
•[వాసి కెక్కిన నంద — వరకులోద్భవుడు
శ్రీశిదాసుండు వా — సిష్ఠగోత్రుండు
కానాలవంశ సా — గర శశాంకుండు
నైన కృష్ణార్యున — కతివయై వెలయు
మంగాంబ సుతయయి — మహి బుట్టినట్టి
వెంగమాంబిక మోక్ష — విభవంబుకొరకు
నలువొప్ప తరిగొండ — నరసింహు కరుణ
లలి జలక్రీడా వి — లాసమున్ యక్ష
గానంబు జేసి వేం — కటగిరీంద్రునకు
పూని సమర్పించె — బుధసమ్మతముగ
భూచక్రమందు వెం — పుగ నీప్రబంధ
మా చంద్రతారార్క — మై యొప్పగాత !]

† మూలప్రతిలో గ్రంథ మింతవరకే యున్నది తరువాతి భాగము గల చిట్టచివరి తాళపత్రము లోపించినది అందు కవయిత్రి నామధేయము, అంకితప్రసక్తి గల ఐదారు ద్విపద పంక్తులు, ఆటుపిమ్మట — అనగా గ్రంథాంతమున — లేఖకుడు, లేఖనకాలము ఇత్యాది వివరము లుండియుండును

'[ ]'— ఈ గుర్తుల మధ్య గల ఆరు ద్విపదలు 'విష్ణుపారిజాతము' నుండి గ్రైకొనబడినవి అందు నాల్గవ ద్విపదలో నున్న 'నల పారిజాతాపహరణంబు యక్ష' అను పాదమునకు మారుగా నిందు 'లలి జలక్రీడావిలాసమున్ యక్ష' అని చేర్పబడినది

అనుబంధము - (i)

Note — దిగువ నీయబడిన పాఠాంతరములు P ప్రతియందుండి స్వీకరింప బడినవి నీటిలో కొన్ని మూల ప్రతియందలి శిథిల భాగములకు పూరకములు

పుట	పంక్తి	పాఠాంతరము
3	9	బాల — కృష్ణ లీలలను
5	4	జాహ్నవి పినతల్లి మాకు
5	15	అనిన విని వారు సంతసించిం రంత విఘ్నేశ్వరునకు
8	11	అరసి గోపకులు,
10	19	బ్రతుకు మీదా జోలీ విడువారా !
22	7	విజిత శతకోటి మదనం, సత్య ధర్మ
25	16	గర్భమున దాల్చి
35	7	ప్రవిమలాకార !
36	4	గచ్చాలవారి ! నీ—కనుగవ మోద్పావు ॥ చిచ్చో ॥
37	16వ పంక్తికి తరువాత	మాట యురవై యయిదేండ్లు జీవిస్తున్నాడూ
38	8	నలరుచు పురుడు పు—ణ్యాహవాచనము
41	20, 21 పంక్తుల నడుమ	నావరింపుచు కన్ను — అప్పుడు దెరచి
45	22	యుచ్చెరు విక నేమిసేతు నమ్మయలారా ?
47	2	నడర నవ్వుల జూడ — నమితంబుగాను
60	2	బాలు డెరుగునటరె భామలార ?
70	8	గోపిదేవిసుతుని కొట్టు మంటివి, వాడు
76	2	తనయూల గన్నవారు గాదా ?
83	14	కామాక్షి ! జగదీశ్వరి ! జంబుకేశ్వరాఖిలాండేశ్వరి!

పుట	పంక్తి	పాఠాంతరము
143	24	లలన! నా చీర తె — ల్లని చల్వ చీర
152	14	కొంటెలై కట్టిన — కోకలు విడిచి
156	1	చెలియలార! యొక్క చేత మ్రొక్కిన
159	1	నగధీర! యిది యేటి సద్దురా?
164	3	అండజవాహన! — పండితపాలన!
164	10	అనుచు మ్రొక్కిన సతులతో నంబుజాక్షు
164	16	పూచీనట్లుండు బంగారు — పూలా చీరెరా!
165	4	లాలితమైనట్టి కలిమి పూ — లా చీరెరా!
165	8	కోరి కొన్నట్టి కప్రప — ల్యాల చీరెరా!
166	3	ఘనముగ గోపిక లవి గ్రా, కొని
166	9	వ్రతమున్ పూర్తిగ నాచరించి, యట
166	17	సద్వరము సత్ప్రేమంబుతో నీయవే!
167	6	జలజా నయనా! గౌరీవ్రతమూ
167	11	గొబ్బ్యానా ఫాలామూ యిచ్చేనే!
167	21	అని గోపికలు బల్క — నా మాట రెల్ల
167	21వ పంక్తికి తరువాత 22వ పంక్తికి ముందు	విని కృష్ణదేవుండు — వికవిక నవ్వి మనము రంజిలజేసి — 'మదవతులార!
167	22	నను గొల్వ జింతించి — నారు, మేలయ్యె
168	5	నను బొందుదురు గాని — నమ్మి పొందిపుడు
168	11	భూమి పురుషుని విందు — పులి బెట్టె విందూ
168	12	నెరయ నీ మాటలు — నిజమనరాదూ
168	16	యనుమానమ్ముగ మాట — లాడనేల?
168	22	యదిగో! మా తరిగొండ — హరి సర్వసాక్షి
168	23	నమ్మరే! నా మాట
169	2	వేడూక గౌరమ్మ — జూడాగ నెదుటా
169	3	నా, ట్లాడుదామూ? వో — చెలియలారా!

పుట	పంక్తి	పాఠాంతరము
169	4	శయ్యాల వలె నుండె — వుయ్యాల తీగెల
169	9	రారే వేడ్కను — రమణులారా !
169	10	పూ బొదరిండ్లకు — పోదాము రారే !
169	16	చాల మోద మొసగి చక్రధరుడు
169	24	శ్రీమహి నీలునకు — మంగళం
170	6	మహిత చరితునకు — మంగళం
170	7	బహు విధ చేతన — భరితోదరునకు
170	14	అని కృష్ణునకు మంగ — ళారతు లెత్తి
170	20	ఆ మీదటను రాత్రు — లందును గోప
170	27	పని బూని రుక్మిణీ — ప్రముఖాంగనలను

అనుబంధము - (11)

శ్రీకృష్ణునకు 'జగన్నాటక సూత్రధారి' యని, 'లీలామానుషవిగ్రహు'డని పౌరాణిక ప్రసిద్ధి ఆయన లీలలతో ముడివడిన ఘట్టములలో మిగుల ముఖ్యమైనది గోపికల 'జలక్రీడ' ఈ ఘట్టమునకు గల ప్రశస్తిని గుర్తించిన పలువురు ప్రాచీనార్వాచీన కవులు ఈ కథావస్తువుతో వివిధ వాఙ్మయ ప్రక్రియలలో వేర్వేరు రచనలను వెలయించిరి

తెలుగున ఆ ఘట్టమును ప్రధానీకరించుకొని అదే పేరుతో గాని, లేదా ఆ ఘట్టముతో గూడిన భాగవత దశమస్కంధ కథను గైకొని మరేదైన పేరుతో గాని యక్షగానరచన గావించిన కవుల వివరము ఈ దిగువ నీయబడినది

కవి	కృతి	వివరములు
*అక్కయ ప్రధానుడు (క్రీ శ 16,17 శతాబ్దుల నడిమి కాలము)	శ్రీకృష్ణలీలా విలాసము	శ్రీరంగపతికి అంకితము ముద్రితము 'యక్షగానములు' (4వ సంపుటము), ఆంధ్రవిశ్వ కళా పరిషత్తు, వాల్తేరు (1959)
శహాజీ (క్రీ శ 1684–1712)	జలక్రీడలు	శ్రీకృష్ణాంకితము ముద్రితము 'యక్షగానములు' (9వ సంపుటము), ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు, వాల్తేరు, (1973)
సరభాద లింగోజీ (క్రీ శ 17వ శతాబ్ది)	జలక్రీడ	అలభ్యము
నిముషకవి రామయ్య (క్రీ శ 1758 ప్రాంతము)	జలక్రీడావిలాసము	విష్ణుసంవేద్యక్షేత్రమున వెలసిన రామేశ్వరున కంకితము (?) ముద్రితము శర్వాణీ ముద్రాక్షరశాల, అమలాపురము(1908)

* ఈ కవి కాలమును తెలిసికొనుటకు ఇతరాధారములు లేకపోయినను, ఈతని రచనయందలి ప్రాచీనతను బట్టి కాల నిర్ణయము చేయబడినది.

కవి	కృతి	వివరములు
—	జలక్రీడ	తిరువళ్ళూరు వీరరఘువునకు అంకితము అముద్రితము SVUOR Inst Library లో క్రింది సంఖ్యలు గల వ్రాత ప్రతులు గలవు D 1839 (b) (P L), D 1881 (P L), R 2421 (Paper), R 2422 (Paper) ఈ ప్రతులన్నియు అసమగ్రములు
—	భాగవతము	సత్యపుర వేణుగోపాలాంకితము అముద్రితము Adayar Library, Madras లో నొక వ్రాత ప్రతి కలదు సంఖ్య 74790
ఆలూరి కుప్పన కవి (18వ శతాబ్ది మధ్య కాలము)	పార్థసారథి విజయము	చోళపురము పాలకుడగు వేంకటాచలవిభునకు అంకితము అముద్రితము SVUOR,I Library లోని వ్రాతప్రతులు D 1908(P L) R 7 58 (Paper), G O M, Library (Madras) లోని వ్రాతప్రతి R 1907(Paper),
భారతి రామరాజు (క్రీ.శ 1795 ప్రాంతము)	జలక్రీడలు	పొట్నదుర్తి శ్రీహరి కంకితము ముద్రితము సరస్వతీ నిలయ ముద్రాక్షరశాల, మదరాసు, తృతీయముద్రణ (1883)
రాయభట్టు వీరరాఘవ కవి (క్రీ శ 1800కు పూర్వుడు)	జలక్రీడా నాటకము	అలభ్యము

కవి	కృతి	వివరములు
పాకనాట గణపతిరెడ్డి (గణపతి పెద్దన అని నామాంతరము 18వ శతాబ్ది)	గోపాల విలాసము (కృష్ణ విలాసము)	నీలాద్రి నిలయుడగు జగన్నాథు నకు అంకితము (?) ఐదారు తడవలు ముద్రితము అందొకటి రాయపురం రత్నా నాయకర్ శ్రీ సరస్వతీ ముద్రాక్షర శాల, మదరాసు (1886)
శీర్నాగు వెంకటరాయ కవి	లేపాక్షి కృష్ణ నాటకము (జలక్రీడలు)	లేపాక్షి శ్రీహరికి అంకితము మూడు తడవలు ముద్రితము విశాఖపట్టణము (1931), వెస్టు వార్డు అండ్ కో, మద రాసు (1947, 1950)
కానుకొలను వెంకటదాసు (19వ శతాబ్ది పూర్వా ర్ధము)	శ్రీకృష్ణ నాటక యక్షగానమను ప్రబంధరాసక్రీడా విలాసము	ఇందు గోపికల 'జలక్రీడల' ఇతి వృత్తము గల ఆశ్వాసము నే డలభ్యము 'రాసక్రీడల' కథా భాగము గల చతుర్థాశ్వాసము మాత్రమే లభ్యమై, రెండు తడవలు ముద్రితమైనది నేష నల్ ప్రెస్, బందరు (1926), వెంకట్రామ పవర్ ప్రెస్, ఏలూరు (1948)
మతుకుమల్లి నృసింహ కవి (క్రీ శ 1816–1873)	శ్రీకృష్ణ జలక్రీడా విలాస నాటకము	అలభ్యము
మరింగంటి వేంకట నృసింహా చార్యులు (క్రీ శ 1842 ప్రాంతము)	ఇందిరా భాగవతము	అముద్రితము వ్రాతప్రతి హైదరాబాదు లక్ష్మణరాయ పరి శోధక మండలిలో కలదట

కవి	కృతి	వివరములు
చిలకమర్రి నారాయణాచార్యులు (క్రీ శ 1865 ప్రాంతము)	భాగవతము (దశమస్కంధ పూర్వ భాగము)	అలభ్యము
భారతుల శ్రీ రంగకవి (క్రీ.శ 1879 ప్రాంతము)	శ్రీకృష్ణలీలలు (శ్రీకృష్ణ జలక్రీడలు)	మాచెర్ల చెన్న కేశవునకు అంకితము ముద్రితము వర్తమాన తరంగిణి ముద్రాక్షరశాల, మదరాసు, (1881)
మైసంపాటి వీరరాఘవయ్య (19వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధము)	బాలగోపాల విలాసము	నాలకూరపాటి వేణుగోపాలస్వామి కంకితము ముద్రితము శ్రీ వాణీ వినోద మందిర ముద్రాక్షరశాల, మదరాసు (1887)
ద్విభాష్యం పుల్లకవి (19వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధము)	శ్రీ కృష్ణ గోపీ జలక్రీడా భాగవతము	అలభ్యము
గరికిపాటి సూర్యనారాయణ శాస్త్రి, (19వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధము)	శ్రీకృష్ణ జలక్రీడా నాటకము	ముద్రితము(1898),అలభ్యము
వి వెంకట నారాయణకవి (20వ శతాబ్ది పూర్వార్ధము)	శ్రీకృష్ణ బాల క్రీడా విలాసము	ముద్రితము (1901), అలభ్యము
వేదంభట్ల వేంకటరాయ కవి (20వ శతాబ్ది పూర్వార్ధము)	జలక్రీడా విలాసము	పూసపాటి వేంకటపతి రాజునకు అంకితము ముద్రితము శ్రీ శారదా మకుట ముద్రాక్షరశాల, విశాఖపట్టణము (1906)
లంబటిపూడి అనందయ్య (20వ శతాబ్ది పూర్వార్ధము)	గోపికా వస్త్రాపహరణము	ముద్రితము (1908), అలభ్యము

[illegible]	కృతి	[illegible]
నాగినేని వెంకటప్ప (20వ శతాబ్ది పూర్వార్ధము)	కృష్ణలీలా నాటకము	ముద్రితము (1914), అలభ్యము
బళ్ల రామరాజు (20వ శతాబ్ది పూర్వార్ధము)	శ్రీకృష్ణలీలలు	ముద్రితము, తొమ్మిదవ కూర్పు శ్రీకాళహస్తి తమ్మారావు అండ్ సన్స్, రాజమండ్రి (1945)
చెర్విరాల భాగయ్య (20వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధము)	భాగవతము	తెలంగాణా ప్రాంతమందలి 'చందా' గ్రామమున వెలసియున్న దేవున కంకితము ముద్రితము కొండా శంకరయ్య అండ్ కో, సికింద్రాబాదు (1954)

Note – పై పట్టికయందు అలభ్య కృతులుగా పేర్కొన్న వాటిలో నొకటి రెండు యక్షగానేతర నాటకము లుండిన నుండవచ్చును

పై పట్టికను బట్టి క్రీ శ 17వ శతాబ్దికిపూర్వమునుండియే తెనుగున 'జలక్రీడా' వస్తుక యక్షగానరచన సాగినట్లు నిశ్చయింప వీలగుచున్నది

పై పట్టిక యందలి 4, 8, 10, 11, 16, 21 సంఖ్యల కవుల రచనలు వెంగమాంబ జలక్రీడా విలాసమువలెనే శ్రీకృష్ణ జన్మ వృత్తాంతముతో మొదలిడి గోపికల జలక్రీడల ఘట్టముతో ముగియుచున్నవి అందులోను 4, 8, 11 కవుల రచనలకు వెంగమాంబ రచనకు కథా విస్తృతిలో సన్నిహిత సారూప్యము గోచరించుచుండుట యొక విశేషము

పై పట్టికను సమకూర్చుటలో ఉపకరించిన గ్రంథములు

1 ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచిక (1929) ప్రకా కీ శే కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు
2 ఆంధ్రకవి సప్తశతి (1956) బులుసు వేంకటరమణయ్య
3 ఆంధ్రయక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర (1961) డా యస్వీ జోగారావు ఎమ్ ఏ, పి హెచ్ డి
4 మదరాసు ప్రభుత్వ ప్రాచ్య లిఖిత గ్రంథాలయమువారి డిస్క్రిప్టివ్ కేటలాగులు